

SZTE E. 1. sz.
Egyetemi

A nemzetiségi kérdés Kossuth és kortársai szemében

BELVEDERE
Kiskönyvtár 15.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

**A nemzetiségi kérdés
Kossuth és kortársai
szemében**

BELVEDERE
MERIDIONALE

KISKÖNYVTÁR 15.

SZTE Egyetemi Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény

1

HELYBEN
OLVASHATÓ

A 171980

A nemzetiségi kérdés Kossuth és kortársai szemében

Szerkesztette:

Kiss Gábor Ferenc
Zakar Péter

BELVEDERE
Szeged, 2003

A kötet megjelenését támogatták

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Oktatási Minisztérium
Szegedi Tudományegyetem
SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar
SZTE JGYTFK HÖK
SZTE EHÖK Kulturális Bizottság
IV. Béla Kör

Magyar Történelmi Társulat Csongrád megyei és Szegedi Csoportja
Szegedért Alapítvány
Szegedi Román Kisebbségi Önkormányzat
Magyarországi Románok Országos Szövetsége

A 17 1 980

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA
Kossuth Emlékév Titkársága

ISBN 963 8624 6 X
ISSN 1217-3495

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000256833

© Belvedere Meridionale, 2003

Beköszöntő

Számtalan példa volt rá, hogy amikor Rákóczi kiáltványáról felelt a hallgató, a hangzatos fordítással – „Megújultanak a dicső magyar nemzet sebei” – adta vissza a „Recrudescunt inclitae gentis Hungariae vulnera” kezdő szavakat. Ilyenkor mindig ki kellett javítanom, hogy az eredetiben bizony másképpen van. Rákóczi ugyanis nagyon is tisztában volt az ország etnikai sokszínűségével, ezért választékosan és precízen fogalmazott, amikor Hungária „dicső népének” sebeiről beszélt. Ez a – középkorból jól adatolható, öntudatos – Hungarus szemlélet azonban a nemzetiségek „öntudatra” ébredésének időszakában elhalványult, sőt – egyesek szemében – teljesen korszerűtlenné vált. Erről a változásról azonban a magyar politikusi garnitúra sem tudott képet alkotni magának abban az időszakban, amikor a „haza és haladás” kérdése mindennél nagyobb szükséggel jelentkezett.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc nemzetiségi politikájáról nem tisztem értekezni, ugyanis éppen azért gyűltünk össze, hogy a felmerült problémákról a téma kiváló szakértőinek a legújabb kutatásokra épülő előadásait meghallgassuk.

Szomorúbbnak tartom azonban, hogy az események után fél évszázaddal is igaznak tűnt a politikára mindig érzékeny magyar költők talán leg-nagobbikának néhány sora.

*„A Duna-táj bús villámhárító.
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szégyen-kaloda.”*

(Ady Endre: A Duna vallomása)

A Trianonban 1920. június 4-én aláírt béke-diktátum (amelyről még a kívülálló Lenin is kénytelen volt megállapítani, hogy „igazságtalan, imperialista béke”) azonban csak rontott a helyzeten, gerjesztette a magyarság revíziós és irredenta törekvéseit, ugyanakkor felfokozta a Monarchia utódállamaiban a magyarellenességet. Hiába látták be a Kárpát-medencében élő népek legjobbjai, hogy a haladás útja nem a széthúzás, az ellenségeskedés, az egymásra acsarkodás. Hogy ismét csak egyik nagy költőnk-től idézzem ide vágó sorait:

*„Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, amely múlt, jelen s jövőndő,
Egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”*

(József Attila: A Dunánál)

Sajnos a jövőndölés csak fele részben igazolódott, költőnk nem bizonyult jó vátesznek, ugyanis a Közép-Duna medencében, a harcot nem oldotta békévé az emlékezés, sőt az internacionalizmus jegyében erőszakal a szőnyeg alá söpört problémák még jobban elmérgesedtek, s amikor erre mód nyílt, megújult erővel törtek a felszínre. Fokozottan jelentkezett ez Magyarországon, ahol még a saját politikai elitünk is bigott módon bizonyította nap, mint nap magyarellenességét. A politikában ismét a hordó uralma került túlsúlyba a katedrával szemben. Hatványozottan érvényes a költői feladat-megjelölés: „rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk”. És ezt a „nem is kevés”, sőt nagyon is sok és súlyos örökséget csak a múlt részletes és hiteles feltárásával kezdhetjük abban a reményben, hogy a három évszázados „harc” pontos megértése végül is legyőzi a demagógiát, felülkerekedik a józan ész, s ez elvezet a múlt békévé oldásához, a jobb, harmonikusabb, boldogabb jövő megteremtéséhez határainkon belül és kívül is.

Szefű László

Kossuth Lajos

Perczel Mór, a szabadságharc tolna megyei származású tábornoka.

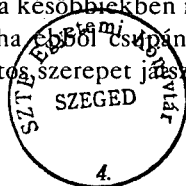
HERMANN RÓBERT

Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június¹

A szabadságharc tábornokai közül egyetlen olyan személyről tudunk, akit már 1848 előtt politikai elvbarátság fűzött Kossuth Lajoshoz, s ez Perczel Mór volt. A népes Tolna megyei középnemesi családból származó Perczel rövid ideig hadapródként szolgált a cs. kir. hadsereg egyik tüzérezredében, azonban egy lengyelbarát szervezkedés miatt hadbírószági vizsgálatot indítottak ellene, s csak Pest és Tolna megye közbenjárására kapott kegyelmet. 1833-tól vett részt Tolna megye közéletében. 1836-ban szolgabíróvá választották, s a tisztújításokon a konzervatívokat pártolta. Később ugyan emlékirataiban azt állította, hogy fellépésével – amely a Bezerédj István – Csapó Dániel-féle liberális irányzat vereségét hozta – a radikális irányt akarta pártolni, ám az eredmény a konzervatívok győzelme volt. Rövidesen azonban a liberális ellenzékhez csatlakozott, s nagy vehemenciával vetette bele magát a választási küzdelmekbe. 1839-ben a követválasztásokon kitört verekedés miatt felfüggesztették főszolgabírói hivatalából, s vizsgálatot indítottak ellen. A szekszárdi vármegyeháza akkori elfoglalását később első jeles haditettének s hadvezéri képességei első megmutakozásának mondta.

Az 1843-1844-es országgyűlésen Tolna vármegye követeként az ellenzék sorait erősítette, s elsőként javasolta az Országos Védegyelet megalakítását. Az ellenzéken belül egyre inkább a radikális irányzat képviselőjévé vált, állandó utazásaival nagy hatást gyakorolt a dunántúli ellenzéki egy-egy kialakulására.

Nem tudjuk, hogy Kossuthal mikortól ismerték egymást személyesen. Perczel neve 1840-ig nem fordul elő Kossuth kiadott irataiban. Perczel egyik vezércikkírója volt az 1841. januárjában Kossuth szerkesztésében megindult Pesti Hirlapnak, s miután már 1842-ben a magyar ipar védelmére egy védegyeletet hozott létre Tolna megyében, nyilván ezzel is felhívta magára Kossuth figyelmét. Első ismert levelét 1843. június 16-án Pozsonyból írta Kossuthnak, s ennek baráti hangvétele és bizalmas közlései alapján joggal feltételezhetjük, hogy kapcsolatuk már ekkor szorosabb lehetett.² E szoros, baráti kapcsolat a későbbiekben is megmaradt, levelezésük 1848-ig folyamatos volt (noha ebből csupán Perczel Kossuthhoz írott levelei ismertek).³ Perczel fontos szerepet játszott az Országos Véd-

egylet megalakításában, s ennek révén is egyre erősödött Kossuthhoz fűződő kapcsolata. Tévékeny részt vállalt az 1846-1847. évi ellenzéki konferenciákon, s noha nem választották követté az 1847. novemberében összeülő országgyűlésre, vidéki agitációjával hozzájárult az Ellenzéki Párt erősítéséhez.

1848. március 13-án Komárom megye közgyűlésén indítványozta, hogy a megye kövei szorgalmazzák a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség, az esküdtszékek, a korlátlan sajtószabadság behozatalát, Tánccsics szabadon bocsátását, a hazai alkotmányra esküvő és kizárólag a haza céljaira használandó hadsereg felállítását, valamint az úrbéri viszonyok haladéktalan megszüntetését. A határozatot a megye megküldte valamennyi törvényhatóságnak. Perczel ezzel „megelőzte korát”, hiszen a márciusi fiatalok hasonló követelésekkel csak két nap múlva léptek fel. (Jóllehet, Perczel ismerhette a 12 pont tervezetét.)

1848. április 26-án István nádor a belügyminisztérium rendőri osztályának osztályigazgató tanácsosává nevezte ki. Perczel buzgó tisztviselőnek bizonyult a közrend fenntartásában, s mindent elkövetett, hogy a kormány radikális ellenzékét leszerelje. 1848 májusában az ő ügynökei hazárulózták le a Pilvaxban a kormány politikáját bíráló Petőfit. Június 13-án Szemere Bertalan belügyminiszter megbízta a fővárosban az országos rendőri osztály részéről felállított állandó hivatal (pesti rendőri alosztály) vezetésével. Június 24-én a Tolna megyei bonyhádi, 26-án a budai 2. választókerületben képviselővé választották. A képviselőház július 6-án igazolta mandátumát.

Rövidesen azonban bekövetkezett a fordulat. Perczel nem értett egyet azzal, hogy a kormány indítványára az országgyűlés elvi segílyt szavazzon meg az Észak-Itáliában harcoló cs. kir. hadsereg kiegészítésére, s emiatt július 20-án lemondott a rendőri osztály főnökségéről. Ettől kezdve a képviselőház baloldali ellenzékének egyik legaktívabb tagja volt. Augusztus 21-én árulással vádolta a délvidéki hadsereg vezérségét, mire a képviselőház Batthyány Lajos miniszterelnök felszólítására megróttá Perczelt.

Szeptember 9-én a baloldal egységes szervezete, az Egyenlőségi Társulat őt jelölte ki szervezendő honvédi ezredének vezetőjéül. Szeptember 15-én Kossuth javasolta, hogy bízzák meg Perczelt egy vadászcsapat kiállításával. Ugyanezen a napon indítványozta, hogy küldjék a táborba országgyűlési biztosként Asztalos Pállal és Bónis Samuval együtt, s ezt a javaslatot a képviselők elfogadták.

Szeptember 16-án Batthyány Lajos miniszterelnök megbízta, hogy a fővárosba érkezett bécsi önkéntesekből és más, a fővárosban toborzandó önkéntesekből szervezze meg a Zrínyi-szabadszerep csapatot. Szeptember 22-én a csapattal megindult a székesfehérvári magyar táborba. Szeptember 28-án részt vett a sukorói haditanácson, ahol heves fellépésével majdnem lemondásra készítette a hadseregben szolgáló cs. kir. tiszteket. A szeptember 29-i pákozdi csatában alakulatával a Velencei-tó déli partján, Dinnyésnél álló balszárny osztag parancsnoka volt. Október 3-án Móga János altábornagy megbízta a Karl Roth vezérőrnagy hadosztálya elleni hadműveletek vezetésével. Október 6-án az Országos Honvédelmi Bizottmány ezredessé nevezte ki, 7-én Roth Ozoránál Csapó Vilmos, Perczel és Görgei csapatai előtt letette a fegyvert. Az ozorai diadal kapcsán ütközött először össze Görgeivel, aki egyik jelentésében Perczelre utalva írta: „...egy jó hadvezérhöz, a szónoklati tehetségén, meg a tiszta akaraton kívül, egy kis jártasság is kívántatik a hadi tudományok úgy elméleti, mint gyakorlati részeiben.”⁴

Ozora után Perczel vissza akart csatlakozni a főszerephez, de aztán úgy döntött, hogy seregével a Muraköz felszabadítására indul. Ebben a hadműveletben csillogtatta meg először hadvezéri képességeit. Október 17-én Letenyénél átkelt a Murán, s 18-ára megtisztította a Muraközt a horvát csapatoktól.

Kossuth október 26-án javasolta az OHB-nak Perczel tábornoki (vezérőrnagyi) kinevezését, s 28-án – november 1-től számítandó ranggal és illetményel – az OHB elő is léptette tábornokká Perczelt.⁵ November 8-án Friedaunál megverte a stájerországi cs. kir. csapatokat, majd 11-én kiűrtette a Muraközt. November 28-án Légrádnál lövette a túlparti ellenséges állásokat, december 12-én ismét megszállta a Muraközt, december 18-án azonban ismét kiűrtette azt, s megindult észak felé, hogy Görgei feldunai hadseregével egyesüljön.

Ekkor ugyanis bekövetkezett Windisch-Grätz tábornagy császári-királyi főszeregének támadása, s minden erőre a főhadszíntéren volt szükség. Görgei azonban úgy látta, hogy az ellenség főerejével való megütközés teljes katasztrófával járhat, ezért kiűrtette Győrt, s Buda felé vonult vissza. Kossuth már csak Perczelben bízott. December 29-én kelt levelében határozottan ütközet elfogadására utasította Görgeit, s egy merőben illuzórikus haditervet vázolt fel. Az utasítást egy magánlevél kíséretében megküldte Perczelnek is. „Valami győzelmeckét, édes Móricom! Külön-

ben az örökös retiráda lever minden bátorságot a nemzetben” – írta.⁶ Perczelnek sem kellett több. December 30-án Móránál bevárta Jellačić hadtestét, és súlyos vereséget szenvedett két dandárától. A vereség következtében a főváros védelme illuzórikussá vált.

Perczel 1849. január 2-án részt vett a Pesten tartott haditanácson, s a főváros feladása ellen szavazott. A haditanács őt bízta meg a Tisza-vonal védelmével. Január 4-5-én kiűrtette a fővárost, s a Tisza felé vonult vissza. Január 9-10-én levélben fenyegette meg az OHB-t és az országgyűlést, hogy szétűzi őket, de Csány László válaszlevelének hatására lemondott e gondolatról. Nem állt meg a Tisza vonalán, hanem egészen Karcagig vonult vissza. A hónap végén azonban támadásba kezdett. Január 22-én Szolnoknál, 25-én Ceglédnél verte meg Franz Ottinger tábornok dandárát, s ezzel teljesen kétségbe ejtette Windisch-Grätzet.

Január 27-én a kormány által elrendelt visszavonulás során összevesszett a serege megsemmisítésére kiküldött Henryk Dembinski altábornaggyal, s lemondott a hadtestparancsnokságról. Rövidesen visszatért Debrecenbe, ahol részt vett a képviselőház ülésin.⁷

Március 8-án a képviselőház zárt ülésén – amikor Kossuth bejelentette Vetter Antal altábornagy fővezéri kinevezését – Perczel is felszólalt. Miután a képviselők egy része aggodalmaskodott amiatt, hogy Vetter kinevezése – három nappal Görgei hasonló megbízása után – a hadseregben elégedetlenségre adhat okot, Perczel is jónak látta támogatni Kossuthot. Hunfalvy Pál naplója szerint „előadta, hogy ő mindig engedelmeskedett, s rágalmozó az, ki egyebet állít – Elbeszélte, hogy 4000 emberrel az országot 20.000 sereg ellen védelmezte, hogy Görgeytől parancsot elfogadott, ámbár nem volt alája rendelve. A szerencsétlen hadjárat [ti. a Dunántúl elvesztését és a móri vereséget] Görgeynek látszott tulajdonítani. Végül elmondta, hogy szót fogadni kell minden vezérnek, s hogy ő is segítődni a szófogadást létesíteni.”⁸

Perczel nem véletlenül volt ennyire lelkes. Kossuth már ekkor eldöntötte, hogy a Szegeden és környékén állomásozó délvidéki IV. hadtest parancsnokává őt nevezi ki. Noha Vetter fővezérként elsősorban a fősereget alkotó négy hadtesttel (I., II., III. és VII.) szándékozott működni, Kossuth az erdélyi hadsereg (a VI. hadtest) kivételével az egész magyar haderőt az újdonsült fővezér alá rendelte. Perczel számára Vetter – aki képzett katona volt, s rangban valamivel idősebb is volt nála – fővezérként elfogadható személyiség volt, ellentétben a szintén képzett katona és Perczelnél

rangban szintén idősebb Görgeinél, akivel 1848. októbere óta kimondottan rossz viszonyban volt. Perczel beszéde tehát nem annyira Vetter mellett, mint inkább Görgei ellen szólt.⁹

Perczel kinevezéséről forrásaink meglehetősen szűkszavúak. Kossuth március 10-én Batthyány Kázmér délvidéki teljhatalmú országos biztoshoz írott levele szerint Batthyány elégedetlen volt Hadik Gusztáv ezredessel, a bácskai hadtest addigi parancsnokával, s önmagát is alkalmasabbnak tartotta egy támadó hadjárat vezetésére, mint az ezredest. Ám az OHB úgy vélte, „tekintetbe vévén, hogy most gyorsan, s egész erővel kell operálni, különösen Péterváradnál a közlekedést megnyitni, mivégett, ha főispán úr a hadjárat élére állana, az oly fontos politikai adminisztráció, erőteremtés, vidék-rendbentartás stb., kivált Szabadkáról felfele, árván maradna, akkint láttuk jónak a rendelkezést, hogy Perczel tábornok vegye át a rácok ellen Hadiktól a hadviselési vezérletet, mi végett ő kellő utasításokkal ellátva ma el is indult”.¹⁰ Március 14-én Batthyányhoz írott levele szerint Perczelt a délvidékiek maguk javasolták az ottani parancsnokság betöltésére.¹¹ Perczel – egy későbbi jelentése szerint – azzal a feltétellel vállalta el, „hogy hadjárásom független, és csupán akkor, midőn a felsőbb sereggel [azaz a fősereggel] jövök öszveköttetésbe, az ottani főparancsnok alá rendelt légyen”.¹²

A forma szerint nem, ténylegesen azonban leváltott Görgei hangulatának javítását, Vetter és Perczel kinevezésének hangulati előkészítését szolgálta az OHB aznapi, március 8-i határozata a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályának adományozásáról. A kitüntetést Vetter, Kiss Ernő, Bem, Görgei, Damjanich, Guyon és Perczel megkapták. A Mészáros Lázár hadügyminiszter által március 3-án felterjesztett névsorban nem szerepelt Guyon és Perczel. Perczel az indoklás szerint az 1848. október 7-i ozorai diadalért és az 1848. november 8-i friedaui győzelemért kapta meg a kitüntetést; az indoklásból a dátumban jóval közelebb eső, január 22-i szolnoki és 24-i ceglédi győzelmek kimaradtak.¹³ Az ok azonban valószínűleg az volt, hogy Görgei is megkapta az érdemrendet, s az önálló vezérlettel felruházott Perczelt sem lehetett megsérteni azzal, hogy őt kihagyják az érdemrendosztás első köréből.

A kitüntetések kiosztására március 9-én délben Kossuth lakásán került sor. A kitüntetettek közül összesen hárman jelentek meg: Vetter, Görgei és Perczel. Kossuth mindegyikük mellé személyesen tűzte fel az érdemrendet, majd ő adta át Vetter és Görgei oklevelét. Perczelét Mészáros

adta át a következő szavakkal: „Zöldasztali ellenemnek, harci barátomnak”. A jó ötletet a közönség tetszéssel fogadta, s Perczel barátságosan szorította meg Mészáros kezét.¹⁴

Perczel hadtestparancsnoki kinevezését Kossuth a képviselőház március 9-én, délután 4 órakor tartott nyílt ülésén jelentette be, azzal, hogy szükséges, miszerint Vetter valamennyi haderő, köztük „a legközelebbi órákban Perczel tábornok úr vezénylete alá bízandó Szeged-bácsi hadseregnek” is az élén álljon. Az ülésen bejelentette a kitüntetésekét, köztük Perczelét is.¹⁵ Ugyanezen a napon az OHB körrendeletet intézett Perczelhez, Gaál Miklós vezérőrnagyhoz, az aradi ostromsereg (V. hadtest) parancsnokához, Hadik Gusztáv ezredeshez, a Szeged környékén lévő IV. hadtest eddigi parancsnokához, valamint a komáromi és péterváradai várparancsnokságokhoz, amelyhez mellékelte Kossuth előző napon a hadsereghez intézett, Vetter kinevezését tudató kiáltványát. A rendeletben Kossuth a kiáltvány közzétételére hívta fel az érintett parancsnokokat, s kijelentette: „egyszersmind megvárom a tábornok úr hazaszeretetétől s azon kötelességérettől, melyről a konstituált hatalom rendeleteinek készségi teljesítésében kell, hogy e hazának minden hű fia, kinek a hon megmentése szívében fekszik, lelkesítve legyen, hogy a parancsnoksága alatt álló lelkes seregnél oda fog a tábornok úr hatni, miszerint az az említett kormányrendeletnek nem csupán fegyelmi kötelességérettől engedelmeskedjék, hanem annak azon készséggel hódoljon, melynek kútforrása a hazaszerelem, a konstituált hatalom rendeletei iránti tisztelet és bizalom, és amely nélkül a haza meg nem menthető”.¹⁶

Kossuth másnap, március 10-én közölte Csány László erdélyi országos biztossal, hogy „Perczel megyen Bácsba a rációk ellen”¹⁷, s ugyanezen a napon hosszú levelet intézett Batthyány Kázmér grófhhoz, a Délvidék teljhatalmú országos biztosához is. A levél ürügyéül az szolgált, hogy február vége óta Hadik Gusztáv ezredestől, Szalmássy Ferenc képviselőtől, Batthyány Kázmértól és Vukovics Sebő teljhatalmú országos biztostól egymás után érkeztek jelentések arról, hogy a szerb felkelők egyezkedni szándékoznak, s hogy parlamentereik egymás után keresik fel a magyar tábor. A jelentések többsége sajnos csak iktatókönyvi bejegyzésekből ismert, egyedül Hadik Gusztáv ezredes március 5-i jelentése vet némi fényt az ajánlatokra. Eszerint egy szerb parlamenter az utóbbi napokban két ízben is járt a magyar táborban, s azt állította, „hogy ha egy nemzetének tetsző proklamáció kibocsátatik, hat nap múlva a törzsökös szerbek [azaz a szer-

biai önkéntesek] egészen visszavonják magukat hazájukba és a magyarok kívánságára nemsokára készek lesznek nagy erővel, velünk együtt, a kamarilla ellen küzdeni”. A Szőregen táborozó pancsovai határőrszázlój egyik tisztje is Szegeden járt, tudósítása alapján Hadik úgy vélte, „hogy a végvidéki katonák csakugyan felénk hajolnak, annyival is inkább, mert ők maguk átlátják, hogy a kamarilla csakugyan megcsalta őket, és hogy a magyaroktól azt megnyerték, amit kívánhattak”. Hadik maga is küldött egy hadikövetet a szőregi táborba, aki átvitte a Hadik és Batthyány Kázmér által közösen kidolgozott kiáltványt, s az ottani parancsnok ígéretet tett, hogy a felhívást azonnal közli Kuzman Todorović vezérőrnaggyal, a bácskai csapatok parancsnokával, „ki állítása szerint felénk hajlik”; s tisztikarával együtt kinyilvánította, „hogy ők jobbat nem kívánnak, mint a magyarral mielőbb kibékülni”.¹⁸

Kossuth már valamennyi jelentés ismeretében írta meg utasítását Batthyány Kázmérnak, s ebben kijelentette: „A rácok pacifikacionális ajánlatai most is olyanoknak bizonyodtak, minőknek azokat mindig tapasztalám, – ármányos cselvetés, és egyéb semmi operációink elhalogtatására számított kísérlet, és egyéb semmi. – Ezeket le kell győzni, s diktálnj józan politika alapján a béke feltételeit, nem alkudozni.” Utasította Batthyányt, hogy ha még parlamenterek jelentkeznének, először a felhatalmazást kérjék tőlük, s ha nem olyasvalakitől jön, „akivel alkudozni méltó, más értekezésbe nem leend tanácsos vele ereszkedni, mint annak kimondásába, hogy miután a magyarországi kormány által tett leglojálisabb ajánlatok sem indíthaták több ízben őket arra, hogy balgatag harcuktól elálljanak, melynek végén épen győzelmük esetében vár a bizonyos szolgaság, legjobb tanács, mit nekik adni lehet, az, hogy hagyjanak fel az ellentállással, s folyamodjanak az országgyűléshez; így kaphatnak amnesztiát s megtarthatják a minden magyarországi lakos számára nyelv és valláskülönbség nélkül, kivívott közös szabadságot, különben nem; mert ha fegyverrel győzetnek le, akkor temérdek gonoszságaikért, kegyetlenségeikért kiirtás vár reájok; ha pedig a magyarok győzetnének le, józan ésszel csak nem hihetik, hogy önálló Szerbországot fog nekik Ausztria engedni, miután épen minden országos önállásnak eltörlése s az ausztriai abszolút monarchia rendszerbe beolvasztása végett indította az ausztriai kamarilla hitszegő lélekkel a legistentelenebb háborút, melyben ők magokat a velök közös magyar szabadság lerontására vak eszközül felhasználtatják”.

A Hadik által közölt feltételek kapcsán megjegyezte, hogy ha a szerbek az általuk követelt Vajvodaság (vajdaság) alatt „szorosb értelemben vett Magyarország határain belőli territoriális hatóság”-ot értenek, abba soha nem egyezik bele, „mert Magyarországot eldiriboltatni, a magyart s többi népfajokat a szerbeknek alárendeltetni nem engedhetem, – csak közös jog, közös szabadság, nyelv és valláskülönbség nélkül lehet egy szabad ország alapja, nem kivételes hatalom egyik fajnak”. Ha a vajdaság alatt azt értik, „hogy nem terület, hanem nyelv és faj alapján állítassék fel valami főhivatal, t. i. hogy az országban szerte szét lakó szerbek személye képezze a vajda területét, ebben ismét meg nem egyezem, mert ez oktalanság, abszurdum, kivihetetlen. Ezen elv szerint némely pesti házban hat jurisdikciónak is kellene lenni. A rác boltos tartoznék a karlovici vagy hová való vajda alá, a zsidó az óbudai bíró alá, a magyar a nádor alá, a horvát a bán alá, a tót valami Hurban-féle sárosi Starost, a német pedig Kreishauptmann alá. – Ez képtelenség.”

A vajdai vagy báni méltóság „csak területéhez lehet kötve, s ezen terület nem lehet más; mint Szlavónia”. Erre, amennyiben a szerbek azonnal békét kötnének, végső esetben hajlandó lenne reáállani. Ha Horvátország kimondottan katolikus, akkor Szlavónia lehetne kimondottan görögkeleti tartomány, „s tartana magának bel dolgaira provinciális gyűlést, mint a horvátok”. De, hangsúlyozta Kossuth, „ennyire győzelem előtt reá állhatnánk, győzelem után nem”. Kossuth szerint az országgyűlési képviselőket sem lehet nyelvhez és valláshoz, hanem csak területéhez kötni.

Majd hozzátette: „Egyébiránt én biz’ úgy látom, a harc és győzelem a legjobb pacifikáció”. Kossuth ezután tudatta Batthyányval Perczel délvidéki hadtestparancsnoki kineveztetését, ugyanakkor megnyugtatta, hogy „Méltóságod a politikai s azzal kapcsolatban levő mindennemű országos teljhatalmú biztosi hivatalát természetesen megtartván”, azaz, Perczel csak hadtestparancsnok lesz politikai jogosultságok nélkül. (Perczel ugyanis 1848. szeptember 15-i nemzetgyűlési biztosi megbízatására hivatkozva 1848. októbertől 1849. januárjáig csak élelmezési biztosokat volt hajlandó megtrújni táborában, kormánybiztosokat nem.) Kossuth Batthyány megnyugtatóására hozzátette: „Perczel az ilyenmű hadjáratra nagyon alkalmas, s én méltóságod országos biztosi közredolgozása mellett jó reménnyel nézek hadvezérletének elibe”.¹⁹

Azért idéztük ilyen hosszan a Batthyáynak küldött utasítást, mert nyilván Perczel hasonló értelmű utasításokkal ellátva indult a táborba.²⁰

Kossuth joggal volt olyan szkeptikus a szerb békekísérletekkel kapcsolatban. Korábbi, 1848. júniusi és novemberi tapasztalatai érlelték meg benne ezt a meggyőződést. Ahogy 1848. november 21-én Beöthy Ödönnek írta: Rajačić „semmit sem teend Jellačić nélkül, ez Windisch-Grätz nélkül, ez az olműtzi kamarilla nélkül. – Pacifikáció csak a néppel lehet – melyre a kamarilla politikája csak mint vak eszközre hat, s mely megunta a sok szenvedést. A néphez törj utat a béke szavának.”²¹ A délvidéki szerb-osztrák hadtest iratanyagában nincs nyoma annak, hogy bárminemű ilyen gondolat megfordult volna valamelyik mérvadó katonai vezető fejében. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy Todorović vezérőrnagy – érezve erői gyengeségét és az utánpótlás reménytelenségét – ilyen módon akarta visszatartani a magyarokat a támadó akcióktól, annál is inkább, mert a szerbiai önkéntesek március 9-én visszatértek Szerbiába, a határőr- és az önkéntes zászlóaljknál pedig komoly felszerelési hiányok és fegyelmi problémák mutatkoztak. A békeajánlatok komolytalansága hamarosan Batthyány számára is nyilvánvalóvá vált. Mással aligha magyarázhatjuk azt, hogy nagyjából Kossuth levelével egy időben Batthyány már úgy nyilatkozott a Szegedre látogató – egyébként szerb származású – Vukovics Sebő országos biztos előtt, hogy a szerbeket ki kellene irtani.²² A gondolat persze nem volt teljesen új: Kossuth az 1848. novemberi magyar-szerb békétárgyalások kudarca után szintén arra utasította Vetter Antal vezérőrnagyot, hogy „miután mi a szerb és rác lázadókkali kibékülésre Isten és ember előtt minden jog és okszerű kívánatok megadásában magunkat készeknek mutattuk, s a kibékülés és múltak feledése nem a mi kérlelhetetlenségünkön, hanem az ők megátalkodott gonosz makacsságaikon s felbérelt pusztítási vágyaikon szenvedett hajótörést: a kíméletnek többé helye nem lehet, s a harc, mely ellenök egész kérlelhetetlenséggel megindítandó, csak a kiirtásnak, a kipusztításnak harca lehet”.²³

Perczel március 15-én érkezett Szegedre, ahol megszemlélte a csapatokat, majd március 22-én csapatai elfoglalták Kiszombort, Szőreget, Szentivánt, Deszket és Ókanizsát, s minden ponton visszaszorították a szerbeket. Március 23-án Gál László csapatai Zentát foglalták el. Március 24-én Perczel Csantavéren egyesítette csapatait. Másnap, 25-én Szeghegynél találkozott a Fackh Oszkár főhadnagy vezette huszárjárőrrel, amelyet a péterváradi várórság küldött ki azt megtudandó, van-e még magyar ellenállás az országban. Perczel tőlük tudta meg, hogy a várórság hetek óta tárgyalásokat folytat a zároló cs. kir. hadtesttel, s a tisztikar egy része kész feladni az erődöt.

Ez is arra indította, hogy sietesse menetét. Március 26-án csapatai két oszlopban átkeltek a Ferenc-csatornán, 27-én elérték Kiskért. Március 28-án Perczel innen egy kisebb különítmény kíséretében Péterváradra sietett. Itt leváltotta Csuha Antal várparancsnokot, helyébe ideiglenesen saját öccsét, Perczel Miklóst nevezte ki, s intézkedett a tovább szolgálni nem akaró tisztek eltávolításáról is. Március 29-én megkísérelte dél felől is felszámolni a cs. kir. ostromzárat, a jól megerősített kamenici állásokban lévő cs. kir. csapatok azonban kemény harcban visszaverték a támadókat.

Közben a IV. hadtest Szegeden hátramaradt 2. hadosztálya Igmándy Sándor alezredes vezetésével március 26-án elfoglalta és felgyújtotta Gyálát és Ókanizsát, majd visszatért Szegedre. Másnap, 27-én Todorović csapatai tettek egy tétova kísérletet a Szeged elleni előnyomulásra, de csapataik demoralizáltsága miatt ez abbamaradt. Todorović célja ezután az volt, hogy a Ferenc-csatorna vonalán megpróbálja feltartóztatni Perczelt.

Március 29-én Perczel Kiskéren hátrahagyott különítménye elfoglalta a deszpontszentiváni szerb tábort, s a védőket Zombor felé űzte. Közben Nugent tábornok a Duna jobb partjáról Zomborra indította Lederer ezredes különítményét. Március 31-én Perczel Verbászra vonult. Itt egy szerb hadoszlop megtámadta, de a tábornok visszaverte a támadást, s április 1-jén folytatta előnyomulását Kula felé. Erre a Zomborban lévő cs. kir. és szerb erők Bezdánra vonultak vissza, s ott átkeltek a Dunán.

Perczel következő célpontja a szenttamási szerb tábor volt, amelyet korábban háromszor ostromoltak hiába a magyar csapatok. Szenttamás veszélyeztetett helyzete már jóval korábban világos volt a cs. kir. és szerb parancsnokok előtt, hiszen tudták, hogy nincs előtte komoly akadály, s védőserege csekély. Ettől függetlenül két hét telt el úgy, hogy a szerb és az osztrák vezérek egymásnak írogattak a szenttamási tábor veszélyes helyzetéről, de egy fia katonát nem küldtek a megerősítésére. Perczel március 31-én még azt a szívességet is megtette, hogy ultimátumot küldött a védőknek: adják meg magukat, vagy eltörli a tábor a föld színéről. Azonban továbbra sem történt semmi. Április 3-án aztán Perczel csapatai megjelentek a fogadalom beváltására, s kemény harc után elfoglalták és lerombolták a tábort.

Április 6-án Perczel két oszlopban indította tovább csapatait. Gál László ezredes Csurogra, Perczel pedig Goszpodince felé vette útját. Ez utóbbi tábor volt az úgynevezett római sáncok legjobban megerősített pontja.

A védősereg nem volt képes hosszabb ellenállásra: április 7-én a magyarok bevették a táborot, s védőt Titel felé üldözték.

Perczel ekkor követte el a hadjárat folyamán az első, de a legkomolyabb hibát. Ha a szerbeket nyomon követve, Titel felé folytatja hadjáratát, valószínűleg elfoglalhatta volna a védelemre kiválóan alkalmas, a Tisza és a mocsarak által övezett fennsíkot. Perczel azonban ehelyett Tiszaföldvár és Óbecse elfoglalására indult. Csak amikor megtudta, hogy a szerbek Titelnél gyülekeznek, indult április 11-én Titel felé. A fennsíkot azonban a szerbek addigra alaposan megerősítették, s 12-én visszaverték a támadást. 13-án a hajnali órákban a szerbek próbáltak meg rajtaütni a kovilszentiváni magyar táboron, de kísérletük sikertelen maradt. Perczelnek is be kellett látnia, hogy a rendelkezésére álló erővel és eszközökkel hiába kísérletezik Titel elfoglalásával, s ezért visszavonult Újvidékre, ahol újjászervezte csapatait. Április 18-án Bácsföldvárnál átkelt a Ferenc-csatornán, majd 19-én elfoglalta Óbecsét. A Bácskában állomásozott osztrák-szerb erők célja most már csak az volt, hogy Perczelt a Tiszán történő átkelésben megakadályozzák, ezért a Basahíd-Törökbecse-Nagybecskerek-Écska vonalon foglaltak állást.

Perczelnek tehát alig kevesebb, mint másfél hónap leforgása alatt sikerült megtisztítania a Bácskát, észak felől eltörni a pétervárad-i ostromzárát. Ugyanakkor az a tény, hogy a Péterváradot dél felől övező ostromsáncokon nem tudott áttörni, illetve hogy a szerbek Titelnél szinte bevehetetlen támaszponttal rendelkeztek, némileg kétségessé tette az elért sikereket.

A hadjárat tehát igazi diadalmenet volt, s Perczel érezhető elégedettséggel küldte gyakran saját kezűleg írt győzelmi jelentéseit Kossuthnak és az OHB-nak. Az első hetekben láthatólag Kossuth utasításainak szellemében járt el, a szenttamási szerbekhez intézett (függelékben közölt) felszólítása is azt a koncepciót tükrözi a felkelőkkel szemben a békekötéssel kapcsolatban, amit Kossuthnál oly gyakran olvashatunk.

Az első nézeteltérés Perczel és a kormányzat között a csajkás kerület bevétele után merült fel. A kerületet Mária Terézia királynő hozta létre Bács-Bodrog megye területén, a Tisza és a Duna összefolyásánál, Titel székhellyel. A kerület a katonai határőrvidék részét képezte, lakói szinte csak szerbek voltak, s gyors járatú naszádjaikon teljesítettek katonai szolgálatot. Maga a szerb lázadás is itt kezdődött 1848. júniusában.

Perczel 1849. április 9-én Csurogon kiadott rendeletében arra hivatkozva, hogy Csurog és Zsablya községek a magyar kormány iránti hódola-

tukat kinyilvánították, a polgári közigazgatás tekintetében a következő ideiglenes rendeletet hozta: a csajkás kerület megszűnik katonai kerület lenni, s szabad polgári kerületként Magyarország részét képezve, annak alkotmánya és törvényei szerint fogják igazgatni. Minden község egy esküdtet és egy bírát választ, akik a községi ügyeket szerbül intézik. A kerület igazgatása szintén szerb nyelven történik. A községek április 12-én Zsablyán kiküldendő képviselőik által a kerület számára főbíró, főpenztárnokot és főjegyzőt, valamint az országgyűlésre egy képviselőt választanak. Az eddigi katonai szolgálatok és tartozások megszűnnek, a községi földeket a községi előljáróság, a kerületi állami tulajdont a kerületi főbíró fogja kezelni. Az 1848. évi törvényekben biztosított személyi, vagyon, szólás- és választási szabadság tekintetében „a magyar nemzet nevében legszentebbül biztosíthatnak”. Ha azonban a községek továbbra is ellenszegülnek, „úgy az illető községre ugyanazon büntetés vár, melyet már eddig is megérdemeltek, és mely csak az emberiség tekintetéből és a való [igazi] kereszténység törvényeinél fogva engedtetik el a magyar nagylelkűség által”.²⁴

Perczel ezzel a kétségkívül nagyvonalú, s a szerbek megbékítésére óvatos kísérletet tévő rendelettel beleavatkozott a polgári hatóság intézkedési körébe. Perczelnek nem volt joga a kerület közigazgatási rendezésére, sem pedig arra, hogy országgyűlési választást rendeljen el a kerületben. Ugyanígy nem volt joga ahhoz, hogy a kerület nyelvhasználatáról intézkedjen. A rendeletet ugyanakkor még aznap, április 9-én megküldte az OHB-nak is.²⁵ Másnap, szintén Csurogról azt közölte az OHB-val, hogy a kerület nagy része Goszpodince esetén okulva, „hódolt a magyar szabadságnak”, s hogy másnap reggel 6 órára várja Titel és Káty községek nyilatkozatát, amelyek „ha nem hódolnának, teendem azt, mire a had törvényei és szokásai feljogosítanak”. Örömmel közölte, hogy „a nép, örülve a katonai rendszer alóli felmentésén, hű ragaszkodást mutat erántunk, s újabb szabadsága és a békés kilátások iránt. Átkozza csábítóit, kik a vészterhes időszakot, e mondhatlan pusztulást vonták nyakára. Meglátjuk, nem színlés-é” – tette hozzá. A kerület polgári közigazgatása iránt Batthyány Kázmérral egyetértve fog intézkedni, fejezte be jelentését.²⁶ Ugyanezen a napon valóban felszólította Titel előljáróit, hogy vessék magukat alá a törvényes magyar kormánynak. Amennyiben ennek nem tesznek eleget, földig rombolja településüket, s kíméletlenül mindenkit lemészároltat. „Szabadság vagy pusztulás?! – Válasszatok” – fejezte be a kiáltványt.²⁷

Az eredmény ismeretes: Titel ellenállt. Perczel április 12-én Kátyról a szerbiai önkénteseket szólította fel, hogy tegyék le a fegyvert, máskülönben mint gyilkos rablókat, ki fogja őket irtani. Ez a felszólítás is eredménytelen maradt.²⁸

Batthyány Kázmér teljhatalmú országos biztos április 10-én örömmel jelentette az OHB-nak, hogy a csajkás kerület községei „egymás után nyilvánítják hódolataikat s reménylhetők: miszerint rövid idő alatt az egész kerület a törvényes ösvényre visszatérend”. Úgy vélte, az OHB is egyetért a kerület katonai jellegének megszüntetésével. Egyben megküldte az OHB-nak Perczel április 9-i rendeletét, s megjegyezte, nem osztja Perczel nézeteit, mert nem óhajtáná Magyarországon a kiváltságos kerületek számát szaporítani, annál is kevésbé, mert a csajkás kerület korábban Bács megye része volt, s nem rendelkezett kiváltságokkal. Batthyány állásfoglalást kért az OHB-tól, hogy a kerület polgári és politikai rendezésekor milyen szabályokat és intézkedéseket léptessen életbe, s „minden zavarok s ebből eredhető kellemetlenség s a közügyre háromló káros késedelmések kikerülése végett” kérte az OHB nyilatkozatát, „hogy az ily esetekbeni intézkedhetés jövőre kit illessen”.²⁹

A kérdésre már a táborból visszatért Kossuth válaszolt 1849. április 14-én, s mind Perczelnek, mind Batthyáynak írt. Noha a Perczelhez intézett levél nem ismeretes, a Batthyányhoz írottól kitűnik annak tartalma is. Kossuth leszögezte, „hogy az országgyűlés által szankcionált kormányzati elv, a politikai dolgokat polgári biztosok által intézni”. Ezért Perczelnek mint hadvezérnek az intézkedési köre addig terjed, „hogy a visszaszerzett részt az országhoz visszacsatolja, s a kormány további intézkedéseig haditörvény alá helyezi – és tovább nem”. Kossuth Perczelnek írott levelében kijelentette, hogy a csajkások kerületére vonatkozó intézkedéseit nem helyesli, hozzátéve, hogy a Bács megyében és a csajkás kerületben politikai tekintetben teendő intézkedések Batthyány által eszközölnökök.

Batthyányt arra utasította, hogy szüntesse meg a csajkás kerület katonai szerkezetét, oszlassa fel a csajkás zászlóaljat, a kerület népességét fegyvereztesse le, s a határőri szolgálat alól mentse fel. A kerületet kebelezze vissza Bács megyébe azzal, hogy „mint Bács megyének egyes választó kerülete, követválasztási jogát a törvénynek értelmében megtartandja”.

Az amnesziával kapcsolatban úgy vélte, hogy a köztörvényes bűncselekményeket elkövetők, legyenek azok akár személyek vagy egész község-

gek, mint pld. Szenttamás, „amnesztiára nem méltók s a nekik adandó amnesztia igen káros leendene az országra”. Batthyány tehát alakíttasson egy egész Bács megyére kiterjedő vizsgáló törvényszéket, s ez által a felsoroltak közé tartozó „akár egyeseket, akár községeket összeíratni, s vagyonukat zár alá vétetni, hogy abból a károsultak kármentesíthessenek. Nem lehet, hogy az ország a kármentesítés iszonyú terhét magára vegye egyrészről, más részről pedig a rablókat, nyílt árulókat amnesztiálja, s anynyi rablás, pusztítás, gyilkolás után javaikban békén ülni engedje”.³⁰ Kossuth ezzel az utasításával – a csajkás kerület katonai jellegének megszüntetésén kívül – gyakorlatilag Perczel minden intézkedését visszavonta. Ugyanakkor Perczel felé is tett egy nem jelentéktelen gesztust, amikor a képviselőház aznapi, a Habsburg-Lotharingiai-uralkodóház trónfosztásáról és a függetlenség kimondásáról döntő ülésén előterjesztésében kiemelte, „Perczel tábornoknak a bácsi hadsereg vezérletére lett kiküldetése az általa eddig kivívott dicsőséges eredmények által annyira biztosítva, annyira igazolva van, hogy azt kell mondani, miképp az ő oda való kiküldetése egyike volt azon szerencsés húzásoknak a sors urnájából, melyek körül a nemzet szabadságának megszerzése s biztosítása forog”. Majd, miután ismertette Perczel eddigi sikereit, Perczel jelentése alapján tényként közölte a csajkás kerület meghódolásának tényét is.³¹

Perczelnek rövidesen rá kellett jönnie, hogy a csajkás kerület pacifikációjával kapcsolatos elképzelései illúziók voltak. A meghódolt községek a magyar csapatok kivonulása után ismét fellázadtak, „s rettentő dühhel kezdték öldökölni s kínozni azon polgárokat, kik hátra maradván, a magyarok iránt hajlandóságot mutattak”.³² Az április 13-i kovilszentiváni ütközet után Perczel felgyújtatta a fegyveresen ellenálló Kovilszentivánt, Zsablyát, Kátyot, Kovilt, Nádalt, Gyurgyevót és Gardinovcét.³³

Perczel azt tudatta az OHB-val és Kossuthal, hogy Petrovits, a szerb hadak parancsnoka levelet írt hozzá „egyezkedési ajánlatokkal”, ugyanakkor maguknak az ajánlatoknak a tartalmáról nem tudunk.³⁴

Ugyanakkor a háború kíméletlensége magát Perczelt is megdöbbentette. Április 16-án jelentette, hogy rendkívül sok baja van „a táboromat, mint hollók késérő vándornépséggel”, a szerbek által Zentáról, Kuláról, Verbászról, Kérről, Szenttamásról, Temerinből és Járekről elűzött lakosokkal, akik ezrenként lepik el a visszafoglalt községeket, „és a rácság vagyonát rabolják. – Ez úgymint áttalában ez iszonyatos és veszélyes háborúvitel hadam fölött is nemegyszer legszigorúbb eljárást parancsol.”³⁵

Perczel április 19-én elfoglalta Óbecsét, 20-21-én Ada és Páde között átkelt a Tiszán, és benyomult a Bánságba. Április 23-án Mokrinnál, 24-én Basahidánál aratott győzelmet. Április 29-én Melence és Nagybecskerek között döntetlen ütközetet vívott Kuzman Todorović vezérőrnagy osztrák-szerb hadtestével.

Április 20-án azt jelentette Kossuthnak, hogy Bács megye egésze s a csajkás kerület négy község kivételével a magyar csapatok kezén van. Ugyanakkor a megye és a kerület legnagyobb része üres, néptelen. A magyar lakosság nagy része Szabadka és Szeged tájékára menekült, „a rác, félve bosszuló vasaink életől, most a Tiszán túl keres menedéket”. Úgy vélte, a közigazgatás első feltétele lesz „a fenekestül feldúlt részekben fogantatosítani a köztörvény és közszabadság malasztait. – A belháború által ütött sebek sok éveken általi orvoslátukat veszik igénybe.”³⁶ A mokrini ütközet után, amelyben 1000 fogoly esett Perczel kezébe, az elfogott vezéreket és a határőröket kivégeztette, a többit Szegedre szállította. A szerb tábornok kíséretű nők és gyerekek „vitéz és nagylelkű seregem által szabadon bocsájtattak”. Kikindán intézkedett „a helybéli polgári igazgatosság rendszeresítésére, míg a kormány intézkednék”.³⁷ Az április 24-i basahíd-melencei ütközet után ismét panaszkodott a szerbek vagyonát rabló menekültek ellen, akik hollóként és saskaként követik seregét. Jelentéséből kiderül, hogy miután már botbüntetéssel sem tudta őket fegyelmezni, a bírói ítélet nélküli főbelövetéshez volt kénytelen folyamodni.³⁸

Perczel május 2-án bevonult a szerbek által kiűrtett Nagybecskerekre, majd aznap este Zsombolyán találkozott József Bem altábornaggyal, az Erdélyből kijövő csapatok fővezérével, s egyeztették a további bánsági hadműveletek tervét. Bem az Orsovánál ismét betört erdélyi cs. kir. hadtest ellen fordult, Perczel pedig május 7-én Uzdinnál szétverte a Joseph Puffer ezredes vezette osztrák-szerb hadtestet, 10-én pedig bevonult Pancsovára is.

Perczel – jelentései tanúsága szerint – szó nélkül tudomásul vette Kossuth április 14-i, a csajkás kerülettel kapcsolatos utasítását. Kossuth az időközben külügyminiszterré felkért Batthyány helyett április 18-án Haczell Márton képviselőt, korábbi segédkormánybiztost nevezte Bács megye és a területén lévő Zombor és Szabadka szabad királyi városok kormánybiztosává. A Haczellnek adott utasításban a csajkás kerülettel kapcsolatban megismételte az április 14-i rendeletekben foglaltakat. Haczell pozíciója

messze gyengébb volt, mint Batthyányé. Nem tartozott a reformkori politikai élthez, mint Batthyány, s ellentétben Batthyányval, a személyes kockázatvállalás is idegen volt tőle. (Batthyány részt vett a pétervárad-i expedícióban és Szenttamás bevételében is.) Mindez előrevetítette a Perczellel való konfliktus lehetőségét.³⁹

A sikereitől némileg megrészegült Perczel május 2-án politikai természetű javaslatokkal állt elő Kossuthnak. Először is indítványozta a „többnyire ügyetlen, tekintély nélküli, és általában az ország finánciai fogyasztását siettető szinte káros” kormánybiztosok megbízatásának megszüntetését, azzal, hogy a visszafoglalt területeken-mielőbb rendes polgári közigazgatást kellene bevezetni. Amíg ez megtörténhetne, inkább katonai igazgatás alá helyezték őket, „miként az amúgy is mindenütt minden diszpozíciók dacára a dolgok természeténél fogva előáll”. Indokoltnak vélte a fegyveres kézzel elfogottak elleni legszigorúbb hadbíróági eljárást, ugyanakkor „politikai vélemény miatt, bár az újabb országgyűlési határozatainkkal merő ellentétben nyilatkozzék, annál inkább passzív viselet miatt perbe-fogatásokat elrendelni, vagyont elkoboztatni, épp úgy vétségnek, mint meggondolatlanságnak tartom. – Sőt még azt is kijelentem, hogy gonosz és politikátlan cselekvés oly egyéneket is üldözni, kik polgári hivatalt viselének az ellenséges uralom alatt. – Jaj a nemzetnek, ha ilyesmiben keres orvoslást. Még akkor is jaj, ha minden ellenség megtörve; annál inkább még most, midőn a győzelem csak megkezdve, és még sok küzdeni, szenvedni való még bevégezve leend.” Úgy vélte, a volt kormányzat tagjainak, akik korábban az uralkodóházat támogatták és szolgálták, a volt kormányt a nemzet idejét és erejét elsorvasztó politikájában istápoló képviselőháznak vagy a hadsereg korábban a dinasztia mellett nyilatkozó tagjainak nincs alapjuk a büntetésre. Minderre a haza érdekében figyelmezteti Kossuthot, de arra is, „hogy ha talán túlságos szerénység nem is engedé, hogy október, november és decemberben a legiszláció [törvényhozás] útján fellépjek a kormányzó nagy hibái ellen, minők az országot már-már végveszélybe dönték; úgy azt ezentúl többé el nem fogom mulasztani”. Majd a hadihelyzetre utalva kijelentette: „Mi még messze vagyunk az ígéret földétől!”⁴⁰

A levél alapján egyértelmű: Perczel kifogásolta a polgári hatóságoknak a visszafoglalt területeken gyakorolt eljárását.⁴¹ Ugyanakkor jogos kifogásait olyan stílusban és olyan, a politikai vezetés elsődlegességét és illetékességét kétségbe vonó módon fogalmazta meg, ami arra mutatott, hogy

Perczel azokat a politikai döntéseket, amelyekkel katonaként nem ért egyet, képviselői állását felhasználva, politizáló katonaként próbálja meg módosíttatni.⁴² Ezt pedig Kossuth sem hagyhatta szó nélkül, hiszen Perczelnek el kellett döntenie, hogy katonaként szolgálni, vagy képviselőként alakítani akarja-e a kormányzat politikáját.

A feszültség nem ekkor keletkezett, de kétségkívül ezután éleződött ki. Mint láttuk, már a csajkás kerület rendezése körül nézeteltérés támadt közöttük, ám Perczel ekkor még visszavonulót fújt. A hadihelyzet alakulása, Jellačić csapatainak közelgő bácskai megjelenése, a titeli fennsík szerb birtoka, valamint Perczel csapatainak a Bácskából történt részleges távozása utáni szerb visszacsapások joggal ejtették aggodalomba Kossuthot és a katonai vezetést. Kossuth ezt már május 6-i, Perczel április 30-i jelentésére válaszoló levelében jelezte, ugyanakkor bele is csípett a tábornokba, mondván, hogy a jelentés vízfehér tintával írott részét sem ő, sem más nem volt képes elolvasni, s ezért azzal kapcsolatban nem is intézkedhetett. (A levél egyébként, ha nehezen is, de ma is olvasható.) Figyelmeztette a tábornokot, hogy ő csak azután tartotta célszerűnek a Bánságba való benyomulását, miután a Bácskát teljesen biztosította, s a csajkás kerületet (azaz a benne lévő titeli fennsíkot) elfoglalta, s a szerb lázadást megtörte.⁴³

Perczel május 2-i, szemrehányásokkal teli levelére május 9-én válaszolt. Közölte Perczellel, hogy ha valóban a törvényhozás útján akar ellene fellépni, „úgy természetes, hogy a seregparancsnokságot a követi állással cseréljend fel, mert a kormány politikája felett változtató ítéletet csak a nemzetgyűlés mondhat, s míg az nem történik, addig az ország kormányzatának az én politikai irányzatom szerint kell menni; mert én vagyok az ország kormányzatáért felelős, s a státus minden hivatalnokának azon politikai irányban kell működni, vagy lelépni. Aztán opponálhatsz, ha tetszik. (...) De te barátom, hivatalos leveledben a kormánynak »vétséget, meggondolatlanságot, sőt gonosz cselekvést« szórsz szeme közé. Ez barátom – régi baráti bizalommal mondom –, mint embertől grombaság mint tábornoktól a kormány szükséges tekintetének szándékos lealázása.” Majd ő maga is szemrehányásokkal árasztotta el Perczelt, mondván, hogy seregében nem tart rendet, hogy nagyítja sikereit, hogy durván bánik a tisztjeivel, hogy mulékony sikereket arat csupán, s hogy Jellačić megjelenése miatt minden eddigi eredménye semmivé válhat. Ugyanakkor egyetlen szóval sem reagált Perczelnek a visszafoglalt területeken alkalmazott politikát bíráló megjegyzéseire.⁴⁴

Perczel május 5-én Nagybecskerekéről írott jelentésében már békülékenyebb hangokat pengetett. Kossuthhoz hasonlóan ő is aggodalommal írt Jellačić bácskai megjelenésének veszélyeiről, ugyanakkor örömmel közölte, hogy „a rácság lassankint kezdi megadni magát”, s hogy „a szerb hadak [azaz a szerbiai önkéntesek] alkudozási lépéseket kezdenek tenni; Ausztria ellen; majd meglátom”. Kossuth megnyugtatására kijelentette: „Tenni fogom azt, mit hazánk érdeke – mely még mindig veszélyezve – amit a humanitás parancsol, természetesen az integritás óvása mellett”.⁴⁵

A szerb „alkudozási lépésekről” nincs pontosabb információnk. Mindenesetre Perczel május 8-án a pancsovai főhadiszállásról valóban levelet írt a belgrádi szerb kormánynak, s tudatta a magyar csapatok sikereinek, valamint a Habsburg-ház trónfosztásának és a függetlenség kimondásának hírért. Közölte a szerb kormánnyal, hogy „annak tudta nélkül Szerémben és a Csajkás-kerületben még mindig több ezer felfegyverzett szerb fejedelemségi alattvaló található Knićanin és Petrović állítólagos szerb fejedelemségi tisztek parancsnoksága alatt, anélkül, hogy tudnák, hogy csupán az osztrák kormány eszközéül szolgálnak, mivel testvéreik mit sem várhatnak e kormánytól, hanem csak Magyarországtól, mint egy szent jogáért és szabadságáért küzdő nemzettől.” Egyben felszólította a szerb kormányt önkénteseinek Magyarországról történő visszavonására.⁴⁶ A felszólítás azonban egyáltalán nem érte el a kívánt hatást: a szerb kormány május 10-én azzal küldte meg Rajačić szerb pátriárkának, hogy olvastassa fel azoknak, akik szüntelenül azt hirdetik, hogy a magyarokkal ki kellene békülni.⁴⁷ Ilija Garašanin szerb belügyminiszter egyenesen sértésnek vette, s ezért a szerb kormány elhatározta, hogy nem is válaszol rá.⁴⁸

Május 9-én Perczel örömmel tudatta Kossuthal, hogy a május 7-i uzdini ütközet után „az egyesült szerb-rác-császári hadsereg tökéletesen megsemmisült”. A német- és az oláh-bánsági, valamint az illír-bánsági⁴⁹ határőrök nagyobbrészt hazafutottak, s helységenként adják meg magukat. A bánsági szerbek közül aznap vagy 4-5000 fő adta meg magát, nőtől-gyermekestől, ezer szekérrel. Perczel hazaparancsolta a napok óta menekülő és éhező szerbeket.⁵⁰ A pancsovai szerbek Zimonyba szöktek. Tudatta, hogy a közel fekvő helységekben polgári igazgatás behozatalát rendelte el, de csak községenként. „A főigazgatás ideiglenesen, még a kormány nem rendelkezik, hadi leend.”⁵¹ Május 10-én Pancsováról azt jelentette, hogy az ottani nép is lelkesedéssel fogadta, s az elmenekült lakosságnak 8 napot adott a visszatérésre. „Polgári igazgatás fog rendeztet-

ni, míg az országgyűlés határozand.” Ugyanakkor a Pancsován kapott újságokból aggodalommal értesült arról, hogy „az osztrák ház [az] oroszról segítséget kért és nyert”. Mint írta, „az egész rácság” ebben bízik, sőt, biztos kútfőből arról értesült, hogy a Kniécánin parancsnoksága alatt küzdő szerb csapatokon kívül „az orosz berontás mellett egy nagyobb szerb sereggel akarják pótolni a megsemmisült rác és határőri hadat”. A levelet már befejezte, amikor megkapta Kossuth május 9-i szemrehányó levelét. Perczel az utóiratban Kossuth levelének megfelelő terjedelemben válaszolt rá, s visszautasította a kormányzóelnök szemrehányásait, majd bejelentette, hogy 14 nap múlva, amint a csajkás kerületet teljesen elfoglalta, leteszi a vezérséget, ezért Kossuth gondoskodjon helyette más vezérről. „Úgy látszik, mint az orosz közelít, hát megint mint Windisch-Grätz készületei hírére elkövetendünk mindent, hogy egyetlen magyar hazafi vezérünk, ki talán Isten kegyelmével, talán, mondom, tudna valamit, elriasztassék, vagy eltörlődjön” – írta szerényen önmagára utalva. „Szegény magyar” – fejezte be az aznapi levelet. Május 11-én némileg lehiggadva serege elhelyezéséről közölt híreket, s beszámolt a melencei ütközetről.⁵² Másnap Nagybecskerekéről írott levelében pedig hivatalosan is közölte lemondási szándékát, s kérte, hogy május 25-éig más vezért küldjenek helyette.⁵³

Kossuth május 11-én válaszolt Perczel május 5-i, a szerb alkudozási szándékról tudósító levelére. Közölte, hogy „Ami a rácokkal békekötést illeti, erre nézve kijelentem, hogy miután én mint az ország kormányzóelnöke sem érzem arra feljogosítva magamat, hogy a nemzetgyűlés és miniszteri tanács tudtán kívül bárminemű békét az ellenséggel köthessek, – az ilyen békékötésekbe Tábornok úr sem bocsátkozzék, hanem ha az ellenség állásunkkal megférő békét ajánl s azt ön is a körülményeknél fogva elfogadhatónak javallja – siessen azt okadatolva a kormányhoz feljelenteni, ki a nemzetgyűléssel egyben a békét el –, vagy el nem fogadhatónak határozandja”. Ugyanakkor ismét aggodalmát fejezte ki amiatt, „hogy Bács elhagyatott anélkül, hogy a Csajkás kerület Tittel bevételével biztosított volna”.⁵⁴ Másnap, május 12-én barátságos hangvételű levelet írt Perczelnek, amiben arra kérte, hogy Bimmel és Vécseyvel együttműködve fejezzék be a Bánság megtisztítását és erejük egy részével a Dunán átkelve támogassák a fősereg hadműveleteit.⁵⁵

Május 15-én Debrecenbe érkezett Perczel május 10-11-i levele, amelyben bejelentette lemondási szándékát, s másnapra a május 12-i hi-

vatalos lemondás is beérkezett. Kossuth az ügyet a minisztertanács elé vitte, amely azonban május 16-án Perczel „lemondását édes hazánk érdekeivel összeférhetőnek nem tartván – azt egyáltalában – s közös egyetértéssel el nem fogadhatónak határozá”. Kossuth ezt május 17-én levélben igen békülékeny, sőt, kimondottan dicsérő hangvételű levélben közölte a tábornokkal, mondván, tudja, „hogy e pályán újabb érdemekkel fogja önmagát a haza szolgálatában dicsőíteni”.⁵⁶

A helyzet tehát akár rendeződhetett is volna, azonban Perczel időközben május 8-i dátummal utasítást kapott Klapka György helyettes hadügyminisztertől, amelyben az szemrehányást tett a Bácska nem kellő biztosítása miatt, s Perczelt hibáztatta amiatt, hogy Jellačić hadteste akadálytalanul szállíthatta le erői egy részét a Dunán.⁵⁷ Perczel a levélre indulatosan reagált, mondván, hogy az koholmányokra épül. Kossuthal tudatta, hogy jelentést kapott Pancsováról Josef Kohlman ezredestől, amely szerint a szerb kormány oda érkezett küldötte kijelentette, „hogy Knianin a szerb hadakkal csak azon feltét[el] alatt fog visszahívni, ha a szerbek élete és vagyona biztosított”. Ismét kijelentette, hogy május 25-ig más vezért kér küldetni maga helyett.⁵⁸ A hadügyminiszteriumnak küldött, sokkal részletesebb válaszban összefoglalta eddigi sikereit, s hasonlóan kérte felváltását, egyben szidta Görgeit.⁵⁹

Május 18-án Csurogról egy diplomáciai jellegű levelet írt Kossuthnak, s egyben utasítást kért, hogy „a szerbek irányában mint viselje magát”.⁶⁰ A levélre május 20-án Kossuth hosszan válaszolt, gyakorlatilag a március 10-én Batthyány Kázmérhoz írottak szellemében. „Hatóságot és polgári gyakorlatot nem nyelvi és népiség, hanem közjog, közös törvény és bizonyos territorialitás szerint lehet csak adni és gyakorolni” – írta. Az osztrák kormánynak a nemzetiségek egyenjogúsítására vonatkozó ígérete „ha azt másképp érti, mint úgy, hogy a polgári jogokban, szabadságban és közállamalmi jótékonyságokban, mindenki nyelv- és valláskülönbőség nélkül egyenlően részesíttessék; – ha mondom másképp érti: az nem egyéb, mint haszontalan pusztá szó, melyek életébe léptetni ember nem képes.” Ha azt mondják, „hogy a szerbeknek Magyarországon vajdájuk legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselőjét képviselje, ez oly nevetséges abszurdum, melyet ember életbe léptetni nem képes; mert ezen elv szerint például egy pesti háznak lakószai, mint magyarok, tótok, németek, szerbek, oláhok, rácok stb. a szerint volnának különböző hatóságoknak alávetve. – Nationalitas szerint tehát, bizonyos kivételes hatóság csak

azon esetre képzelhető, ha azon nacionalitásnak kiszabott territórium van. – De a szerb territórium a magyar álladalomban nincs, és én azt hiszem: a nemzet sem fogna soha reá állhatni, hogy az ország területe akár nacionalitások szerint, akár másképpen dismembráltassék; mert az annyit tenne, mint Magyarország státuséletének halálát aláírni.” Ha a Bácskát és Bánságot szerb vajdasággá nyilvánítanák, „mi lenne az ott lakó magyarok, németek, oláhok, nemzetiségi joga, és micsoda joggal kívánhatnának a szerbek, ez alapon szupremáciát?” A szerb vajdaság a szerb tartományi gyűlés és minden hasonló a gyakorlatban tökéletes ábrándok. „Horvátországnak lehet bánja, lehet tartományi gyűlése; mert horvátországi territórium van; de szerb vajdaság, szerb provinciális gyűlés nem lehet, mert Magyarországon Szerbia nincs, hanem vannak az egy és oszthatlan ország földén vegyesen elszórt szerb nyelvű lakosok, kik azt kívánhatják, hogy reájuk nézve is az országnak minden joga, törvénye, szabadsága közös legyen; de mert külön tartományuk nincs – azt nem kívánhatják, hogy az ország az ő nemzetiségük kedvéért földaraboltassék, és számukra külön tartomány állíttassék, mely aztán legfelelőbb olyan viszonyban álljon a magyar kormánnyal, mint Szerbia áll Konstantinápolyhoz.”

Kossuth hosszan cáfolta a szerbek történelmi jellegű érveit, s kifejtette, hogy egy vegyes lakosságú országban csak egy hivatalos nyelv lehet. „Minden nacionalitási túlhajtott teóriák tehát vagy ábrándok, vagy a státus-egység felbontására és Bács–Bánátnak és a Szerémségnek Szerbiához csatolására irányzott pártütések. S ha az első: úgy lehetetlen életbe léptetniök; – ha a második: úgy lehetetlen megengedtetniök.” Kossuth szerint a kibékülés csak a következő feltételek mellett lehetséges: „1-ör: Közös jog, törvény és szabadság; nyelv s valláskülönbség nélkül. – 2-or: A szerb nyelvnek szabad használata nemcsak a magánéletben, hanem iskoláikban, egyházaikban és amely községben többséget képeznek, a községi adminisztrációban is. – 3-or: Ha az esküdtszékek, a nyilvános és szóbeli eljárás behozatik, természetesen mindenki azon a nyelven védelmezi magát, amelyet tud; mind szinte, nem ügyvéd általi folyamodványt a kormányhoz, hanem maga személyében, panaszát ismét úgy terjeszti elő, mint tudja. – 4-er: Vallási és egyházi ügyeiket minden felekezetek a kormány felügyelete mellett szabadon adminisztrálják; a görög nem egyesültek képviselői alapon színódukat tartanak; papjaik egyházi ügyeiket, matrikuláikat a magok nyelvén viszik; a népiskolákban a tanítás a nép nyelvén történik; papjaik és iskoláik a statusnak szintazon segedelmében

részesülnek, mint akármely más nyelvű honpolgárok. Ezeknél többet adni annyi volna, mint a más népfajokat elnyomni. Ez az, amit a nacionalitás tekintetében concedálhatunk, és többet nem.” Ami a határörvidéket illeti, itt a határori szerkezetnek is meg kell szűnnie, s a határörvidéki lakosoknak mind a jogok, mind a terhek tekintetében az ország többi lakosaival hasonlókká kell tétetni; „földeiket szabad tulajdon gyanánt bírni, polgári közigazgatást nyerni, liberális községi szerkezetet kapni, megyeszerkezetbe átalakíttatni, minden vagyonunk s tulajdonukkal szabadon rendelkezni, kereskedést, mesterséget szabadon választani stb”. Az állami erdők, legelők és havasok használatára nézve ugyanazon az alapon kell illetőségüket megkapniuk, mint a volt jobbágyoknak. Ha a szerbek a lázadást befejezik, politikai vétségeikért amnesztiát kaphatnak, de a magánvagyonokban okozott károkat meg kell téríteniük. Ami a Szerbiából történt fegyveres betörést illeti, „itt semmi alkunak tárgya nem lehet”. Ha a szerb kormány megengedi alattvalóinak, hogy Magyarország ellen háborút viseljenek, „előbb-utóbb arra fog minket kényszeríteni, hogy ezen népjogsértésért Szerbiának háborút izenjünk”. Magyarország Szerbiával békében és barátságban akar élni, de azt nem fogja tűrni, hogy egy szomszéd tartomány fegyveres erővel támogassa a belső lázadást. Így ha a szerb kormány „a magyar nemzetől jó szomszédságot kíván, legyen ő is jó szomszéd, tisztelje a népjogot, s ne vélje, hogy ennek lábbal tapodását a magyar nemzet, mely Ausztriával és minden orosz segítségével egyetemben igaz ügyben meg bír küzdeni, gyáván eltúrje s bosszulatlan hagyja. – Mi nem fenyegetjük Szerbiát, sőt örömet nyújtunk neki barátságos kezét. Ha ő nekünk erre fegyverrel felel, mi is fegyverrel válaszolunk.”⁶¹

Kossuth levelének kelte előtt egy nappal, május 20-án Perczel közölte Kossuthal, hogy engedve a minisztertanács és Kossuth kérésének, megtartja a hadsereg parancsnokságát.⁶² Ugyanezen a napon levelet írt Josef Kohlmann ezredeshez, a pancsovai dandár parancsnokához. Kohlman maga is úgy vélte, a szerbekkel mielőbb meg kellene egyezni, s május közepén lépéseket is tett ennek érdekében. Levelet írt Ilija Garašanin szerb belügyminiszternek, amelyben tájékoztatta a magyar-szerb vámhatár eltörléséről, az áruforgalom szabaddá tételéről, valamint a harcok által sújtott bánági lakosság megmentésére tett lépéseiről.⁶³ Nézeiteiről egy levélben tájékoztatta Perczelt. Perczel maga is osztotta ezt a véleményyt, s ezért arra szólította fel Kohlman, intézzen a szerb kormányhoz s a Bácskából és a Bánásból visszavonult szerbekhez olyan felhívást,

hogy ők a tárgyalások megkezdése végett teljhatalmú képviselőt küldjenek Perczelhez. „Maga Stratimirović jöjjön” – írta Perczel. Ugyanakkor közölte, hogy a csajkás kerület elleni hadműveleteket nem hagyhatja félbe, mivel ezek éppen a szerbek részéről is folynak.⁶⁴

Kohlman pedig május 21-én valóban levelet írt Ilija Garašanin szerb belügyminiszternek, amelyben kérte őt, nevezzen ki valakit, „aki bírja bizalmát, hogy az illető tárgyaljon a magyarországi szerb nemzet számára biztosítandó jogok kérdéséről”. Ő maga nem tud személyesen részt venni a tárgyalásokon, ezért Ludwik Bystrzonowski ezredest nevezi ki a tárgyalások folytatására.⁶⁵ Bystrzonowski május 22-én küldte el a maga javaslatait Garašaninnak, s a levélben közölte, szilárd meggyőződése, miképp ha elmegy Perczelhez, eléri nála, hogy a magyar kormány a szerbekkel való megbékélés alapjául fogadja el a felsorolt feltételeket, köztük a Vajdaság kikiáltását, a tartomány és a községek nemzeti (azaz szerb) közigazgatását, a szerb nyelv használatát a községeken és a (vajdasági) tartományi gyűlésen, a tartományi gyűlés által történő vajda- és patriarcha-választást, amely tisztségek betöltői egyenrangúak lesznek a horvát bánnal és a zágrábi püspökkel. Az említett feltételek révén reméli, írja, hogy a magyarországi szerbek visszatérnek a haza keblére, s hogy a magyar kormány is kész megadni ezeket az engedményeket.⁶⁶

Bystrzonowskinak azonban csalódnia kellett – egyébként kétségkívül túlzó – reményeiben. Perczel ugyanis – bármi volt is a véleménye Bystrzonowski pontjairól – amíg Kossuthtól nem kapott választ, csak Kossuth március 10-i utasításainak szellemében járhatott el. Így a Bystrzonowski által május 23-án a mosorini táborban Knićaninnak előterjesztett javaslatok szerint a magyar kormányzat a Szerb Vajdaság területét Szlavóniára és a Szerémségre korlátozta volna; a szerb többségű csajkás kerületet és a bánági határőrvidéket külön kerületekké nyilvánították volna, külön közigazgatással; a Vajdaság, a vajda és a pátriárka ugyanazokkal a jogokkal rendelkezett volna, mint Horvátország, a horvát bán és a zágrábi püspök; végül valamennyi felkelő tisztet rangja megtartásával átvettek volna a Knićanin parancsnoksága alatt álló Szabad Szerb Légióba.⁶⁷ Ez ugyan jóval kevesebb volt a szerbek által követelteknél, azaz az egész Bácskának és a Bánáságnak a Maros vonaláig a Vajdasághoz csatolásánál, de még így is több volt, mint ami a Kossuth március 10-i utasításában betű szerint foglaltak szerint felajánlható lett volna. Hozzáteendő, hogy Garašanin eleve nem akart tárgyalni a magyarokkal, s Knićanin is nagyjá-

ból annyira volt híve a magyarokkal való megbékélésnek, mint a szerb belügyminiszter.⁶⁸ A tárgyalásokra eleve csak azért volt hajlandó, hogy időt nyerjen a titeli szerb állások elleni támadásait ezekben a napokban megújító Perczellel szemben.⁶⁹ Az intranzigens szerb álláspont eleve reménytelené tett minden további alkudozást, s Kossuth időközben megérkező május 21-i utasítása alapján Perczel és Bystrzonowski amúgy is feleslegesnek tarthatott minden további alkudozást.⁷⁰ Annál is inkább, mert szerb részről – ahogy eddig, úgy ezúttal is – semmilyen érdemi engedmény nem került szóba, s amilyen természetesnek ítélték a szerb politikusok azt, hogy a magyar kormánynak az etnikai elv alapján le kell mondania a területi integritás és az államegység elvéről, épp oly kevésbé volt fülük azon magyar érvek meghallására, miszerint a szerbek egy olyan területen akarnak autonóm tartományt létrehozni, amelyen a lakosság relatív többségét sem alkotják.

Perczel – részint Jellačić seregének közeledése miatt, részint nyomásgyakorlásként május 22-én, 24-én és 26-án ismét megpróbálta bevenni a titeli erődített fennsíkot, de ezúttal is sikertelenül. Május 26-án arról számolt be Bem altábornagynak, hogy a szerbek tárgyalásokba ereszkedtek vele, de sikertelenül, ezért igen elővigyázatosnak kell lennie.⁷¹

Ugyanezen a napon Kossuthnak is írt egy hivatalos jelentést és egy magánlevelet. Ezek egyikét sem ismerjük, de Kossuth válaszából tudjuk, hogy az elsőben kijelentette, „a Szegeden alakuló tartalék hadosztálynak egészen rendelkezése alá bocsátása és polgári tekintetben is tellyes hatalommal felruháztatása nélkül nem folytathatja a vezérletet, s leteszi a parancsnokságot és tábornokságot”; a másodikban pedig lemondási szándékát „minden módosító feltétel nélkül olly tökéletesen ismétli, hogy kifáradását adván okul, nemcsak mielőbbi felmentetését egyedüli kérése gyanánt sürgetné, hanem még azt is kinyilatkoztatná, hogy ha mielőbb a parancsnokságban más által fel nem válttatik, maga rendelend helyére valakit (...) és pár hétre gyermekeihez Szegedre vonul”.⁷² Az eredeti hiányában nem tudjuk megállapítani, mit értett Perczel a polgári teljhatalmon, ám ezzel a levéllel valóban kiváltotta lemondásának elfogadását. Vukovicsnak szóló másnapi levele szerint a polgári teljhatalmat abban az esetben kért a Bácskában és a Bánságban, „ha vész van.”⁷³

Perczel május 27-én kapta meg Kossuth május 21-i levelét, a hozzá mellékelte országos haditervet, valamint a minisztérium több tagjának, így Szemerének, Vukovics Sebőnek és Csány Lászlónak a leveleit.⁷⁴ Az utóbbira írt kivételével valamennyire írt válaszát ismerjük, s valamennyi saját-

kezű. Gyurgyevóról előbb Szemerének és Vukovicsnak válaszolt. Vukovicsnak megírta, hogy örül, miszerint a „a kormány erélyesben lép fel és parancsolni kezd és tud”, de miután az ő természete „nem engedi a parancs fogadást, szeretném helyemet olyasoknak átadni, kik jobban értik az engedelmességet”. E levélben közölte a kormány délvidéki politikájával kapcsolatos fő kifogását: „A vész polgári törvényszékeket, üldözési szisztémát holtig ellenzem, a katonai eljárás itt egyedül a szabályos; és ha ez kegyelmezett, más ne rontsa meg!”⁷⁵ Ezt követően Nagybecskerekre utazott, s Kossuthnak beszámolt arról, hogy az Erdélybe visszatérő Bem-től átvette a parancsnokságot, s hogy megkísérli Titel bevételét. Határozott utasítást kért arra az esetre, ha csapatai egy részét a Dunántúlra kellene áttennie, miszerint a Bácska, a Bánság, Arad és Temesvár ostromával felhagyhasson.⁷⁶

Nagybecskerekéről visszatért Gyurgyevóra, ahonnan május 29-én Görgeinek írt a hadi helyzetről, majd egy Görgeitől, mint hadügyminisztertől érkezett utasításon felbőszülve, a fővezért és hadügyminisztert szabályosan kioktatta: „Ha Önnek, mint hadügyminiszternek valamely általános adminisztratívonalis rendelkezést tetszik hadamhoz kiküldeni, nincs mit szöllanom. De hadi operációkat illetőleg Öntől, mint tökéletesen független hadvezér tekintem magamat; és ha én nem adok Önnek utasításokat; úgy tartóztassa Ön magát vissza ily merészletől.”⁷⁷ Néhány nap múlva Perczel lehiggadt, s május 31-én már kimondottan visszafogott hangvételű levélben kért katonai segítséget Görgeitől. A nyomasztó ellenséges túlerő mellett a kormányzat intézkedéseit is okolta a kialakult válsághelyzetért: „És mi nem csekély, a vésztörvényszékek, kormánybiztosok soha eléggé nem igazolható – alkalmazásából: a rác lakosságban késznek ismért feltámadási érzés!”⁷⁸ De még ezen a napon Kossuthot arra szólította fel, hogy tiltsa meg Görgeinek, miszerint neki, Perczelnek parancsokat küldjön; majd azzal fenyegetőzött, hogy a Szegeden „korteskedő” Hadik Gusztáv ezredest főbe löveti, ha nem hagy fel ténykedésével. „...Kérem, ne feledje soha, hogy nem csupán a hadvezér, hanem egy polgár szól s cselekszik itt, kinek szava s akaratja nem sokkal kevesebbé [sic!], mint Kormányzó úré” – írta Kossuthnak.⁷⁹

Ugyanezen a napon Hertelendy Miksa torontáli kormánybiztosnak is szemrehányó levelet írt. „Bács-Bánát meghajolt fegyvereink éle alatt: – az ellenség nagy része leváगतott, – százezer férfi, nő, gyermek a Tisza és Temes közé szoríttatván, elfogatott” – írta. Ő, Perczel, megkegyelmezett

nekik, s hazabocsátotta őket, a többi elmenekültnek pedig megparancsolta a hazatérést. Ám a polgári hatóságok „e hazabocsátottakat újabb nyomornak, kutatásnak, üldözés- és büntetéseknek teszik ki. – E vidék oly kimondhatlan ingerültségben volt, a sereg legyőző, s – csillapította őket; – s Önök újra felbőszítik. – Önök kutató eljárása lázba hozandja ismét e vidéket, mert ahelyett, hogy gyógyítaná a sebeket, újra felszaggatja azokat” – sorolta vádjait. Ezért elhatározta, hogy a továbbiakban „a hon, jelesen e vidék nehéz állását tekintve, itt minden polgári hatóságot és eljárást jelenleg a katonainak alárendeltem”.⁸⁰ Hertelendy június 4-én Kossuthnak írott jelentése szerint a szemrehányásra ő nem adott okot, hanem az történt, hogy a korábban a szerbek által földönfutóvá tett magyarok Batthyány Kázmér kormánybiztos biztatására és a vezérek engedélyével a Perczeltől bűnbocsánatot nyert szerbek lakhelyeit elfoglalták. Ő ugyan szánja az elcsábított szerbek sorsát, de „annyit zaklatott szegény magyarjaink” iránti méltánylatból ő az ügyben nem intézkedett, hanem Kossuth utasítását kérte az ügyben. Miután azonban Perczel fellépése komoly súrlódásokra adhat okot a polgári és katonai hatóságok között, ismét Kossuth intézkedését kéri az ügyben.⁸¹

Erre azonban már nem volt szükség, mert Perczel hektikus levelei, valamint a kormányzati változások miatt Perczelt elmozdították a parancsnokságról. Miután Jellačić csapatai megjelentek a bácskai hadszíntéren, Perczel június 4-én sikertelen kitörést intézett a Pétervárad előtti ostromsáncok ellen, majd június 7-én Kátynál megtámadta Jellačić seregét és súlyos vereséget szenvedett tőle.

Kossuth május 25-én válaszolt Perczel május 20-i, a parancsnokság megtartását tudató levelére, s ebben kitért a délvidéki szerb-magyar viszonyra is. Úgy vélte, „nagy és fontos kérdés a háború által lakhelyeikről kiűzött magyar és rác néptömeg visszatelepítése”. Ha ez spontán módon, „a néptömeg önkénye szerint fog történni, ismét elkerülhetlenek a zavarok és gyilkolások, és a magyar elemnek elnyomása. Úgy kell tehát azt eszközölni, hogy a Marostól és Szegedtől kezdve kontraktusban a tiszai magyar vidékkel, – tömegekben telepedjenek meg a magyarok, és a legfontosabb stratégiai helyek, kivált a Tisza mentében, szintűgy kompakt magyar kezekben legyenek.” Ennek végrehajtására Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter egy külön bizottmányt fog kinevezni.⁸²

Ezt követően Kossuth – a fennmaradt iratok tanúsága szerint – közel két héten át nem írt Perczelnek. Május 29-én Görgei – akinek, mint lát-

tuk, Perczel viszonylag rendszeresen küldött beszámolókat a délvidéki hadszíntérről – maga hívta fel Kossuth figyelmét az ottani fővezérség betöltése kapcsán a polgárháború következményeire: „Én, fájdalom, sem a bánáti, sem a bácskai sereg viszonyait nem ismerem, s mindkettőről csak igen szomorító két tényt tudok: először azt, hogy operációjukban összhangzás nincsen, 2-or, hogy a bánáti, de főleg a bácskai háborúnak nem béke lesz a következése – minek céljának kellene lennie minden háborúnak – , hanem az elcsábított szegény rác nemzet végképpi kiirtása. – Tudom ugyan, hogy nem a magyarok, hanem a rácok kezdték meg a háborút, de azt is tudom, hogy a magyar nagylelkű, és hogy egy magyar kormány egy egész nemzet kegyetlen kiirtását nem tűzheti ki célul. – S minthogy tulajdon elveim közt a humanitás elve legmagasabban áll, szent kötelességemnek tartom tisztelt Kormányzóelnök urat megkérni, hogy a bácskai háborúban divatba hozott, s a magyar nemzet jellemét megfertőztető kegyetlenségeskedéseknek mihamarább véget szakasztani annál inkább méltóztassék, minthogy azon irtózatnak, amelyet a bácskai embertelen események a felső táborokban idéznek elő, hazánkra nézve igen szomorú következésű [sic!] lehetne.” A kissé bonyolult körmondat végkövetkeztetése Perczelt és hadseregét sújtotta, ami már csak azért is groteszk volt, mert Perczel jelentéseiben ugyanezekre a tényezőkre hívta fel a figyelmet.⁸³

A június elején Debrecenbe érkező Görgei három, Kossuthal közösen kiadott rendeletben próbálta meg helyreállítani a hadügyminisztérium tekintélyét és az egyes hadtestek és hadseregek feletti fennhatóságát.⁸⁴ Miután Kossuthnak és a kormánynak Perczel kiszámíthatatlan magatartása állandó problémákat okozott, Görgei elérte, hogy a június 7-i minisztertanács elfogadja Perczel május 26-án benyújtott lemondását. Ebben kétségkívül szerepe volt annak is, hogy Bem Erdélybe történt visszatérése miatt Perczel vette át a délvidéki hadszíntér csapatai felett a főparancsnokságot (IV. és V. hadtest, péterváradai várórség, valamint a magyar-erdélyi hadosztály), s a közel 39.000 főnyi, 154 löveggel ellátott haderő⁸⁵ irányításához Perczelből hiányzott a hadvezéri áttekintő képesség. Volt viszont egy olyan tábornok, az 1849. márciusában a honvédsereg fővezérségét ellátó, majd megbetegedése miatt április közepéig szolgálatképtelen Vetter Antal altábornagy, akinek helyet kellett találni, s aki katonai műveltsége, rangja és képességei alapján kétségkívül megfelelőbb személy volt e tiszttöltésére. Görgei május végén már felajánlotta neki a bács-bánsági csa-

patok parancsnokságát, s Vetter éppen ezekben a napokban kért Kossuth-tól valamiféle elégtételt mellőzéséért.⁸⁶

Perczel lemondásának elfogadását megkönnyítette, hogy május 26-i levelében kijelentette, „hogyan a most Szegeden alakuló tartalék hadosztálynak egészen rendelkezése alá bocsátása és polgári tekintetben is teljes hatalommal felruháztatása nélkül nem folytathatja a vezérletet, s leteszi a parancsnokságot és tábornokságot”; egy május 31-én írott, Kossuth által június 6-án vett levele pedig – Kossuth szavai szerint – „a közállomány és Kormányzat existenciájának lehetőségével merőben összeütköző, s csak bokros érdemei tekintetéből mellőzhető” tartalmú volt; ti. Perczel ebben követelte Kossuthtól, hogy tiltsa meg Görgeinek, miszerint az hadügyminiszterként utasításokat küldjön neki.⁸⁷

A június 7-i minisztertanács döntését Kossuth személyesen fogalmazott levélben készült tudatni Perczellel. Az indoklásban külön kiemelte a Perczel által kért polgári teljhatalomnak a miniszteriális kormányzat elvével való összeegyeztethetlenségét: „...mert a beligazgatási ügyeknek, a határőrvidékek szerkesztésének, a be- és visszatelepítések rendezésének a belügyminiszter, – a pénzügyminiszter, – az egyházi és iskolai ügyeknek a kultuszminiszter, – a katonai operációk célja s irányzata körüli diszpozícióknak s a különböző hadtestek rendeltetése meghatározásának a hadügyminiszter, – végre a pacifikacionális feltételek megállapításának az összes minisztérium felelőssége alatt, tehát rendelkezése szerint kell történniök”. Azaz, Kossuth ezúttal együttesen tett szemrehányást Perczelnek minden eddigi, a polgári hatalom ügyeibe történt beavatkozásáért, s ebben kitüntetett szerep jutott a délvidéki szerb lakossággal való bánásmódjának, illetve a szerbekkel történő megegyezés érdekében tett lépéseinek.⁸⁸ A levelet ellenjegyzés és továbbítás végett megküldte Görgeinek, aki azonban így is túlzottan konciliánsnak találhatta azt, mert Szabó Imre ezredessel, a hadügyminisztérium államtitkárával közösen fogalmazott levelében a május 29-én Görgeihez, valamint a 31-én Kossuthhoz intézett levelekből hosszan idézve megállapította, hogy Perczel „híven idézett nyilatkozatai által hazánknak úgy polgári, mint katonai törvényei a legmélyebben sértettek”, s miután a két levél még csak nem is egy napon kelt, „Tábornok Úrnak a kormányt fenyegető, a törvényt sértő nyilatkozatai – fájdalom – még elhamarkodásból eredeteknek sem tekinthetők, sőt azon nyilatkozatok elhatározott hangjából Tábornok Úrnak még a tettegi törvénysértésre

mutakozó s hazánk jövőjét komolyan veszélyeztető szándéka is kirémlik: tehát szomorú kötelessége a kormánynak Tábornok Urat mindezekért a megsértett törvény nevében a legszigorúbb feleletre vonni”. Miután azonban méltányolják Perczel eddigi érdemeit, megelégszenek május 26-i lemondásának elfogadásával. Az iratot június 8-án Görgei a minisztertanács elé vitte, amely néhány stilisztikai kifogáson kívül elfogadta azt.⁸⁹

A döntést a röviddel később beérkező délvidéki jelentések igazolták is. A május 20-i minisztertanácsi döntés értelmében a főserg erősítésére küldendő délvidéki csapatok felvezetését Bem altábornagynak kellett volna végrehajtania, ő azonban visszatért Erdélybe. A felvezetés kieszközlésére a Délvidékre küldött Vukovics Sebő ezek után a segéderők parancsnokságát Perczelre bízta, aki erre hajlandónak is mutatkozott.⁹⁰ Perczel azonban annak érdekében, hogy a hátramaradó magyar csapatok és Pétervárad erődje számára kedvezőbb helyzetet teremtsen, június 4-én megkísérelte szétverni a Péterváradot övező ostromzárat, majd, miután ez nem sikerült, s arról értesült, hogy Jellačić csapatai megkezdték előnyomulásukat Újvidék felé, június 7-én eléjük sietett, s Kátynál súlyos vereséget szenvedett a bántól. A vereség nem csupán azért volt tragikus, mert a Bácskában eddig fennálló, törekeny egyensúlyi helyzet felborult, hanem azért is, mert a közel 2000 főnyi veszteség miatt szóba sem jöhetett az említett 12.000 fő felvezetése.⁹¹ A kátyi vereség június 10-én megérkező híre utólag igazolta az egyébként a minisztertanács egyhangú határozatával született döntést. Kossuth június 10-én érezhető elégedetlenséggel írt Perczelnek, s az ingerültségből kijutott Bemnek is.⁹² Perczel a vereség után egy ideig még a bácskai hadtestnél maradt, s június 12-én Verbászról újabb goromba és személyeskedő hangvétellű levéllel örvendeztette meg mind Kossuthot, mind Görgeit.⁹³ Aztán, június 18-a után⁹⁴ Pestre utazott, ahol csak azután kereste fel Kossuthot, hogy az magához hívatta. S annak ellenére, hogy Kossuthot „nemegyszer rútol megrohanta”, személyes találkozásuk után Kossuth „azonnal más szellemben kezdett róla beszélni, kiemelte a szükségét, Perczelre ismét valamely hadtest vezényletét bízni, s valahányszor ennek folytában a fővezérségről volt szó, ha melleleg is, Perczelt sohasem mulasztá el a jelöltek között megemlíteni, annak első sorba tartozása tekintélyét fenn akarván tartani”.⁹⁵

Felvetődik a kérdés, volt-e Kossuth és Perczel között érdemi különbség a szerbekkel való megbékélés megítélésében, s hogy ha volt, ez mennyiben befolyásolta a Perczellel kapcsolatos kormányzati döntéseket?

Nos, Perczel kétségkívül nagyvonalúbb és engedékenyebb politikát folytatott volna, s amikor megtehetette, folytatott is, a szerbekkel szemben, hiszen beleegyezett volna a csajkás kerület, vagy a bánási határvidék szabad, szerb igazgatású kerületté nyilvánításába; ugyanakkor e tekintetben soha nem vonta kétségbe a polgári kormányzat elsődlegességét, s amikor Kossuth utasításaiból kiderült, hogy a kormányzat ezt nem tudja összeegyeztetni az integritás elvével, visszavonulót fűjt. Ugyanígy nagyvonalúbb volt a menekült szerb lakossággal szemben, s noha a fegyverrel elfogottakon gyakorolta a haditörvények szigorúságát, kiterjedt amnesztia-politikát tartott volna célszerűbbnek, akár a köztörvényes bűnöket elkövetett személyekkel szemben is. Mindennek egyetlen oka volt: Perczel a hely színén tapasztalta, hogy a polgári lakosság lecsillapítása nélkül a Délvidéken nem lesz béke, még ha valamennyi szerb tábornok felszámolják is. Ugyanakkor Jellačić seregének közeledte miatt sietnie kellett a megbékítéssel.

Kossuth mindezt nem érzékelte. Noha rendszeresen írta aggódó leveleit Perczelnek a Bácska nem kellő biztosítása miatt, a tavaszi sikerek eufóriájában úgy vélte, a magyar kormányzatnak nem kell a korábbiaknál nagyobb engedményeket tennie. A közvetlen katonai veszély ellenére sem tudott felülemelkedni alapvetően közjogi szemléletén.

A nagyobb probléma azonban nem ez volt. Alapvetően mind Kossuth, mind Perczel csak a területi integritás elve alapján tudták elképzelni a szerbekkel való megbékélést, a másik oldalon viszont a Bácskában és a Bánágban létrehozandó Vajdaság volt a tárgyalások minimális feltétele. Sőt, a szerb politikusok többsége számára a magyarokkal való megegyezés még ennek alapján sem igen volt lehetséges. Fegyverrel akarták kivívni a Vajdaságot, miután úgy vélték, a magyaroktól nincs mit várniuk. Az orosz intervenció hírének megérkezése csak megerősíthette őket ebben a meggyőződésükben, s amint Jellačić serege megérkezett a Délvidékre, a katasztrófa veszélye is elhárult a szerbek feje felől.

Mindezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert a magyar történetírásban és publicisztikában máig kísért az a nézet, miszerint a magyar-szerb megbékélés a magyar kormányzat kellő nagyvonalúságának hiányán bukkant meg. Holott megegyezni csak azzal lehet, aki a megegyezés érdekében maga is hajlandó bizonyos engedményekre. Az önálló Vajdaság követelése azonban olyan akadályt jelentett a magyar-szerb megbékélés útján, amelyet csak a szerb fél tudott volna eltávolítani.

Függelék

Kula, 1849. március 31.

Perczel felszólítása a szenttamási szerbekhez

Perczel Mór tábornok

Kula, március 31-én 1849.

A Sz[ent]tamáson összegyűlt szerbeknek!

A gyilkolás és rablás vegyítékéből álló esztelen és gonosz lázadástokon nem lehet áldás. – Isten, az igazságos, megsegteti a magyar nemzetet, mely véletek szabadságait testvérileg megosztá; fegyvereink mindenütt győzelmese. – És közel a perc, midőn az úgynevezett osztrák uralkodó család szolgálcsoportjai ki fognak az országból űzetni.

És mi sors vár ekkor reátok? vagy az hiszitek, hogy a magyar nagylelkűségnek nincsenek határai? Nem féltek-e, hogy az idők rohamra szigorúbb kezekbe adhatja a magyar ügyek vezérletét, mint aminőkbe jelenleg fekszik?

De még az esetben is, ha az osztrák ármányának sikerülne vitéz seregeinket legyőzni, és a magyar nemzetet kitűzött ördögi célja szerint megsemmisíteni, azt vélitek, hogy azon császári család, mely gyilkoláshoz, rabláshoz folyamodni, népeit egymás ellen pusztító harcra bősíteni nem átallá, véletek majd kegyelmesben bánand? Azt hiszitek, hogy azon hatalom, mely nem undorodott annyi nemzetet már tönkre tenni, hogy az úgynevezett Habsburgok, kik egy örökös összeesküvésben éltek a népek szabadsága ellen, kik a sveicziak, olaszok, spanyolok, németalföldiek, csehek, lengyelek, magyarok, de még az osztrákok ellen is folytonosan pusztító és nyomorító háborút viselének, majd irántatok méltányosabbak leendenek?

Csalatkoztok, kábák! ők, a hitszegők meg fognak titeket is csalni, sőt, már meg is csaltak, és nem sok időre be fogjátok látni, hogy ti rablókká és gyilkosokká, [és] pedig testvérgyilkosokká nem egy szerb vajdaság felállításaért, hanem egy ravasz család átkozott törökvései [!] segéd kivételéért lettétek [!]. – ha a császári család győz, úgy ti, kik a magyar alkotmány megbecsülése alatt nyelveteket, vallástokat szabadon és nemesen, vetélkedve a magyarral az irodalom, a civilizáció útján fejleszthetétek, földművelési és ipar tekintetben legmagasb fokra emelkedhet[et]ek volna, és igényeiteknek szabadon választott képviselőitek által a törvényhozás útján mindég illő, és aránylagos érvényességet eszközölhettetek volna, szabad emberek helyett osztrák zsoldosokká fogtok aljasodni, mikint

jelenleg is annak vak eszközei vagytok, és nyelveteket úgy, mint a magyarokét is, a német fogja előbb-utóbb erőszakosan elemészteni.

Válasszatok tehát!

Akartok-e tovább is elvetemült testvérgyilkosok és egy gaz család otromba eszközei maradni, és ez utána osztrák rabszolgaságra jutni – vagy pedig velünk, magyarokkal a martiusi 1848-ki alkotmány alatt szövetkezve, nem ugyan szerb vajdaságot nyerni, hanem mégis szerbek, és pedig a magyarral egyenlő jogot bíró polgárok maradni, kik a törvény által minden joggal és eszközzel el vagynak látva, hogy nyelvüket művelhessék, hogy anyagi tekintetben is legboldogabbak lehessenek.

Én, mielőtt a Sz[ent]tamáson összegyűlt szerbeket élet-halálra megtámadván, Isten előtt köteleztettnék [!] érzem magamat hozzájok ez utolsó felszólítást küldeni, és ehhez képest:

Nekiek a magyar nemzet nevében szívükre kötni és meghagyni:

Hogy 24 óra folyta alatt nyilatkozatot küldjenek be hozzám, miszerint az osztrákkali szövetséget felmondva, a magyarokkali régi testvéri állapotba akarnak visszatérni. – a fegyvert leteszik és álgyúkkal egyetemben hadomnak átadandják; a sz[ent]tamási sáncokat berongallják [!].

És ezekért részemről a nemzet nevében tökéletes amnesztia adatván, mindenkinek régi vagyona, földe, háza vissza fog nyomban adatni, a szervezők [!] útiköltséggel ellátva hazájokba visszabocsájtatni, a határőrök bántalom nélkül helységekbe téríttetni fognak, végre min[d]nyájoknak a magyar alkotmány adta szabadság és jogok kivétel nélkül biztosítatnak.

Ápril 2-án reggeli 7 óráig várom a sz[ent]tamásiak e részbeni válaszát, ezután Istenre hivatkozva teendem azt, mit az ország java parancsol könyör és irgalom nélkül.

Perczel Móric
Tábornok m. k.

Másolat. Kriegsarchiv, Wien. Nachläße. b/1295. Nachlaß Nugent. Karton 10. 1849-4-13a. A felszólítást Stefanovich alszázados, a szenttamási tábor parancsnoka április 2-án délután 2 órakor küldte meg Bigga századosnak, a karlócai tábor parancsnokának. Bigga a levelet – Stefanovich jelentésével együtt – április 3-án küldte tovább Mamula ezredesnek, a pétervárad cs. kir. ostromsereg parancsnokának, s Mamula még aznap továbbította Nugent tábornokhoz.

Jegyzetek

- [11] A kérdésre ld. THIM JÓZSEF: *A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története*. I. k. Budapest, 1940. (továbbiakban Thim József I.) 354–415.; I. TÓTH ZOLTÁN: Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. In: *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. Budapest, 1952. II. k. 323–325. és 330–331.; I. TÓTH ZOLTÁN: A nemzetiségi kérdés Magyarországon 1848-1849-ben. (1955.) In: *Magyarok és románok*. Sajtó alá rendezte Csatári Dániel. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 238–239.; KOVÁCS ENDRE: *Magyar-délszláv megbékélési törekvések 1848/49-ben*. Értekezések a történeti tudományok köréből 5. Budapest, 1958. (továbbiakban Kovács Endre, 1958.) 83–109.; V. WALDAPFEL ESZTER: *A független magyar külpolitika 1848-1849*. Budapest, 1962. 277–280.; KOVÁCS ENDRE: *Szemben a történelemmel*. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon. Budapest, 1977. 327–333.; SPIRA GYÖRGY: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest, 1980. 96. o.; Spira György: Perczel próbálkozása a délvidéki szerbek megbékítésére 1849 tavaszán. *Történelmi Szemle*, 1981., ill. (In:) uő.: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989. (a korábbi irodalom több téves adatát helyesbíti; a továbbiakban Spira György, 1989.) 272–293.; MILORAD EKMEČIĆ: Garašanin, Czartoryski köre és a magyarok 1848-1849-ben. In: Fried István (szerk.): *Szerbek és magyarok a Duna mentén 1848-1849-ben*. II. k. Tanulmányok a szerb-magyar kapcsolatok köréből 1848-1867. Budapest, 1987. (továbbiakban Fried István, 1987.) 78–82.; KOSÁRY DOMOKOS: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848-1849-ben*. História Könyvtár. Monográfiák. Budapest, 1999. 186–192. – A délvidéki hadműveletekre ld. THIM JÓZSEF: *Délmagyarország önvédelmi harca 1848-1849-ben*. Zombor, 1887. 281–297. és 309–324.; OLVCHVÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken*. Budapest, 1901. 153–204.
- [2] Perczel – Kossuth, Pozsony, 1843. június 16. *Magyar Országos Levéltár* (továbbiakban MOL) R 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi része. No. 136. (továbbiakban Kossuth-ir.)
- [3] Pozsony, 1844. augusztus 26. MOL Kossuth-ir. No. 158.; Bonyhád, 1844. november 23. MOL R. 104. A Védegyletre vonatkozó iratok. II. K. 15.; uo., 1844. november 30., uo. No. 18.; uo., 1845. január 23. uo. No. 29.; Hidja, 1847. okt. 11. uo. Kossuth-ir. No. 278.; uo., 1847. október 13. uo. No. 280.; Kömlőd, 1847. október 19. uo. No. 282.; uo., 1848. február 18. uo. No. 366., közli V. WALDAPFEL ESZTER: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. I. k.

- Budapest, 1950. 72–76. (továbbiakban Waldapfel Eszter I.); Komárom, 1848. április 2., uo. No. 405., közli Waldapfel Eszter I. 175–178.
- [4] Görgei – Képviselőház, Dég, 1848. október 6. Közli GÖRGEY ISTVÁN: *1848 júniusától novemberéig*. Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás. Budapest, 1980. 315. és HERMANN RÓBERT (S. a. r.): *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése*. 1848–1849. Millenniumi Magyar Történelem. Budapest, 2001. (továbbiakban Hermann Róbert, 2001.) 62–63.
- [5] Kossuth levelét közli BARTA ISTVÁN (S. a. r.): *Kossuth Lajos összes munkái*. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. Budapest, 1952. (továbbiakban KLÖM XIII.) 290. Az OHB intézkedéseit ld. MOL H 2. *Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és kormányzóelnökség iratai* (továbbiakban OHB) 1848:1840., H 75. *Hadügyminisztérium. Általános iratok*. (továbbiakban HM Ált.) 1848:8998.
- [6] BARTA ISTVÁN (S. a. r.): *Kossuth Lajos összes munkái*. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest, 1955. (továbbiakban KLÖM XV.) 882.
- [7] Perczelnek mindmáig nincs tudományos igényű életrajza. Népszerűsítő jellegű életrajzait ld. GUSTAV KUPPIS: *Biographie des Honvéd-Generals Moritz Perczel von Bonyhád*. Pest, 1868.; KOLTA LÁSZLÓ: *Perczel Mór élete és működése*. Bonyhád, 1963.; BORUS JÓZSEF: Radikális politikus – forradalmár tábornok. Perczel Mór. *Élet és Tudomány Kalendárium*, 1974. 73–80. Legutóbbi életrajzát ld. HERMANN RÓBERT: *Perczel Mór*. In: Pálmány Béla (szerk.): *Az 1848–1849. évi első népképviseleti viseleti országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, 2002. 669–673. Életpályájának legjobb összefoglalását ld. KOSÁRY DOMOKOS: Perczel Mór feljegyzései. *Századok*, 1937. 304–322. Néhány kiegészítő adat: SALACZ GÁBOR: Perczel Mór emlékirataiból. *Vigilia*, 1958/4. 204–212. Reformkori tevékenységére ld. CSAPÓ MÁRIA: *Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben*. Értekezések a történeti tudományok köréből 111. Budapest, 1989. 1848–49-es ténykedésére ld. DOBOS GYÜLA: Perczelek az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban. In: Ódor Imre – Lengvári István (szerk.): *Baranya. Emlékszám az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére*. 1998–1999. XI–XII. évfolyam. Pécs, 1999. A Zrínyi-csapat megalakulást és Perczel Mór megbízatását részletekbe menően tisztázta URBÁN ALADÁR: Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat. *Hadtörténelmi Közlemények* (továbbiakban HK) 1991/1. Muraközi hadjáratára ld. HERMANN RÓBERT: Perczel Mór első honmentő hadjárata. *Zalai Gyűjtemény* 36/II. Zalaegerszeg, 1995. Uő.: Perczel Mór fegyverszüneti tárgyalásai 1848. október végén. *Aetas*, 1998/2–3. A móri ütközetre ld. uő.: Perczel Mór dunántúli hadjárata és a móri ütközet.

- Aetas, 2001/2. 80–103. A januári eseményekre ld. BORUS JÓZSEF: A Perczel-hadtest januári ellentámadása. HK 1961/2.; HERMANN RÓBERT: Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában. HK, 1986/2.
- [8] HUNFALVY PÁL: *Napló 1848–1849*. S. a. r. Urbán Aladár. Budapest, 1986. (továbbiakban Hunfalvy Pál) 220.
- [9] Ugyanakkor érdekes, hogy Vukovics Sebő visszaemlékezései szerint Perczel és Batthyány 1849. március 23. után úgy nyilatkozott, hogy nincsenek megelégedve Vetter fővezéri kinevezésével. Perczel „senkivel sem lett volna megelégedve, mert utolsó gondolatja végre is saját személye volt”, csak az nyugtatta meg némileg, hogy nem Görgei lett a fővezér. Katona Tamás (S. a. r.): *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. Budapest, 1982. (továbbiakban Vukovics Sebő) 32–33.
- [10] BARTA ISTVÁN (S. a. r.): *Kossuth Lajos összes munkái*. XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. Budapest, 1953. (továbbiakban KLÖM XIV.) 627–628.
- [11] KLÖM XIV. 652.
- [12] Perczel – OHB, Csurog, 1849. április 9. MOL OHB 1849:5513. Ugyanerről írt Görgeinek május 29-én Gyurgyevóról: „Átallyában alólrít e had parancsnokságát úgy vevé ált, hogy az akkori fővezér, Vetter altábornagynak is csak akkor vagyon és leend alárendelve, hahogy véle csatlakozva egy irányban és egy erő ellenében küzdend.” *Hadtörténelmi Levéltár* (továbbiakban HL) *Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai*. (továbbiakban 1848-49.) 30/363a.
- [13] Az OHB rendelete nem ismert, de hivatkozik rá a hadügyminisztérium március 9-i közleménye a kitüntetettek névsoráról. Közli KLÖM XIV. 625–626.
- [14] Hunfalvy Pál 220–222.
- [15] KLÖM XIV. 614.
- [16] A kiáltványt közli KLÖM XIV.601–603. A körrendeletet ld. uo. 623.
- [17] KLÖM XIV. 629.
- [18] Hadik Gusztáv – Kossuth, Szeged, 1849. március 5. MOL OHB 1849:2948. Kivonatossan közli THIM JÓZSEF: *A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története*. III. k. Budapest, 1930. (továbbiakban Thim József III.) 489–490. A többi tudósítást összefoglalóan ismerteti KLÖM XIV. 626. o. 1. jz.
- [19] KLÖM XIV. 626–628.
- [20] Kossuth csak annyit ír, hogy Perczel „kellő utasításokkal ellátva” indult a táborba, de maguk az utasítások nem ismertek. KLÖM XIV. 628.
- [21] Kossuth – Beöthy, Pest, 1848. november 21. Eredeti sk. tisztázat. Kivonatossan

közli *Az Opera Antikvárium 4. árverése*. 2002. december 6. Katalógus. Budapest, 2002. 27. 174. tétel. (tévesen Csány Lászlóhoz írott levélként.) Az eredeti kézirat fénymásolata – Kucza Péter barátom szívességéből – birtokomban.

[22] Vukovics Sebő 32.

[23] KLÖM XIII. 597. – Hozzáteendő, hogy Kossuth szavai nyilvánvalóan a felkelőkre, nem pedig általában a magyarországi szerbekre vonatkoztak, azaz nem etnikai tisztogatásra utasította Vettert.

[24] Eredeti tisztázatát ld. MOL OHB 1849:5513. Másolata uo. 1849:5511. Német fordítása *Kriegsarchiv*, Wien (továbbiakban KA) *Alte Feldakten* (továbbiakban AFA) Karton 1964. *Österreich-serbisches Armeekorps unter Todorovic*. (továbbiakban Ö-s. AK. u. T.) 1849-4-110a. Közli Thim József III. 630–631. Ismerteti KLÖM XIV. 888. 2. jz. Tévesen kiáltványként hivatkozik rá SLAVKO GAVRILOVIĆ: 1848 néhány problémája a Vajdaságban. In: Fried István, 1987. 230. Adatait kiigazítja SPIRA GYÖRGY: A szerb-magyar viszony vitatott kérdéseiről – a józan önismeret jegyében. In: Fried István, 1987. 249–251. – Perczel egyik katonájának naplója szerint Csurogon csak néhány öreg és nyomorék fogadta fehér zászlóval a magyarokat, 9-én éjjel viszont valakik felgyújtották a falut; Zsablya község pedig ugyan beküldte hódolatát Csurogra, de a faluban április 11-én alig néhány embert találtak. BÚSBACH PÉTER: *Egy viharos emberöltő*. Budapest, 1898. I. k. (továbbiakban Búsbach Péter I.) 100–102.

[25] Perczel – OHB, Csurog, 1849. április 9. MOL OHB 1849:5513.

[26] Perczel – OHB, Csurog, 1849. április 10. MOL OHB 1849:5767.

[27] KA AFA Karton 1964. Ö-s. AK. u. T. 1849-4-110b.

[28] Ismerteti Thim József I. (Budapest, 1940.) 360. o.

[29] Batthyány – OHB, Szabadka, 1849. április 10. No. 367. MOL OHB 1849:5511. Kivonatossan ismerteti Thim József III. 631. o. és KLÖM XIV. 888-889. o.

[30] Kossuth – Batthyány, Debrecen, 1849. április 14. Közli Thim József III. 645-647. o. és KLÖM XIV. 888-889. Ugyanebben a szellemben foglalta össze a Perczelnek írottakat Batthyány utódjához, Haczell Mártonhoz írott április 18-i utasításában. Közli KLÖM XV. 29-30. – Kossuth ugyanezen a napon, április 14-én adott felhatalmazást Ioan Drăgoș bihari román képviselőnek a román felkelőkkel folytatandó alkudozások megindítására, ugyanakkor részletes békefeltételeket nem adott neki, mert az „a reménylhető sikerre lehetett volna káros”. KLÖM XIV. 890.

[31] KLÖM XIV. 876. o. – Hozzáteendő, hogy a beszédben a tavaszi hadjárat sikereit ismertetve, Görgei nevét nem említette. Ld. KOSÁRY DOMOKOS: *A Görgey-kérdés története*. Budapest, 1994. I. k.

- [32] Mészáros Károly: Kossuth levelezése a magyar szabadságharc karvezéreiből 1848-1849-ben. Ungvár, 1862. (továbbiakban Mészáros Károly) 47. o. Nem tudni, hogy erre pontosan mikor került sor, mert Perczel április 20-án még mint meghódolt falvakról emlékezik meg Csurogról és Zsablyáról. MOL OHB 1849:6263. – Mészáros Perczel tábori történetírója volt, így adatai első kézből származnak. Búsbach Péter naplója szerint a zsabylaiak a kovilszentiváni ütközet idején hátra támadták a magyarokat. Búsbach Péter I. 105. o.
- [33] Perczel – Kossuth, Újvidék, 1849. április 16. MOL OHB 1849:5833. Thim József I. 361. o.
- [34] Perczel – OHB, Újvidék, 1849. április 15. és uő. – Kossuth, uo., ua. MOL OHB 1849:5806. Az említett Petrovits lehetne Stevan Petrović Knićanin, a szerbiai önkéntesek parancsnoka, aki Perczel sikerei után ismét megjelent a hadszíntéren, de Thim József Milivoj Blaznavac Petrović őrnaggyal azonosítja. Thim József III. 695. és 951. o. Mészáros Károly 47. o. szerint az ajánlattevő Albert Petrović szerb őrnagy volt. Mészáros szerint az ajánlattételre még a kovilszentiváni ütközet előtt került sor, de Perczel nem válaszolt rá. Thim József három kötete nem említ ilyen nevű őrnagyot. Perczel április 30-i jelentésében külön említi Petrovićot és Knićanint. MOL OHB 1849:6641.
- [35] Perczel – Kossuth, Újvidék, 1849. április 16. MOL OHB 1849:5833.
- [36] Perczel – OHB, Óbecse, 1849. április 2. MOL OHB 1849:6263.
- [37] Perczel – Kossuth, Kikinda – Basahíd – Melence, 1849. április 24. MOL OHB 1849:6298. – A kivégzésekre vonatkozó részt Kossuth kihúzta a Közlöny számára készített kivonatból.
- [38] Perczel – Kossuth, Törökbecse, 1849. április 26. MOL OHB 1849:6451. Április 27-én a rablás miatt befogottak ellen egy rögtönítélő törvényszék alakítását rendelte el. Perczel napiparancsa, [Török]becse, 1849. április 27. MOL R 76. *Irinyi Bertalan iratai*. 1. csomó, 3. tétel.
- [39] Közli KLÖM XIV. 28-31. o.
- [40] Perczel – Kossuth, Zsombolya, 1849. május 2. MOL OHB 1849:6717. Kivonatossan közli Thim József III. 694-695. o. Ismerteti KLÖM XV. 245. o. Némi-eg eltérő szöveggel közli Mészáros Károly 64-66. o.
- [41] Felvetődik az a lehetőség is, hogy Perczel nem helyeselte a függetlenség és a trónfosztás kimondását, és indulatos kirohanása erre utal. Ennek ellene mond, hogy Perczel április 27-én, törökbecsei főhadiszállásán kiadott napiparancsában tudatta a függetlenség és a trónfosztás kimondását seregével. Perczel napiparancsa, [Török]becse, 1849. április 27. MOL R 76. *Irinyi Ber-*

talán iratai. 1. csomó, 3. tétel. Ugyanakkor öccse visszaemlékezései szerint Perczel valóban ellene volt a függetlenség és a trónfosztás kimondásának, s ezt levélben közölte Kossuthal; ám a fennmaradt iratokban ennek nincs nyoma. PERCZEL MIKLÓS 1848/49-es honvéd ezredes: *Naplóm az emigrációból*. II. k. S. a. r. Závodszky Géza és Papp János. Budapest, 1979. (1853. január 20-i bejegyzés.) 112.

- [42] Mészáros Károly 44–45. szerint Perczel – amikor Kossuth egy, Görgeit dicsérő levelét kézhez kapta, kijelentette, „amint itteni hadjáratomat bevégeztem, rendet fogok tenni odafönt.” Szintén ő idézi Perczelnek a képviselőházzal kapcsolatos kirohanásait. Uo. 66–67.
- [43] Perczel – Kossuth, Melence, 1849. április 30. MOL OHB 1849:6641. Kossuth válaszát közli KLÖM XV. 223-224. o.
- [44] Közli KLÖM XV. 246-248. o.
- [45] Perczel – Kossuth, Nagybecskerek, 1849. május 5. reggel 5 óra. MOL OHB 1849:6825. Kivonatossan és olvasati hibákkal közli Thim József III. 699–700. Ismerteti KLÖM XV. 276. o. Perczel és a kortársak a rácságon a magyarországi, a szerbeken a szerbiai szerbeket értették. – Ugyanezen a napon délután 5 órakor azt tudatta Kossuthal, hogy „E napokban így vagy úgy még a Határőrvidék is meg lesz tisztítva.” HL 1848-49. 25/449. Közli FARKAS GÖNGYI (szerk): *Saját kezébe, ott, ahol...* Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Bóhm Jakáb. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Budapest, 1998. (továbbiakban Bóhm – Farkas – Csikány) 134.
- [46] Másolat. Allgemeine Verwaltungsarchiv, Wien. Nachlaß Bach. Karton 37. Ungarn. Rebellen. Perczel. Egy másik másolati példány alapján közli Thim József 714-715. o. Perczel a levelet május 9-én Crepajáról küldte meg a szerb kormánynak. MOL OHB 1849:7024., kivonatos közlése Thim József 715–716.
- [47] Thim József III. 715.
- [48] Ld. erre Garašanin Knićaninhoz írott május 11-i levelét, kivonatossan közli Thim József III. 720–727.
- [49] Perczel tótokat ír.
- [50] Május 10-én Pancsováról jelentette, hogy Bene alezredes ugyanígy tett az Oppovánál magukat megadó menekültekkel. MOL OHB 1849:7154. Kivonatossan és olvasati hibákkal közli Thim József 716.

- [51] Perczel – Kossuth, Crepaja, 1849. május 9. reggel. MOL OHB 1849:7024. Kivonatosan közli Thim József III. 715–716.
- [52] Perczel – Kossuth, Pancsova, 1849. május 10–11. MOL OHB 1849:7154. Téves dátummal, kivonatosan és olvasati hibákkal közli Thim József 716–717. Két részben, némileg eltérő szöveggel közli Mészáros Károly 84–86. o. és 89–91. – Perczel egyik katonájának visszaemlékezése szerint 10 nap alatt sem tért vissza senki Pancsovára a menekültek közül. Búsbach Péter I. 116.
- [53] A levél eredetije a minisztertanács irattárába került és elkallódott, tartalmáról Kossuth május 17-i válaszából tudunk. KLÖM XV. 328–329. – Thim József I. 406. hivatkozik Perczel egy, május 13-án a csajkás kerületi szerbekhez intézett felhívására, amelyet Knićanin június 3-án sértő hangon visszautasított. Csakhogy az említett felhívást nem Perczel Mór, hanem Perczel Miklós péterváradai várparancsnok írta. KA AFA Karton 1931. Südarmee unter Jellačić. 1849-5-175a. Karton 1932. uo. 1849-5-256b.
- [54] Közli KLÖM XV. 276.
- [55] Közli KLÖM XV. 291–292.
- [56] Közli KLÖM XV. 328–329.
- [57] Másolatát ld. MOL OHB 1849:7243. Átstilizálva közli Mészáros Károly 68–69.
- [58] Perczel – Kossuth, Szeghegy, 1849. május 15. MOL OHB 1849:7243. Kivonatosan és olvasati hibákkal közli Thim József 744.
- [59] Perczel – Hadügyminisztérium, uo., ua. MOL HM Ált. 163. doboz. Iktatatlan iratok, 1849. Átstilizálva közli Mészáros Károly 75–81.
- [60] A levél eredetije az 1849. évi külügyminisztérium iratai közé került és elkallódott, tartalmára Kossuth válaszából és az OHB 1849:7223. számú iktatókönyvi bejegyzéséből tudunk. Idézi KLÖM XV. 369.
- [61] KLÖM XV. 369–372.
- [62] Perczel – Kossuth, Zsablya, 1849. május 20. MOL OHB 1849:7339. Ismerteti KLÖM XV. 387–388.
- [63] Ld. erre Kovács Endre, 1958. 105.
- [64] Perczel – Kohlman, Zsablya, 1849. május 20. Német eredetiben és magyar fordításban közli Spira György, 1989. 273–274.
- [65] Kohlman – Garašanin, Pancsova, 1849. május 21. Francia eredetiben és magyar fordításban közli Spira György, 1989. 278–279.
- [66] Bystrzonowski – Garašanin, h. n., 1849. május 22. Francia eredetiben és magyar fordításban közli Spira György, 1989. 279–281.
- [67] Kovács Endre, 1958. 107–108.

- [68] Kovács Endre, 1958. 108.; Spira György, 1989. 284–287.
- [69] Ld. erre május 23-i levelét Rajačićhoz, közli Thim József III. 763. és magyar fordításban DEÁK IMRE: *1848, ahogy a kortársak látták*. A szabadságharc története levelekben. Budapest, é. n. 1942. (továbbiakban Deák Imre) 372.
- [70] Spira György, 1989. 285–286. ugyan megjegyzi, hogy a Perczel által Bystrzonowski közvetítésével elküldött ajánlatban szó van a Szlavóniából létrehozandó Szerb Vajdaságról, ami Kossuth május 21-i levelében nem szerepel, ugyanakkor azt sugallja, hogy az ajánlatot Perczel a Kossuth május 21-i levelében foglaltak alapján tette meg. Véleményem szerint azonban Kossuth levele ekkor még nem érkezett meg Perczel táborába, amit megerősít Perczel május 26-án Bemhez írott levele is, amely szerint Debrecenből 8 napja nem kapott egyetlen levelet sem. (Von Debreczin seit 8 Tügen keinen Brief.) MOL R 14. Bem József iratai. 1. csomó, 4. tétel. Egyértelmű tehát, hogy Perczel némi nagyvonalúsággal a március 10-i utasítás alapján tette meg ajánlatát, s ezért szerepelt benne a Szerémségből és Szlavóniából létrehozandó Szerb Vajdaság.
- [71] Perczel – Bem, a titeli fennsíknál lévő táborban, 1849. május 26. MOL R 14. Bem József iratai. 1. csomó, 4. tétel.
- [72] Ld. erre Kossuth június 7-én kelt, de végül el nem küldött válaszlevelét. KLÖM XV. 486. o. A levélre utal Perczel május 27-én Szemeréhez írott levele is, közli SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok. – Okmánytár*. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István. Budapest, 1990. (továbbiakban Szemere Bertalan) 672-673. Eszerint Perczel kijelentette, hogy „pár hét múlva, ha a vész nő, szívesen ismét előállandó.”
- [73] A Vukovicsnak május 27-én Gyurgyevóról írott levelet ld. MOL Filmtár 3196. doboz. Borsod-Miskolci Múzeum iratai. No. 158. Közli ABAFI LAJOS: Vukovics Sebő levelezéséből. In: Abafi Lajos (szerk.): *Hazánk*. III. k. 409–411. és, tévesen Temesvárról, Szemere Bertalanhoz írottként Waldapfel Eszter III. (Budapest, 1955.) 87–88.
- [74] Csány és Szemere leveleit közli Mészáros Károly 114–115. Csányét közli még. HERMANN RÓBERT (S. a. r): Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. In: *Zalai Gyűjtemény* 44. Zalaegerszeg, 1998. II. 314., Szemerét Szemere Bertalan 496. Vukovics leveléről csak Perczel válaszából tudunk.
- [75] A Szemerének Gyurgyevóról írott levelét ld. MOL H 11. Szemere Bertalan miniszteri iratai. Közli Szemere Bertalan 672-673. o. A Vukovicsnak Gyurgyevóról írott levelet ld. a 73. jegyzetben.

- [76] A Kossuthnak Nagybecskerekéről írott levelet ld. MOL OHB 1849:7571.
- [77] Perczel – Görgei, Gyurgyevó, 1849. május 29. HL 1848-49. 30/363a. Részleteit közli téves, május 24-i dátummal a június 8-i minisztertanácsi határozat, közli KLÖM XV. 489-490. o. és a helyes dátummal Hermann Róbert, 2001. 399–400.
- [78] Perczel – Görgei, Gyurgyevó, 1849. május 31. HL 1848-49. 30/520., közli Böhm – Farkas – Csikány 148–149.
- [79] A levél eredetije elkallódott, de idéz belőle a június 8-i minisztertanácsi határozat, közli KLÖM XV. 489. o. és Hermann Róbert, 2001. 399.
- [80] Perczel – Hertelendy, Gyurgyevó, 1849. május 31. Másolat. MOL OHB 1849:7799. Közli Thim József 771.
- [81] Hertelendy – Kossuth, Nagyszentmiklós, 1849. június 4. MOL OHB 1849:7799.
- [82] KLÖM XV. 388–389.
- [83] Közli KATONA TAMÁS (szerk.): *Budavár bevételének emlékezete* 1849. S. a. r. Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás. Budapest, 1989. 552.
- [84] Közli őket KLÖM XV. 461–462. és Hermann Róbert, 2001. 390–393.
- [85] Ld. erre Kossuth június 7-i levelét Perczelhez, közli KLÖM XV. 486.
- [86] Vetter – Kossuth, Pest, 1849. június 1. MOL H 2. Kossuth Miscellanen 102. Közli Waldapfel Eszter IV. (Budapest, 1965.) 31–32.
- [87] KLÖM XV. 485–486. és 489.
- [88] KLÖM XV. 485–486.
- [89] Közli KLÖM XV. 489–490. és Hermann Róbert, 2001. 399–401. (Ez utóbbi közlés jelzi a Görgei, Szabó Imre és Kossuth által fogalmazott részeket.) A minisztertanácsra ld. Vukovics Sebő 118–119.
- [90] Ld. erre Vukovics Sebő 104–118.; Vukovics – Perczel, Pétervárad, 1849. jún. 4., közli Böhm – Farkas – Csikány 150–151.; Vukovics – Kossuth, uo., 1849. jún. 5., közli KLÖM XV. 474–475.
- [91] Perczel jelentését az ütközetről ld. MOL OHB 1849:7980.
- [92] Kossuth június 10-én írott levelét közli KLÖM XV. 499–501.
- [93] A Kossuthnak szólót ld. MOL OHB 1849:669., közli Deák Imre 375–377. A Görgeinek szólót ld. HL 1848-49. 32/384., közli Böhm – Farkas – Csikány 154–155.
- [94] Ld. erre 1849. június 18-én Szegedről Henryk Dembińskihez írott levelét. MOL R 23. Henryk Dembiński iratai. 4. kötet. No. 221
- [95] Vukovics Sebő 119–120.

Magyarországi nemzetiségek jellegzetes viseletükben

MARJANUCZ LÁSZLÓ

A bánsági románok magatartása 1848 tavaszán

A márciusi pesti események pozitív visszhangra találtak a Bánság központjában, Temesvárott. Az 1848 március 18-án a Dísztéren megtartott spontán népgyűlésen felolvasták a 12 pontot, majd a megyétől kiküldött bizottsággal egyetértésben megalakult a Közbátorsági Bizottmány, létrehozták a Nemzetőrséget, amit a Bizottmánynak rendelték alá. Az események oly hirtelen követték egymást, hogy azok lényegét, mélyebb értelmét csak keveseknek sikerült fölfogniuk, miközben a város általános lázban égett. Az egymást érő változások iránya azonban jól tetten érhető. 19-én pl. a város utcáit és tereit „keresztelte” át a helyi társadalom: a Díszter új neve Szabadság tér, a Fegyvertár környéke Hunyady út lett. Néhány nappal később, mikor a magyar minisztérium kinevezéséről szóló hír megérkezett, a Tartományi Katonai és Erődparancsnokság épülete előtt négy díszített oltárt állítottak föl, melyek körül egyidőben katolikus, evangélikus, görögkeleti és izraelita rítusú istentiszteletet celebráltak a kivívott szabadság örömeire. Minden városi tekintély és méltóság kivétel nélkül részt vett e fontos társadalmi eseményen. Nem biztos azonban, hogy a résztvevők mindegyike vagy a megmozdulást távolról nézők belső hangulata meggyezett a rendezvény ünnepi külsőségeivel. Azok, akiknek pár nappal korábban a város vezetői az érthetetlen szavakat hirdették szabadságról, egyenlőségről és testvériségről, ezeket a fogalmakat nem tudták a gyakorlati élet követelményeihez igazítani. Példa erre a Temesvárott végigsöprő antiszemita kilengés, melynek a hatóság erejével kellett véget vetni.¹

Temesvár lakossága nemzetiségi és vallási szempontból ekkor erősen differenciált. A középkori magyar etnikai homogenitás a török uralma alatt eltűnt, s a népesség jelentős csoportjait tették ki az ez idő alatt bevándorolt szerbek, románok, de különösen a németek. Az 1851-ben végrehajtott hivatalos felmérés szerint a város összlakossága 20 560-ra rugott, ebből 8775 a német, 2346 a magyar, 3807 a román, 1770 a szerb nemzetiséghez, míg a többi az egyéb népcsoportokhoz tartozott. Ez a nemzetiségi összetétel szinte teljesen lefedte a konfessionális viszonyokat, amennyiben a görögkeletiek száma lényegében azonos a románok és a szerbek számával. Vagyis a bánság központjában a lakosság relatív többségét a némettség tette ki (43 %), utána a románok (18%), magyarok (12%), és szerbek (8%) következtek. Elég jelen-

tősnek mondható az idegenek aránya (kb. 3000 = 15%), akik viszont zömmel nyugat-európaiak voltak. A nemzetiségi megoszlás összevetése a vallási rétegződéssel azt a tanulságot hordozza, hogy a városban abszolút többségben voltak a római katolikus és protestáns felekezetek képviselői, akik megközelítőleg 11 000 főt számláltak, s a népesség 53%-t alkották. Ezzel szemben az ortodox egyház hívei közé 5668 fő tartozott, a népesség kb. 30%-a. A katolikusok arányát növelték a város idegen elemei is.²

Hasonló viszonyokat tapasztalunk a későbbi (1849 utáni) Temesi Bánság és Szerb Vajdaság területén is. Ott a tartomány összes népessége 1 398 997 lelket számlált. Ebből a katolikusok száma 614 577, a görögkatolikusoké 11 612, a görögkeletieké 679 556, az evangélikusoké 50 911, a kálvinistáké 26 127, a zsidóké 16 214 főt tett ki. A magyar vagy német ajkúakat adó katolikus és protestáns hívők közel 700 000 fős népességet alkottak, így nagyjából a terület lakosságának a felét adták. Valamivel kisebb súlyt képviselt az ortodox vallásúak aránya (47%).³ Ezek a demográfiai adatok is bizonyítják, hogy az egykori Temesi Bánság az ország legheterogénabb nemzetiségi területének számított 1848-ban. Ezen belül a románság földrajzi elhelyezkedése is változatos képet mutatott, de leg-sűrűbb képletei Krassó vármegyében fodultak elő.

A bánsági románok nemzetiségi mozgalmának központja Lugoson volt, és szoros összefüggésben fejlődött a szerbek újvidéki mozgalmával. Itt két, nemzetiségre és életmódra nagyon különböző nép története zajlott, közöttük csak a görög hit képezte a kapcsolatot. A bánsági románok nagyobb része 1848-ra már rég letelepedett jobbágy, hozzászokott a földesúri fennhatósághoz, míg a szerbek nagyobb része határőr, azaz szabad katonaparaszt erős dinasztikus érzéssel. Ez a két népcsoport a márciusi forradalom után a tisztázatlan egyházi viszonyok miatt szembe került egymással. A központi magyar kormánnyal ellentétbe jutott szerbség 1848 március 25–27 között tartott népgyűlésének határozatait megküldte az összes bánsági görög, nem egyesült hitközségnek, így a románoknak is. Kérése az volt, hogy az egyházi szervezetek küldjenek megbízottat a karlócai népgyűlésre.⁴ Ez a felhívás elsősorban ott hatott, ahol a falusi parókiák a temesvári szerb püspökség egyházi hatósága alatt álltak, mint Krassó megye északnyugati falvai. Különös aktivitást fejtett ki a verseci püspök, Popović István, aki a lugosi püspökség papjait templomuk pecsétjével Versecre invitálta, hogy ott április 28-án válasszák ki a krassói egyházme-gyét Karlócán képviselő öt egyházi személyt. De igyekezete a románlakta

görög, nem egyesült községek nagy részében inkább a karlócai szerb patriarachátustól való elszakadási törekvést fokozták. A bánsági románok még delegációt is küldtek Pestre, hogy megghiúítsák a karlócai találkozót. Indokaik között hozták fel, hogy a gyűlés nem a régi egyházi kongresszus, hanem szerb nemzeti agitáció. Ha egyházi összejövetelnek szánták, akkor máshol kell megtartani, ahol érvényesül a románság megfelelő jelenléte. Enélkül nem lehet a románság számára is elfogadható határozatokat hozni, vezetőséget választani. Javasolták, hogy a görögkeleti egyház állam által összehívott kongresszusát Temesvárott vagy Aradon tartsák meg.⁵ A román magatartás oka a térség demográfiai viszonyaival magyarázható, hogy ti. a Bánság óhitű lakosai között a románok abszolút többségben voltak, az itteni falvak többsége román falu, s a választott küldötteket is a románokból kellett verbuválni. Ráadásul sok volt közöttük a falusi tanító, pap, akik a 48-as törvények értelmében választói jogosultságot kaptak, azaz jogot az országos politika befolyásolására.

Az áprilisi törvényeket a megyeház udvarán május 3-án, azaz még a román népgyűlés előtt román, magyar és német nyelven ismertették a lakosság előtt. Ezek után, május 4-5-én került sor az első lugosi román népgyűlésre. Jogi kereteit és a politikai alkalmat az ugyanekkor tartott megyei közgyűlés szolgáltatta: az 1848: XVI. tc. a közgyűlés jogkörét a megyei bizottmányokra bízta. A végrehajtásról gondoskodó belügyminiszteri rendelet előírta, hogy 1848 május 1-ig mindenütt össze kell hívni a megyei közgyűlést saját szerveik népképviseleti alapon történő megújítása és a célzott reformok hatékony végrehajtása céljából.⁶ A megyei népgyűlés román ajkú civil és egyházi tagjai népképviselői kérvényt nyújtottak be anyanyelvük használata érdekében. Szerették volna, ha a megyegyűlés egyik hivatalos nyelve a román lesz. De a törvény értelmében a vármegyék köztanácskozási nyelve mind a gyűléseken, mind bizottmányokban a magyar, csak a kapcsolt részek használhatták anyanyelvüket. Ezután tartották meg Lugos mezővárosban a külön román népgyűlést, aminek egyetlen tárgya, hogy elmenjenek-e az újvidéki szerb község által rendezendő görög, nem egyesült kongresszusra. Mivel azt a románok a honi törvényhozástól nem kérték, sőt nemzeti létüket az „állam új alakulásával” biztosítva látták, ügyeik sikeres intézését pedig egyenesen a szerb hierarchiától való elválástól várták, úgy döntöttek, hogy nem küldenek delegációt a karlócai gyűlésre. Saját egyházi és népnevelési dolgaik kidolgozására viszont 16 tagú delegációt menesztettek a minisztériumhoz. Tagjait a

lippai, temesvári, aradi és lugosi küldöttekből választották, a klérusból többek között: Marcu János lugosi, Gruici Szilárd hissiasi, Vuia György varadai esperest és Velea Miklós teológiai professzort, a világiak közül: Murgu Euthim, Fogarassy Balázs, Pascu Miksa, Gojdu Emanuel, Petrovici Tivadar, Joanovics György, Athanasievits György és Bojnica Elek küldötteket.⁷ Elhatározásukat benyújtották Krassó vármegye május 5-én tartott közgyűlésére, ahol a congregatio tagjai a beadvány változtatás nélküli továbbküldéséről döntöttek. Egyben utasították Jakabffy Kristóf alispánt a karlócai érsektől érkező követküldési felszólítások hatálytalanítására.

A lugosi románság határozatára május 9-én átirat érkezett a megyére a temesvári szerb püspöktől, aki mind a román népgyűlést, mind az azt jóváhagyó megyei határozatot törvénytelennek mondta, s minden áron a karlócai kongresszusra küldendő tagok megválasztását szorgalmazta. Az eseményről beszámolt a *Gazeta Transilvaniei* 1848. 40. száma. Eszerint a megye közgyűlésén megtörtént az 1848. évi törvények kihirdetése s a 150 tagú, többségében magyarokból álló bizottmány megválasztása. Ezek után a románok küldöttséget menesztettek a megyei alispánhoz, kérve saját népgyűlésük megtarthatását a vallás ügyeiről és karlócai szerb kongresszuson való részvételről. Érdekes, hogy a megyei tárgyalási jegyzőkönyvben csak a június 27-re Temesvárra összehívott román nemzeti kongresszus kérelmezésének lelték nyomát. Holott a legfontosabb döntés mégiscsak a lugosi népgyűlésen született, nevezetesen a szerb ajánlat elutasítása.

Maga a népgyűlés elnöke, az ekkor már „Gyelmári” nemesi előnevet viselő Fogarassy Balázs javasolta az egybegyűlteknek, hogy ne vegyenek részt a karlócai kongresszuson. Az elutasítás mögött álló okok visszanyúlnak a XVIII. századba. Mária Terézia 1771-ben szabályozta a „rescriptum daclaratorium Illyricum”-ban a szerbek egyházi kiváltságait. Lényege, hogy egyházi kongresszusaik uralkodói engedéllyel ülhetnek össze, s nem lehetnek nemzetgyűlések. Csak vallási és alapítványi kérdésekkel foglalkozhatnak az egyházi, katonai és tartományi követek, összesen 75 fő. A metropolita is csak egyházi tekintetben előjárója az illyr nemzetnek, világiakban nem.⁸ Ehhez képest Rajacsics érsek 1848-ban saját jogon külön nemzetgyűlést hívott össze Karlócára, amely nem vallási ügyeket tárgyalt, hanem a szerb függetlenség kivívását tűzte napirendre. Ezen a ponton a kongresszus átalakult alkotmányozó nemzetgyűléssé, mert megalkotta szuverenitásának személyi feltételeit és területi kereteit. Kossuth jól látta, hogy a szerbség a Bánátban, Bácskában, Szerémségben és Baranyában

független nemzeti állást „arrogál” magának, külön országot Magyarország területén, sajátjuknak deklarálva ezen területeket.⁹

Joanovici István, a gyűlés lelkes szónoka ugyancsak ellenezte a részvételt. Főként ő szorgalmazta, hogy a megválasztott küldöttség a lippai, temesvári és aradi küldöttekkel együtt jelenjék meg a magyar közoktatásügyi miniszternél. Közösen tárják fel a románok vallási viszonyait, kérjék egy kizárólagosan román kongresszus megtartását. Azon vegyenek részt az egész román nemzet küldöttei, és tanácskozzanak egy román érsek megválasztásáról, illetve egyéb belső egyházi és iskolai ügyekről. A románok népgyűlésén részt vett Jakabffy István alispán is. Úgy látta, hogy a tervbe vett román nemzeti kongresszus elsősorban az egyházi ügyek elintézési fóruma lesz. Ugyanakkor a miniszterhez menesztett küldöttség mandátumlevele kiterjedt a politikai problémák megoldására is.

Május 5-én a megyei közgyűlés befejeződött, a bizottmányt megválasztották, s a három vallásfelekezetet a megyeház udvarán közös Te Deumot tartott. Ezekben a napokban kirajzolódott a bánági románok mozgalmának 3 irányzata.¹⁰ Az első a demokratikus polgárságot foglalta magában, vezetőjük Emanuel Gojdu volt. Ide tartoztak a városok polgári képviselői és a Pesten tanult román értelmiségiek, mint Georghe Joanovici, Alaxandru Copra, Vincentiu Bogdan, Atanasie Deciu és mások. Ők a tárgyalásos rendezés módszerét követték, nagy hangsúlyt fektettek a törvények betartására. Árnyalatnyi különbséget mutatott a demokratikus forradalmárok irányzata, akik Euthim Murgu körül csoportosultak. Ők birtokolták a román nemzeti mozgalmon belül a legjelentősebb pozíciókat, mert a parasztság bennük bízott meg. Programjuk ugyanis a legégetőbb szociális problémák orvoslását helyezte kilátásba: a parasztság felszabadítását, a földesúri birtokok szétesztését. Általános módszere volt az 1848 tavaszi nemzetiségi mozgalmaknak, hogy az áprilisi reformokat sajátjukként hirdették meg, a nemzetiségi alapon szerveződő társadalmi bázis kiépítése érdekében. Nem zavarta őket, hogy az úrbéri viszonyokat a pozsonyi országgyűlés törvényben számolta fel, tehát a román jobbágy is fölszabadult 1848 március idusán. Jellegadó vezetőik a papok és tanítók, akik a magyar forradalomban megfelelő eszközt láttak távolabbi céljaik eléréséhez. A harmadik irányzat nyíltan nemzeti célok elérésére tört: a Habsburg Birodalom összes románjainak egyesülésért harcoltak, akik közös erővel érvényt tudnak szerezni a közös nemzetiségi törekvéseknek. Vezetői a Moicini testvérek voltak, Andrei, Eugen és Petru.

A május 4-én megválasztott bizottság tagjai május 21-én Pesten értekezletet tartottak Gojdu Emanuel vezetésével. Memorandumot szerkesztettek a minisztérium számára. Ez a dokumentum hiteles bizonyítéka annak, hogy az erdélyi és a királyságbeli románok magatartása közt elmélyült a különbség. Igaz, Gojdu mérsékelt álláspontja nem értett egyet a vallási szétválással, és az ortodox egyház régi törvényeinek tiszteletben tartását javasolta. Azt mindenestre ő is elfogadta, hogy az egyházi gyűlést Temesváron kell rendezni, s a küldöttek felét a románok adják. Ám a lugosi románok ragaszkodtak a különváláshoz, s a magyar minisztériumtól ennek jóváhagyását akarták kérni. Felvetődött, hogy a szakadás következtében „nem fogják-e a magyarok a románokat elnyelni”. A többség azt a véleményt képviselte, hogy az egyházi elkülönülésből nem következik a magyar elnyomás, ellenben a vallási status quo fönntartása lehetetlenné teszi a bánági és magyarországi románok egyesülését az erdélyiekkel és a bukovinaiakkal. Természetesen egyházi keretekben megvalósuló egyesülésről beszéltek, ami feltételezte a független nemzeti vallási hierarchiát, egyben előfeltétele volt a hazai románság szellemi és kulturális egységesülésének.¹¹ A nemzeti egység vallásalapjának biztosításán túl is elmondhatjuk, hogy a bánági románok jobban megőrizték liberalizmusukat, higgadt tárgyilagosságukat a magyar román viszonyt illetően. Ők a többszáz éves együttlétet nem szakadatlan szenvedések és szerencsétlenségek sorozatának látták, hanem inkább Európa közös védelmének a „muzulmánok beütései ellen”, illetve a haza fölépítésének. Noha az erdélyiek nemzeti öntudatához hasonló büszkeséggel emlegették római származásukat, legrégebb népi mivoltukat magyar földön, a románság legfőbb veszedelmének mégis a szerb pravoszláviát tartották. A Gojdunál tartott értekezleten megfogalmazott főbb kívánásaik is ezt tükrözték: a románokat a szerbektől egyházilag válasszák külön, de addig is a román görög, nem egyesült egyházat külön érseki helyettes kormányozza. A szerbek által kezelt egyházi és iskolai alapok különválasztását egy vegyes román-szerb bizottság hajtsa végre úgy, hogy az alapból mindegyik rész kapja a sajátját. Állítsanak föl külön zsinatot az egyházi és iskolai ügyek intézésére kizárólag a román nemzet fiaiból. A magyarok részéről azt kérték, hogy ismerjék el a román nyelv széleskörű helyi használatát, míg a románok elismerik a magyart diplomáciai nyelvnek. Konkrét elvárásaik nyelvük akadálytalan használatára vonatkoztak az egyházügyi és népnevelés területén, valamint a román nemzetet érintő más, belső ügyekben. Kérték a Vallás és

Közoktatási Minisztérium román egyház- és iskolaügyi osztályának föllállítását a román nemzet bizalmát élvező alkalmazottakkal. Általában is nagyobb figyelmet igényeltek a román nemzet fiai számára, „kik fájdalom eddig mellőzve voltak”. A hadseregnél román tisztek alkalmazását várták. Az emlékirat kifejezésre juttatta, hogy „a magyar Szent Korona dicsőségéért, birodalmának egységéért hazafiui önfeláldozással fognak küzdeni”.¹²

Román történészek a memorandum első, egyházi részét a bánásiak törekvésének állítják be, míg a politikai és nemzetiségi követelések – szerintük – inkább a magyarországi (bihari, aradi) románok nézeteit tükrözték. Román fölfogásban a minisztérium kihasználta a szerb-román ellentétet, sőt a bánási és magyarhoni románok közötti konfliktusokat is, és engedélyezte a temesvári kongresszus megtartását, viszont nem adott helyt a politikai követeléseknek.¹³ Nem tagadható, hogy a magyar kormány számára jól jött a belső ortodox ellentét, hisz a déli szerb katonai táborok elfoglalása nagy gondokat okozott, és az itt élő románok támogatásának megnyerése stratégiai jelentőségű volt. Így gondolkodott Murgu Euthim is, aki mindent elkövetett a magyar-román megértésért. A magyarhoni románok gondolkodásában az egyházi vonatkozások mellett talán nagyobb hangsúlyt kapott a teljes népi és állampolgári egyenlőség követelése, és őszinte bizalommal viseltettek a magyar minisztérium iránt. De Szemere is fontosnak tartotta a magyar-román összefogást, aki szerint gondot, kíméletet, ápolást igényelt a román nép, amelyik most még „szendereg és nem mondható a miénknek, a fölébredés pillanatára viházzunk, ezt kell magunknak biztosítanunk”.¹⁴

A május 21-i beadványra V. Ferdinánd június 23-án a következőket válaszolta: a román nemzetiség magyar minisztériumának előterjesztésére külön törvényben lesz biztosítva. Ezen az uralkodó a román nemzeti iskolákról való kormányzati gondoskodást értette. Megállapította továbbá, hogy a görög nem egyesült egyház egyenjogúsítását a XX. tc. megvalósította. De ez csak az erdélyi románok követelése volt. A bánásiak független román nemzeti egyházat akartak. Megígérte még, hogy a románok a nyilvános közigazgatás minden ágában számuk arányában és képességeik alapján kapnak elhelyezést. Eötvös József miniszter a temesvári kongresszust június 15-re hívta össze, s levezetésével Csernovics Róbertet bízta meg. Rajacsics részvétele az ismert politikai viszonyok miatt kérdéses volt, de a temesvári szerb püspök is csak halasztgatta a rendezést. Mivel Zsvikovics királyi biztos nem tudta megteremteni a szavazás kielégítő fel-

rételeit, halasztást kért június 27-re. Törvényes fórumot így is nehezen lehetett megszervezni, mert a korábban Karlócán tartott kongresszusra nem mentek el a románok, Temesvárra nem jöttek el a szerbek. Ezért a 27-én néhány tucat résztvevővel megkezdett temesvári kongresszus elnapolását javasolta Vukovics Sebő. Indokai között szerepelt, hogy annak összehívása az egyház feje, a karlócai érsek nélkül történt, s tudomása szerint a románok személye elleni lázadásra készülnek. A csonka gyűlés végül két pontban kiegészítette a pesti memorandumot: beiktatta a román nyelv általános helyi hivatalos használatára, s a románok hivatalviselési jogára vonatkozó javaslatukat. Egyházi végzést nem hozhattak, mert az érvénytelen lett volna. A hatalom sem tekintette legitimnek a temesvári kongresszust, így a képviselők lassan szétszéledtek.¹⁵

Még a törvényi rendezés előtt a kormány rendeleti úton igyekezett a belrend fönntartásáról gondoskodni. Ennek fontos elve volt a „népfelfegyverzés”, azaz a nemzetőrség megalakítása. Krassó megye olyan utasítást kapott, hogy csak ott kezdjék el a nemzetőrség szervezését, ahol nem idegenkednek tőle, s az egyformaság miatt magyar legyen a vezényszó, de a beoktatásnál használják az önkéntesek anyanyelvét. Ennek megfelelően a megye május 13-án az összeírást csak Német- és Román-Lugoson, Német- és Román-Facsetban, Német- és Román-Resicán, valamint Német- és Román-Oravicán rendelte el. Néhány helyen zavargások törtek ki a toborzás ellen, így a Krassó megyei, csak románok lakta Herésen (Herendesti), ahol az odavezényelt nemzetőröknek sikerült rendet teremteni. Az 1848 tavaszán itt-ott tapasztalt kisebb zendülések nem tekinthetők nemzetiségi megmozdulásoknak, inkább a rosszul magyarózott közszabadság nevében elkövetett szociális kihágásoknak (foglalások, gyűjtogatások), ahogy ez Románlugoson vagy Herésen történt. Kétségtelen, hogy Lugoson a május 22-én megejtett nemzetőrségi beiratkozástól a románok távol tartották magukat, aminek inkább vagyoni-anyagi okai voltak, semmint nemzetiségi megfontolások.¹⁶ Azonban a mozgolódó románok hangulatára pozitív hatást gyakorolt Murgu Euthim.

Murgu június 27-én a következő felhívást tette közzé: „Bánáti román Testvéreim! Hazánk veszélyben van. A szomszédos szlavóniai szerbek Magyarország ellen fellázdáltak, s a mi bánáti hazánkat is fellázítják, úgy tekintvén azt mint szerb országot.” Murgu a Bánságot saját, illetve az ottani románok hazájának tekintette, s annak védelmére szólított föl a szerbek ellenében, mert a Bánátból nem lehet „szerb ország”. A bánságiak ál-

tal kezdeményezett II. népgyűlést Vukovics kormánybiztos tudtával és utasítása szerint tartották meg Lugoson, a facseti út melletti közelegetlőn. Ezen megjelent Murgu Euthim is. Az eseményről a minorita rend „Diáriuma” tudósít, a közgyűlési jegyzőkönyvekben nincs nyoma.¹⁷ Murgu még június 6-án megjött Pestről, akit az egyházi forrás „patriarchának” nevezett. Persze nem volt az, csak egy karánsebesi ügyvéd, aki a határőrvidéken született. Kezdetben mint községi iskolamester, óhitű rokonainak fölszabadítását tűzte ki célul a szerb egyházi hierarchia alól. Tényként hirdette a románok rómaiaktól való származását, és elsőként próbálta meg a román egyházi nyelvben használt cyrill betűket latin írásmóddal helyettesíteni. A nyelv művelés mellett foglalkozott a jobbágy-földesúr viszonyral is. Ebbéli ténykedését azonban a hatalom „közrendháborítónak” ítélte, és 1845-ben börtönbe zárták. Táncsiccsal együtt szabadította ki a pesti nép 1848 márciusában. A forradalom őt is az önkény áldozatának tekintette, ami Murgut szolidárisá tette a magyarok iránt. Befolyása különösen Krassó megyében volt nagy, ahol népképviselővé választották.¹⁸ Viszont a helyi hatóságok még most is veszélyesnek tartották személyét, szülőhelyén, Karánsebesen is csak egy napot tartózkodhatott, mert félték, hogy jelenléte csoportosulásokhoz, zavargásokhoz vezet. Pedig 27-én, a népgyűlésen Murgu nem annyira a szociális és politikai haladás érdekében beszélt, mint inkább a szerbek elleni harcra szólította föl a románokat, és megeskette a tömeget a haza alkotmányára, a román nemzet iránti hűségre. A két dolog nem zárta ki egymást. Határozatba foglalták a román nép állam általi fölfegyverzését, hogy támadólag léphessenek föl a szerbek ellen. Így kapcsolódott össze az alkotmányhoz, az ország egységéhez való hűségük a románok nemzeti önállóságának megvédésével. Ezt az önállóságot ugyanis a szerbek veszélyeztették leginkább. Murgut a hitelesített petícióban a bánáti részek főkapitányává választották, akinek az ottani püspököket is alárendelték. Ennek oka, hogy a románok nem bíztak az idegenekben, csak „saját meghitt embereinek” vezetése alatt hajlandók fegyvert fogni.

Nemzetiségi jogokon elsősorban az arányos hivatalviselést és a nyelvhasználatot értették. A román nyelv használatát az összes hivatalnál lehetővé akarták tenni, kivéve a minisztériummal való levelezéseket. A nép letette az esküt a testvériség, a haza és a román nemzet iránti hűségre. Popovici, lippai esperest püspöki helynökül választották a temesvári püspökség kormányzására, Vuia esperest pedig a verseci püspökség irányítására, jóllehet mindkét székben az állam által elismert szerb püspökök ültek.

Murgu, mint megbízott elnök és Vlad Alajos, mint jegyző július 13-án jelentést írtak a Belügyminisztériumnak a lugosi népgyűlésről. Fő céljuk ezzel a kormány értesítése a főnálló veszélyről, s a románok fegyverbe szólítása a lázadó serviánusok ellen, hogy megvédjék a bánáti részeket. Küldöttséget is választottak, hogy az a minisztériumnál kérelmezze a hozott határozatok jóváhagyását, de Murgu szükségét érezte az előzetes tájékoztatásnak az óvintézkedések mielőbbi megtétele érdekében. Murgu és Vlad Alajos, bánáti román képviselők úgy számoltak be a lugosi népgyűlésről, mint a karlócai szerb egyházi főhatóság vallási és politikai befolyása ellen megtartott rendezvényről.¹⁹ Kérték a kormány által korábban elvett fegyverek visszaadását, mert a lázadás elleni fölvonulás sikertelen a nép fölfegyverzése nélkül. Fontos kérdést tisztázott a népgyűlés az ellenség személyének megjelölésével. Kiindulási pontként leszögezték, hogy a román nép előtt idegen szerb püspökök a románokat a magyar kormány ellen lázítják. Az okok magyarázásából arra következtethetünk, hogy a szerbek a románokat egy nagy pánszláv pártba igyekeztek tömöríteni. Lázadásukat pedig nem elsősorban a Magyarországtól való elszakadási törekvésként értékelték, hanem a „bánáti haza megszerzése”-ként. Azaz nagyobb veszélyt láttak szűkebb régiójuk szerb uralom alá jutásában, mint a szerbeknek a magyar állam testéről való leválásában.²⁰ Ez a helyzet nyilvánvalóan összefüggött az egyházi viszonyokkal: ha a karlócai érsek és a temesvári szerb püspök megmarad állásában, akkor a lázításnak semmi sem állhatja útját, mert a nép fölötti lelki hatalom maguknál a föllázítóknál marad. Leváltásuk egyenes föltétele a lázadás megszűnésének. Nem mondták ki nyíltan, hogy a leváltandó szerb püspökök helyébe román kerüljön, csak a jelenlegiek törvénytelen uralmát hangsúlyozták. A szerb egyházi uralom törvénytelenységét a bánáti románok számbeli fölényéből magyarázták. Ugyanis az akkor regnáló püspököket nem az egyházmegyei zsinaton választották meg, tehát a nép akarata ellenére lettek vezetők. S mint ilyenek nem ismerhetők el „a Szent Lélek hívatása által választottnak”, hanem csak bitorlónak. Ezek valóban jogos érvek, és a románság nemzeti érvényesülésének egy adott stádiumát jelentették: a román nép különválásának elengedhetetlen feltételét, a független román egyház megalakítását. A zsinat megtartásáig Murgu jelölte ki az egyházmegyei kormányzókat: érseki helynökül Stoicanescu (Popovici) Demeter lippai esperest, karánsebesi püspöki helynökül Vuia Ignác oravicai esperest. Murgu azt várta a magyar kormánytól, hogy ezen intézkedéseit jóváhagyja. Ha összehasonlítjuk a június 27-i román

népgyűlés határozatait a Murgu által július 13-án szerkesztett belügyminisztériumi memorandummal, szembe ötlük egy lényeges különbség: Murgu emlékiratában csak az egyházszerkezeti népgyűlési határozatokat tárgyalta, de nem ejtett szót a nemzetiségi jogokat követelő pontokról. Felfogásunk szerint ennek oka az, hogy a szerb katonai veszedelem a bánási bányavidékeken 1848 júliusára akuttá vált. A karlócai fődobor részéről már fölfegyverzett csapatokkal álltak szemben, melyek sürgős katonai intézkedéseket követeltek. Az illyr lázadók sok román lakta falut foglaltak el részben az élelmiszerjavak konfiskálása, illetve a románok átállításának a kikényszerítése végett. A szerbek közvetlenül fenyegették a torontáli szerb-román-német-magyar lakosságú Alibunárt, az ugyancsak vegyes lakosságú, krassó megyei Resicát, Bogsánbányát valamint a román Kákovát, Oravicát és Dognácskát. A bánási hadikormány azonban nem adott fegyvert a nemzetőrségnek, mert azt Oravicára a bányák védelmére összpontosította. Mikor a szerbek július 11-én a krassó megyei román lakosságú Ómoldovát elfoglalták, az alispán a fölülről várható segítség hiányában tömegfelkelést szervezett. Megkeresést intézett ez ügyben Arad, Temes és Torontál megyékhez, de válaszukat meg sem várva hozzálátott a krassó megyei románok fölfegyverzéséhez. A románok részben e megyei határozat, de nagyrészt a lugosi népgyűlés hatására már korábban beadvánnyal fordultak a megyei Bizottmányhoz. A Bojinca Miklós által szignózott fogalmazvány a megye felelősségébe tartozó személyi és vagyonbiztonság megőrzését látta a legfontosabbnak. Mivel a szerbek támadása sok falut fölégetve jórészt román földművelő közösségeket érintett, szükségesnek látta a románok azonnali fölfegyverzését. „Közös hazánk” – azaz a Bánáság – összes lakóinak veszedelméről szólt. A bánási román nemzet ezzel a fölkeléssel is a magyarokhoz fűződő „hű és állandó testvéri érzelemit” kívánta bizonyítani. Valóban lényeges körülmény, hogy míg a legyőzendő ellenféllel a „vallás bilincsei által” a legszorosabb társadalmi-kulturális összeköttetésben voltak, addig a magyar nemzettel pusztán politikai kötelek kapcsolták össze. Azonban a szerbek által kínált alternatíva 1848 nyarán elfogadhatatlan volt számukra: vagy átállnak a küzdelemben hozzájuk, vagy a magyarokkal, németekkel együtt pusztulnak a fölégetett falvakban. Bojinca kihangsúlyozta, hogy a szerbek célja a románság átcsábítása. Ennek úgy lehet elejét venni, ha a magyar hatóságok föltétlenül megbíznak a románokban, egyértelmű intézkedésekkel bizonyítják, hogy szilárd kitartásukkal „elegendő hitelt nyertek” a hatalom részéről, és megvédik őket. Ehhez a politikához ők 20 000 fős román népfelkeléssel kívánnak hozzájárulni.

rulni. A vész elhárítására egyébként kész volt az egész Bánság románsága, csak megfelelő saját vezető és fegyver kellett hozzá. Bár a megye örömmel fogadta a román népfelkelés tervét, s Bojincát a saját felelősségére megbízta annak megszervezésével, mégsem lett belőle semmi, mert Vukovics kormánybiztos a védelem szempontjából előnyösebbnek látta a mozgó nemzetőrség bevetését Bechtold parancsnoklása alatt.²¹

Az ügyel foglalkoztak az időközben megnyílt pesti népképviselési országgyűlésen is. A népképviselési országgyűlésbe 21 román nemzetiségűt választottak be, közülük 8 a Bánságot képviselte. Kiemelkedő jelentőségre azonban csak Murgu Euthim és Vlad Alajos jutott. Két képviselőt, Stefán Ioanescut és Maxim Popescut ki kellett zárni a képviselők sorából, mert átálltak a kormányellenes lázadók oldalára. A szabadságharc végéig csak 3 bánsági román követ tartott ki: Murgu Vlad Alajos és Axentie Bojinca. Ők hárman, de különösen Murgu, a románság érdekének szolgálatába állította parlamenti szereplését. Fő törekvése arra irányult, hogy a népgyűlési határozat értelmében kormányengedéllyel hadsereget alapítson saját kapitánysága alatt. A szerbek 1848 júliusában elfoglalták Ómoldovát, s a kormány nehéz katonai helyzetbe került. Makay Sándor, Krassó megye másodalispánja Temesvárra ment erősítésért, de a katonai vezetés elhárította a kérés teljesítését. Bojinca ilyen körülmények között terjesztette föl a szerbek ellen bevetendő román néphadsereg fölállítására vonatkozó, főntebb ismertetett beadványát. Az országgyűlés egységes volt a tekintetben, hogy a vármegyének felelősséget kell vállalnia a román parasztok személyi biztonságáért és vagyonának megőrzéséért. Ha nem ezt teszi, a románok átállnak a szerbekhez, akiknek egyébként ez a céljuk. A kérdés csak az volt, hogy a kormány beleegyezik-e a románok fölfegyverzésébe, ahogy ezt Bojinca kérte. Mindenki tisztában volt vele, hogy a románok iránt nem teljes a kormány bizalma, bár ők vállalták szükség esetén saját maguk fölszerelését, s készek voltak megmutatni, hogy képesek elhárítani a szerb támadásokat. Egyhez azonban mindvégig ragaszkodtak: a románokból álló hadsereg élén a katonák bizalmát élvező román parancsnok álljon. Ezt a kölcsönös bizalom próbakövének tekintették. Ha a kormány és a megye megadja a törvényes fölhatalmazást, ők készek 20 000 katona fegyveres kiállítására. Murgu ugyancsak próbálkozott egy „polgári hadsereg”, azaz egy román vezetésű és vezényleti nyelvű nemzetőrség fölállításával, melynek legfőbb feladata a határok védelme. Sikerült is 3000 embert toboroznia, ez azonban sem létszámában, sem

képzettségben nem felelt meg az elvárásoknak. Maradt a 20 000 fős hadsereg létrehozásának igénye, de a pénzhiány megoldhatatlan nehézséget jelentett. Emellett Vukovics Sebő sem lelkesedett egy önálló román hadsereg létrehozásáért, mert nem volt tisztában a céljaival. Hiába támogatta a három veszélyeztetett bánsági megye az új hadsereg létrehozásának a tervét, a Temesvári Főhadparancsnokság és a kormány nem állt mellé. Pedig már a kapitányokat is kinevezték a román fiatalok toborzására, akik elnyerték a nép szimpátiáját, a dologból mégsem lett semmi. Murgu látta, hogy a hadrakelés legnagyobb ellenzője Vukovics Sebő. Ezért úgy döntött, hogy parlamenti úton fogadtatja el a tervét. Korábban megkísérelte, hogy Szemerével érvénytelenítse Vukovics határozatát, de ez nem sikerült. A parlamenti elfogadtatás meg azért ütközött nehézségekbe, mert az időközben bekövetkezett események feszültté tették Murgu és a kormány kapcsolatát is. Báró Jósika Miklós Pesti Hírlapbeli cikke bírálta a románság bomlasztó politikai magatartását, amire a bánságiak írtak választ. Ennek lényege, hogy a román képviselők is és a magyar képviselők is „saját országuk” érdekeit védik. Természetesen ország csak egy volt, de nemzeti érdek többféle, emiatt nyilvánvaló a nézetek ütközése, ami viszont nem eredményezhette az egyetlen ország földarabolását. Murgu helyzetét az is gyengítette a kormány előtt, hogy 1848 késő nyarán egy bánsági politikus, Iorgován feljelentése alapján fény derült titkos céljaira. Eszerint föl akarja lázítani a magyarországi románokat, és egyesülni készül az „Ausztrián túli románokkal” az ún. Dákó-Románia keretében. Ez óhaj egybeesett a bánsági románok törekvéseivel is. Mindebből azonban csak az bizonyítható, hogy Murgu 1848 nyarán lelkesedett a havasalföldi reformokért, Moldva és Havasalföld egyesítésének a gondolatáért. Sőt Bălescuhoz írt levelében azt a vágyát fogalmazta meg, hogy egyszer majd „saját szememmel lássam magam szabad embernek a szabad Romániában”.²² Ezt akár nagyromán váagnak is fölfoghatjuk, de rövidtávú céljai nem erre irányultak. Annyira nem, hogy a román egységtörekvések nála összefonódtak a magyarokkal kötött szövetséggel. Erre a szövetségre ugyanis nagy szüksége volt a románoknak, hisz bármifajta politikai-közigazgatási egyesülés legnagyobb gátja a Habsburg Birodalom fönállása volt Európa közepén. Ennek megdöntése nélkül semmilyen román nemzeti aspirációk nem realizálhatók, így szükség mutatkozott a Habsburg-ellenes magyar – román szövetségre. Ez az összefüggés aztán különös megvilágításba helyezte Murgu törekvését a bánsági román nép-

hadsereg fölállítására. Vasile Maniu bukaresti forradalmár 1848 július 1-én tárgyalásokat folytatott a bánági román vezetőkkel, s ekkor derült ki, hogy a felállítandó román haderő moldvai és havasalföldi bevetése is szóba került.²³ Tehát Murgu célja a román népi hadsereggel nem csak az volt, hogy harcoljon a szerbek ellen, hanem az is, hogy segítse a fejedelemségbeli románokat. Ez felkeltette Kossuth gyanúját, esetleg ez a hadsereg akár a magyarok ellen is bevethető. Murgu tudára adta ezért, hogy egy román nemzeti hadsereg fölállítása ellenkezik a kormány tervével. Hiába fogadta el Pest a 2. lugosi népgyűlés nyelvi határozatait, a román nemzeti haderő létesítésének ellenzése zátonyra vitte a tartós megegyezést. A bánági románok 1848. augusztus 26-i gyűlésük után már nem a magyarokhoz húztak, hanem inkább a szerbekhez.

Magaviseletük még nem vált ellenségessé, de régi ragaszkodásuk és megbízhatóságuk csökkent. Alátámasztja ezt a krassói románság szeptember eleji zavargása immár a kormánycsapatok ellen, illetve az Oravicát védő, zömmel román nemzetőrök passzív magatartása: október 8-án, a Gyűrky Pál főispán által elrendelt riadóra senki nem mozdult. Ennél komolyabb következménye volt az október 20-22-i eseményeknek. Ekkor híre ment, hogy Karánsebes felől serviánok közelednek Lugos felé. A hír nem bizonyult valósnak, de az Erdélyből odairányított honvédeket a románok már nem engedték át Facsetnél. Mire a nemzetőr gárda odasietett a honvédek segítségére, és 23-án közösen legyőzték a román felkelőket. De október 27-én Zsivkovics szerb ezredes 1500 főből álló jól fegyverzett császári katonával Temesvárról Lugos alá érkezett. Miután a város vegyes lakossága a sokkal nagyobb ellenséggel nem mert dacolni, meghódolásra szánta el magát. Az itt állomásozó mintegy 250 honvéd és 300 nemzetőr nem vehette fel vele a versenyt, a megadásról viszont tárgyalni nem akart, így elvonult a városból. Mintegy figyelmeztetésként is fölfogható, hogy Lugos román lakossága a bevonuló császáriakat örömrivalgással fogadta, ami csak részben magyarázható az ellenállás lehetetlenségével. Lugos tehát az ellenség kezébe került, s elestével Krassó vármegye nagyobb része elszakadt a törvényes magyar kormánytól.

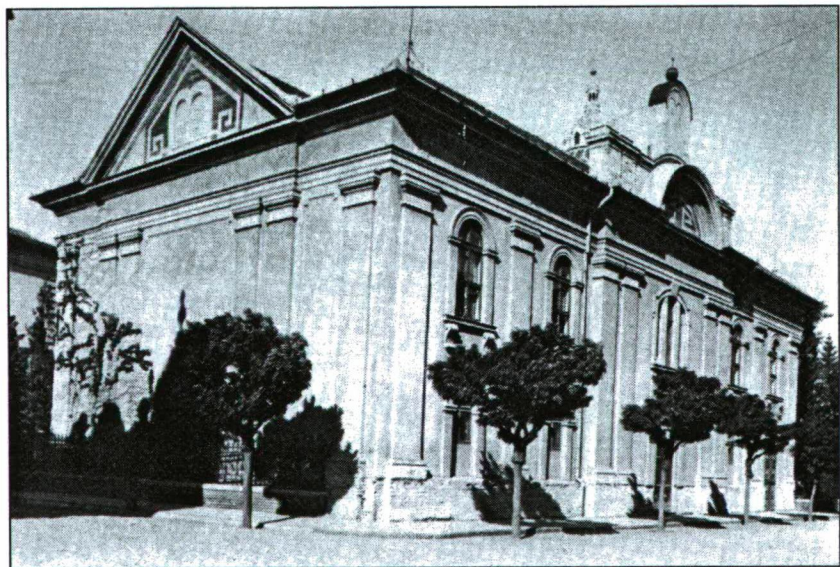
Külön vizsgálendő a határőri román lakosság magatartása. Valamikor a határvidék felállítására a Szávától a Vaskapuig és Brassóig a törökellenes védelem mellett a Habsburgok hatalmi törekvését is szolgálta. Még az Unió behozatalát is tervébe vették, vagyis a szerbek és románok felszabadítását az orosz befolyás alól. Az Unió behozatala nem sikerült, de a lakosság katonai fegyelem alá helyezése és ezredekbe osztása megvalósult. A kettős

cél meghaladta a kormányzat erejét, meg kellett elégedni a hadierő gyarapításával és bele kellett nyugodni a görögkeleti hit megmaradásába. Ez a hit az itteni román lakosság meghatározó tulajdonsága földművelő életmódjuk mellett. Az 1807-1808. és 1830. évi szerbiai függetlenségi harctól távol tartották magukat, s a mostani korszakos mozgalom sem sodorta őket a szerbek mellé. A határőrvidék mint nemzetiségi terület nem fordult elő a románok aspirációi között. Így Bihar, Arad, Temes, Krassó és Torontál vármegyék Pestre küldött román képviselői főleg a karlócai szerb határozatok ellensúlyozásán fáradoztak, a határőrvidékre nézve az ezredekben szolgáló „oláh ajkú tisztek” alkalmazását szorgalmazták. Ezzel éles ellentétben állt a torontáli többnemzetiségű Pancsova, Tomasovác, Botos, Alibunár és Perlász szerb lakosságának magatartása, akik fegyverkeztek, erődítéseket állítottak, s lázadásukhoz megnyerték a pétervárad és szerémi határőröket. A románbánási (karánsebesi) határőrezred fegyelme nem bomlott fel, de a magyar kormány sem nyerte meg magának. Ennek oka, hogy az új hatalom nem törölte el a rendszerváltáskor a velük nem rokonszenvező főhadi kormányzókat, pedig a minisztérium rendeletei csak rajtuk keresztül jutottak a határőri közegek kezébe. A Temesvári Főhadparancsnokság végig ellenezte magyar hadierő bevonulását a határvidéki területre, ezért az ottani ezredek magatartása csak a nép hajlamaitól és érzelmeitől függött.²⁴ Általában semlegesen viselték magukat, s csak kivételképp csatlakoztak a magyar vagy a szerb párthoz. Az ezredek területén kevés helységben élő német és tót népesség szilárdan ellenállt a szerbek csábításainak. Fordított a helyzet az illírbánási ezred területén, mert ott a falvak többsége, szerb etnikai túlsúllyal, csatlakozott a felkelőkhöz, de a székváros Fehértemplom kormánylojalitása meggátolta a felkelés kiterjedését, és megakadályozta áttérjedését a karánsebesi (oláhbánási) ezredre.²⁵

Amikor 1849 januárjában kivonták a magyar csapatokat a Bánáságból, előzetesen tárgyalások folytak a szerbekkel a békefeltételekről. Ezek között szerepelt egy pont, mely a határőrvidék berendezkedésének az ügyét is szerbek döntésére bízta. Azaz, ha akarják, megtarthatják a végvidék katonai-koloniális szerkezetét, ha nem, megerősíthetik a már kihirdetett eredményeket a robot eltörlésére, a birtok tulajdonára, feloszthatására, a szabad költözésre, a kereskedés, ipar és tudományok szabad űzésére nézve.²⁶ Ez a románok számára azt jelentette, hogy a szabadelvű változások kockázata a feudális közösségi formákhoz jobban ragaszkodó szerb beállítódás miatt nagy mértékben megnőtt.

Jegyzetek

- [1] JOHANN N. PREYER: *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*. Timisoara, 1995, Amarcord. 98.
- [2] Uo. 117.
- [3] DEÁK ÁGNES: „*Nemzeti egyenjogúsítás*” 1849–1860. Budapest, 2000. 1. táblázat.
- [4] BOROS JÁNOS: *Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében*. S.a.r.: Jakabffy Elemér. Lugos, é.n. 39.
- [5] I. D. SUCIU: *Revolutia de la 1848-1849 in Banat*. Bucuresti, 1968. 62.
- [6] STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest, 1995. 43.
- [7] D. SUCIU, 1968. 60.
- [8] MARCZALI HENRIK: *Magyarország Története III. Károlytól a bécsi kongresszig*. Budapest, 1898. 343.
- [9] HENTALLER LAJOS: *Kossuth és kora*. Budapest, 1894. 143.
- [10] I. D. SUCIU, 1968. 63.
- [11] Uo. 65.
- [12] KEMÉNY G. GÁBOR (szerk.): *1848-1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről*. Budapest 1948. 73–74.
- [13] I. D. SUCIU, 1968. 68.
- [14] Kemény, 1948. 72.
- [15] I. D. SUCIU, 1968, 72.
- [16] IVÁNYI ISTVÁN: *Lugos története*. Szabadka, 1907. 110.
- [17] Boros, i.m. 53.
- [18] Kemény, 1948. 95.
- [19] Uo. 110–112.
- [20] Boros, i.m. 58.
- [21] Iványi, 1907. 111.
- [22] Kemény, 1948. 114.
- [23] I. D. SUCIU, 1968. 152–161.
- [24] PESTY FRIGYES: *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története I*. Budapest, 1877. 209.
- [25] HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország Függetlenségi harcának története I*. 238–239.
- [26] Pesty, 1877. 222.

A szegedi „Régi Zsinagóga” épülete, Löw Lipót állomáshelye

Az óbudai zsinagóga 1837-ben

MISKOLCZY AMBRUS

Kossuth Lajos és a zsidóemancipáció kérdése¹

Kossuth Lajosnak a zsidóemancipációhoz való viszonya vitás, ma is szenvedélyeket kavarázó kérdés. Kossuthot ugyanis egyrészt erősen elmarasztalták már a legközvetlenebbül érdekelt kortársak azért, hogy 1848-49-ben halogatta az emancipációt, sőt olykor az egyértelmű állásfoglalást is, másrészt Kossuthban az új idők prófétáját, sőt messiását tisztelték és köszöntötték – zsidók és keresztények egyaránt. Ma pedig vannak, akik kemény, elmarasztaló erkölcsi ítéletet igényelnek, és a Kossuth-kultusznak tartott engedménynek minősítik, ha mások a korabeli politikai nehézségekre utalva keresnek mentséget vagy magyarázatot, mert a magyarázat is mentségnek tűnik. Alighanem ilyen esetben a legcélszerűbb az eddigi ítéletek és Kossuth megnyilatkozásainak szembesítése, és a személyeskedő polémia helyett szembesülés a téma ún. érzékenységével.

Sajnálatos, hogy nagy szintéziseinkben a zsidóság olykor csak érintőlegesen szerepel. Kimaradt a nemzetiségi kérdés történetéből, mert csak felekezetnek tekintették, ugyanakkor a modern magyarság kialakulásában játszott szerepét kiemelték, a zsidóság magyarosodásával lehetett érzékelteni az asszimiláció valóságát is.

A reformkorban a zsidóemancipáció valóban nem vált nemzetiségi kérdéssé, mégis szorosan kapcsolódik hozzá, mint protonemzetiségi vagy poszt nemzetiségi kérdés. Ennek oka mindenekelőtt a zsidó magatartásformák jellegében keresendő. Az egyszerűség kedvéért keleti és nyugati zsidó magatartásról beszélhetünk. Nyugaton a felvilágosodás és a modern demokratikus kultúra ugyanis meghirdette és programként vallotta a gettó felszámolását, véget akarván vetni a zsidóság társadalomkivüliségének. Erre a zsidóság a maga reformációjával válaszolt. Hangadóit nem tekintették a zsidóságot népnek, hanem felekezetnek, és az adott nemzet részének, ahogy ezt elvárták tőle. Keleten viszont a zsidóságnak a maga hagyományokba zárt életét kellett élnie, hiszen a társadalmi integráció programja Nyugathoz képest nagy elmaradással jelentkezett, a zsidóság városiasodott része viszont annál nagyobb várakozással figyelte a polgári és nemzeti átalakulás kibontakozását. Magyarország valamiféle átmenetet alkotott Kelet és Nyugat között, pontosabban: frontországot. Miközben a felvilágosult szabadelvűség itt csapott össze a gyorsan modernizálódott

antijudaizmussal, a konzervatív óvatoskodással és az antiszemita okkultizmussal, a zsidó magatartásformák szembekerülése is itt volt talán a legerősebb, sőt egyesek szerint a legvégzetesebb.

Paradox módon a drámai fejlemények forrása a magyar szabadelvű kezdeményezés. A magyarországi zsidók emancipációjának gondolata a felvilágosodás kori előzmények után a 30-as években született újjá. 1839-ben több megye is követelte a zsidó felekezet egyenjogúsítását. Ez nem került törvényjavaslatba, de ha van magyar törvényhozó géniusz, akkor az például abban is megnyilvánult, ahogy Deák Ferenc irányításával olyan törvényjavaslatot fogadott el a diéta alsó háza, amely a feudális keretek között egyenjogúsította volna a zsidókat a megfelelő társadalmi rétegekkel. Így megszüntette volna a zsidók középkori világban gyökerező különállását, és emancipálásukat az általános emancipációs törekvésekhez kapcsolta volna, egyszóval a polgári nemzeti átalakulás ügyének előhaladása magával hozta volna a zsidóság integrálását a nemzetbe.² Csakhogy az uralkodó a felső ház fellépése nyomán elutasította és radikálisan módosította a törvényjavaslatot. Mindennek óriási hatása volt. Dermesztően hatott a bécsi kormánykörökben. Ezek liberalizmusa miatt vetették el a javaslatot, hiszen a zsidók helyzete Magyarországon amúgy is kedvezőbb volt, mint a birodalom többi részében, és kerülni akarták a még nagyobb belső birodalmi feszültségeket, nem beszélve arról, hogy felbukkant az aggodalom a közvéleményben is: a zsidó tőke az örökös tartományokból áthúzódik a Lajtán túlra. A tőkéhez és a pénzhez kapcsolódó képzetek azonban Magyarországon is reakciót szültek. Itthon váratlan társadalmi ellenállásba ütközött a zsidóemancipáció ügye. A zsidóellenes előítéletek és torzképek valamiféle antiszemita újmitológiába szerveződtek. A romantika kedvezett annak, hogy újjáéledjen az a középkori démonológiában gyökerező szemlélet, amely emberekben és embercsoportokban bizonyos tulajdonságokat és erőket személyesített meg. A nemesi földbirtokos társadalomban sokan a váltótörvénytől, az ősiség megszüntetésének lehetőségétől rettentek meg. Feltűnt az eladósodás és birtokvesztés réme. A képzeletvilágban megjelent a nemzetet létében megsemmisíteni akaró, mindenre kész bankár és spekuláns: az alkusz kísérteties alakja is. Az antijudaista és antiszemita reakció fészkei azonban a városok lettek. A hagyományos iparúzó és kereskedő polgárság veszélyes ellenfelet látott a zsidókban. Az urbánus antiszemitizmus tautológiába hajló tézise: a zsidók privilegizáltak, mert nem kötik őket a céhszabályok, a céheknek

egyébként nem lehetnek tagjai, mert zsidók... Ugyanakkor az 1840-i törvény, amelyet ellenfelei kivetkőztettek eredeti – emancipációt egyértelműen kilátásba helyező – egyszerűségéből, lehetőséget nyitott arra, hogy a zsidók megtelepedhessenek a városokban, és miután ez a folyamat fel is gyorsult, tömeges külföldi bevándorlás benyomását keltette, és ébren tartotta a reakció fel-fel izzó paraszát. És miután elmaradt az eredeti törvényjavaslatba foglalt – hallgatólagos – zsidóemancipáció, és helyette a fokozatos emancipáció perspektívája tárult fel, elmélyült az Európa-szerte jellemző státus-konfliktus, az, hogy a polgárok közép és alsó rétegei nem kívánták elismerni az eddig kirekesztettek politikai egyenjogúságát, egy szóval az emancipáció sértette – Thomas Mann kifejezésével – „a csöcse-lék arisztokratizmusát”.³

Kossuthnak, miután kikerült a börtönből, ezzel a reakcióval kellett szembenéznie. A Pesti Hírlapban keserűen nyugtázta, hogy az 1840-i törvény „nagy szavak parányi eredménye”.⁴ Úgy tűnik, mintha ezen a téren szándékosan került volna a szélesebb körű agitációt, bár az emancipáció ügyét messzemenően felkarolta. Ugyanakkor neki is nagy utat kellett megtennie eddig. Hiszen jó egy évtizede, még az ifjú Kossuth Lajos maga is némileg balítéletek hordozója volt. 1828-ban az éhínségek okairól és elhárításáról készített értekezést, és ebben a sok rossz között a zsidó is egy. A paraszti lustaság, a nők divatáru-igénye, a férfiak italozása, a földesúri mohóság mellett a zsidó kocsmárosok haszonlesése szerepel a romantikus színezetű körképben. „A megyénkben tanyát vert sok zsidó, valamint az iparkodással egyben köttetett erkölcsiségnek valóságos mételye, úgy a földmivelő népnek, amellyel legszorosabb egybenkötetésben él, súlyos ostora, bővölködésének telhetetlen sírja, iparkodásának rothasztó nyavalyája. Ezen népcsoport, kit vallásának különössége, nyelvének minden mások előtt érthetetlen volta, az elnyomattatás érzéséből származó oldozhatatlan szoros együttartás századok olta megtartott anélkül, hogy azon nemzetekkel, kiknek közepett, mint a növény tápláló nedveit elszívó gomba él, egybeolvadott, vagy a nationalismushoz csak egy gondolattal is közelített volna, ezen boldogtalan nép, mely Istenünknek szép teremtett világán egy talpalattnyi földet hazájának nem nevezhet, s kitörülve a nemzetek sorából egy irtódzást gerjesztő bélpoklosként, utáltatva tévelyeg a föld lakosi között, kit 1647-iki országgyűlésünk 91-ik törvénycikkelye lélekesméret nélkül szűkölködő gazembereknek kiált ki, kit polgári törvényeink az emberiség s társaságos élet szebb jusaitól megfosztottak, s

előtte a becsület s tisztelet ösvényét örökre elzárva, már bölcsejében a többnyire csalárd, ritkán becsületes fortélyukbul leendő alacsony élelemre kárhoztatták, ezen szerencsétlen nép, midőn lételének fenttartozását csak a mások megrontásán gondolja építhetni, s öngondatlanságának s haszonkeresésünk által megerősített bódult tévelygését anyjának tápláló tejével szívja bé, keserves bosszút áll becstelen sorsáért. Egész helységek tudok, hol a szegény földművelő nem magának, de a korcsmáros zsidónak szánt, vet és arat”.⁵

Később megsemmisíthette volna a szerző ezen munkáját, de amikor agg korában elővette, inkább reszketeg kezekkel ráírta az intést: „maradékaim lássák [...] minő fejletlen volt értelmem 26 éves koromban”. Hiszen néhány év múlva, amikor újabb válság rázza meg Felső-Magyarország életét, és a kolerának forgalmi zárlattal próbálták a hatóságok elejét venni, akkor Kossuth láthatta a gazdaság és társadalom egésze milyen rendszert alkot. A forgalom megbénítása miatt Sátoraljaújhelyt – jelzi tapasztalatait – „a sok zsidó csak szabad adás-vevés, s kézi míve után él, de ezen az úton most semmit sem keres”, és az „éhezéshez közellevő szűkölködés” azt a réteget is sújtja, amely eddig „éhen soha le nem feküdt”.⁶ A rossz – adódik magától a következtetés – tehát már nem az emberben lakozik, hanem a rendszerben, amelynek az ember is láncszeme. A rendszert kell megjavítani. A rossz hordozója a balítélet. Ezt kell eloszlatni. Az 1840-es évek derekán már javában folyt a harc a rendszerváltozásért, és ennek minőségéért, hiszen már maguk a konzervatívok is érzékelték a változás szükségességét. Az 1843-44-i diéta viszont nem hozott és nem is ígért áttörést – a zsidóemancipáció kérdésében sem.

Jellemző a feszült hangulatra, hogy a politikát, mint az exigenciák tudományát felfogó és gyakorló Kossuth Lajos 1844-ben nem önálló cikkben, hanem másnak az eszmefuttatásához – Fábíán Gábor vezércikkéhez – kapcsolódva jegyzetekben, majd rövid, de annál jelentősebb – szinte máig vitatott – cikkben fejtette ki nézeteit, mint írta: „vezérnézetünket”. Az aradi Fábíán Gábor, aki Hafiz és Osszián átültetésével, majd Tocqueville amerikai helyzetelemzésének fordításával tette magát ismertté, február végéről küldte be cikkét, Kossuth május elején adta ki. Ahhoz, hogy Fábíán szerint a képviselők többsége az emancipáció híve, míg „a nemzetnek törvényhozásba be nem folyó nagy része” ellenzi azt, nem szólt hozzá Kossuth, annál inkább ahhoz, hogy „a keresztények valóságos türelmetlenségéből” eredően „a zsidóság ma is minden statusban

egy, a nép többi részeitől elszigetelt testületet kepez; érzésre, gondolkozásra, életmódra nézve amazzal egészen ellenkező ösvényt követ; közérdeket nem, csak magányhasznot ismer". Kossuth elutasította ezt a torzképet, amely beépült az emancipáció ellenes diskurzusba:

„Ezen rajzban igen sok túlzott van; igen sok viszont olyan, a mi ha bűn, ha erkölcstelenség, ha gáncsot érdemel, a zsidók többségének nem mint zsidóknak, hanem mint embereknek a keresztényekkel közös bűnök, közös tulajdonuk. Sőt mi egyenesen azt merjük állítani, hogy a mennyiben értekező úr erkölcsiségi gáncsokat említ, vegyen bár föl egyenvonalba akármely más vallású felekezetet, a statistikai arányt egy hajszálnyival sem fogja másoknál kedvezőbbnek találni, mint a zsidóknál; ez pedig kimondhatlan erővel szól a zsidók mellett: mert az ő demoralisatójokra másfél ezred éves hontalanság, üldözés, szolgaság, lealacsonyítás esküdött össze; s ha ennyi okok közrehatása mellett erkölcsiségök vagy éppen nem, vagy csak annyiban áll rosszabbul más vallásbeli felekezetűeknél, a mennyiben az említett hosszas elnyomás őket egy bizonyos jellemsajátságot fejlesztő bizonyos életösvényre szorította; az valóban a zsidóknak igen nagy becsületére válik. Mi tehát az erkölcsiségi hasonlat szempontjából vett minden okoskodást igen gyöngének, sőt alaptalannak, sőt annyiban szeretetlennek is valljuk; mert bizonyosan nagy szeretetlenség volna, ha a zsarnok, ki embertársát nemzedékeken át rabszolgává alacsonyítá, ennek azt vetné szemére, hogy szolgálalkú: vagy ha annak, kinek tíz ujját összezúztuk, azt vetnök szemére, hogy rossz kézműves. Ami pedig különösen azt illeti, hogy a zsidó közérdeket nem ismerne, sokkal többször volt alkalmunk zsidókkal úgy a cselekvő ember-szeretetet, mint a közjó mezején találkozni, mintsem, hogy e' vádat tagadni lélekismeretes kötelességünknek ne ismernők. – csak ne feledjük, hogy a közérdek iránti lelkesedés köztünk is ép úgy mint a zsidók között, egyes szebb jellemek vonása, nem a nagy sokaság tulajdona.”

Fábián Gábor a gyógyírt judaizmus és kereszténység szembenállásából fakadó állapotokra a vegyesházasságban lelte fel:

„És mégis kinek jutott az emancipatio hősei közül ekkorig eszébe megpendíteni azt, hogy *a zsidó és keresztény között házasságot tilalmazó törvény töröltessék el?* Ezen tilalmazó törvény az, melyben én a lerontandó korlátok legnagyobbikát látom, s mely előttem vést jósló sötét folt gyanánt örlök föl a zsidó-emancipatio megállapított kérdésében. E' törvény ásta meg sírját először a zsidó emberi és polgári méltóságának; ez tette őt csak

valódi páriává a népek közt, mert ezzel az volt kimondva, hogy a zsidó nép az emberi nemnek egy oly söpredéke, mellyel a többinek összeelegyedni gyalázat, kárhozat és vétek. Melyik emberosztály van ennél már ma mélyebben lealázva? – Azon féligvad emberfajokkal, melyeket, úgy látszik, maga a természet nálunk európaiaknál egy fokkal alább sorozott – az amerikai indusokkal, szerencsenekkel összeházasodnunk szabad: csak az egy zsidófaj az, melynek fején e' részben a keresztény törvények általános anathemája fekszik. Lehet e csudálni, hogy ily törvény mellett egymást zsidó és keresztény kölcsönösen gyűlölik, s hogy az emancipációnak annyi ellenzői vannak?"

Ha Fábián Gábor csak azt emelte volna ki, hogy az ortodox zsidó törvények tiltják a vegyesházasságot, akkor a zsidókra hártotta volna a felelősséget. De taktikájának nem ez volt a célja. Tudatosan került a uszításra alkalmat adó mozzanatok. (Például az olyasmit, hogy az ortodox Chátám Szófér éppen még tíz éve fejtegette a nádornak, hogy a vegyesházasságot meg kell akadályozni, mert törvénye szerint a vegyesházasság „vérfertőzés”, a belőle született gyermeket pedig „bitang”-nak tekintik.⁷) Inkább arról értekezett, hogy „kiket a felekezeti emberei közül e' tárgyban megkérdeztem, előttem mind úgy nyilatkoztak, hogy már ma a zsidó vallás a keresztényekkel házasságot nem tilalmazza”, ezek után pedig az Újszövetséggel és a régi magyar törvényekkel próbálta bizonyítani, hogy keresztény részről sem lehet akadály, és elég I. László vegyesházasságot tilalmazó törvényét eltörölni.

Kossuth a közhangulat rezdüléseire figyelő ideológusként próbált igazságot tenni. A kossuthi megnyilatkozás legalaposabb elemzése szerint ezen cikk első része a magyar „liberális elvek ragyogóan tömör megfogalmazása”,⁸ hiszen:

„Ami minket illet, mi hisszük és valljuk

1-ör hogy pusztán hitkülönbség miatt, pusztán azért, mivel valaki a nagy világ egyetem istenét más templomban imádja mint mi, polgári jogokból kizárni, isten törvényével, igazsággal, politicával ellenkezik.

2-ör hisszük és valljuk, hogy a zsidó-emancipációnak két ága van: politicai és socialis. Amaz egészen a törvényhozó hatalomtól függ. Ez csak annyiban, amennyiben a socialis egybeolvadásnak törvényes akadályait el kell hártani, hogy a társadalmi emancipatio lassú menete bekövetkezzék. És így 3-ör hisszük és valljuk, hogy a politicai emancipatio a kérdést be nem végzendit ugyan, de annak ideje elkövetkezett; s hisszük

4-er hogy minden ok, mi a zsidók állítólagos erköcstelenségéből ellenhozzatik, erőtlen, gyöngö, szeretetlen.

Eddig megy véleményünk, midön azon szempontból indulunk, hogy a zsidóságot, hazánkban, nem másnak, mint honunk összes lakosai oly töredékének kell tekinteni, mely a többiektől, csak vallásos hitben különbözik. A zsidók e' szerint hazánkban egy vallásfelekezett..."

A kossuthi cikk történeti értékelésében a nagy problémát az jelenti, hogy a továbbiakban, a cikk gyakorlati tanácsokat adó részében Kossuth már nem látott lehetőséget a feltétel nélküli emancipációra, és sokaknak úgy tűnhetett, hogy a felelősséget már-már a zsidókra hártotta:

„Igenis, nézzünk magunk körül, és sajnálkozva kell megvallanunk, hogy a zsidó-emancipatio iránti rokonszenv 1840 óta folytonosan fogyatékban van; szükség tehát, hogy a lelkesebb zsidók ezen rokonszenv fogyatékának ürügyeit, mennyire tőlük függ, elhárítani igyekezzenek. – Ha morálijokat gyanúsítja valaki, megilleti őket a nemes indignatio büszke szava, mely komolyan visszautasítja a rágalmakat, – mert erköcslapjuk szintoly tiszta, mint akárkié ; ...de ha az vettetik ellenők, hogy vallásuk nem csak vallás, hanem politcái organismus is, hogy a theocratának polgári érvényességet adni nem lehet; hogy ők nem csak külön vallásos felekezett, hanem külön nép is, mely ezen népiségi különbséget vallástanná szentelék; – akkor valóban ezen ellenvetés megérdemli, hogy ha balvéleményen alapszik, jóakaratilag felvilágittassék, ha pedig valamivel több mint balvélemény, helyes reformokkal elháríttassék.

Ha minket kérdene valaki, mi által készíthetik elé magok a zsidók leg-hathatóságban teljes emancipatiojokat? Azt felelnők: »alkalmas reformok által.« Tartsanak egytetemes Synedriumot, nézzék végig, mi vallásukban valóságos dogma, s annak megfelelő szentesített rituale; – mi viszont vallásos szabály színébe öltöztetett politcái institutio, mely Mózesztől a nagy statusférfitól bölcs rendellett lehetett, de melyhezzi ragaszkodás, keresztény statusokban , csak a polgárok többi osztályaiivali egybeforrásúknak állja útját; – törüljék ki ezeket hitágazataik közül: és eszközlék, hogy külön vallásfelekezett lesznek, de megszűnnek lenni külön nép; s letették a socialis egybeforradás szikla sarkkövét, mellyen, minden rágalom, szeretetlenség s üldözés daczára felemelkedendik politcái teljes emancipatiojuk épülete is, az emberiség s lelkiismeret szent szabadsága közös istenének dicsőségére.”

Kossuth eredetisége: stílusa és pragmatizmusa. A magyar reformer nem volt olyan erőszakos, mint Rotteck és hiányzik belőle Krug humani-

tárius fennköltisége, hogy a kor Magyarországnak legnépszerűbb német liberálisait említsük.¹⁰ Velük szemben politikus volt. A megyei követutasítások egymásnak ellentmondó és egymást kiegészítő pontjait próbálta közös nevezőre hozni akkor, amikor a reformellenzék maga is hullámvölgybe került, hiszen például Deák Ferenc be sem kerülhetett a diétára, ahol a reform-törvényjavaslatok java része meg is bukott. Pragmatizmus és szabadelvűség a zsidókérdésben szembekerültek volna egymással?

A náci hóhér-historiográfia egyik alakja „A zsidókérdés Magyarországon” című művében sunyi rácsodálkozással jegyezte meg, hogy Kossuth ezen megnyilvánulását a liberálisok el akarják hallgatni, „nehogy a szabadsághős nemes képét szétzúzzák”, ugyanakkor rosszállóan jelezte, hogy nem vette észre „a veszélyeket”, amikor azért küzdött, hogy a zsidók is úgy olvadjanak be a magyarságba, mint hajdan a kunok és besenyők.¹¹ Ezzel látszólag egybevág Löw Lipót azon későbbi véleménye, mely szerint Kossuth nem volt sem híve, sem ellensége a zsidóemancipációnak,¹² de azt látnunk kell, hogy Kossuth ugyan Napóleonra hivatkozott, arra, hogy „a Napóleon által adott útmutatás nyomán” kell összehívni a zsidó kongresszust, de nem tett olyan zsidóellenes megjegyzéseket, mint a francia császár, aki nemcsak a zsidó hitközségek rendszerét szervezte újra, hanem a zsidókat azzal akarta földművelésre szorítani, hogy diszkriminatív intézkedésekkel tiltotta el őket a pénzkölcsönzéstől és a kiskereskedelemtől.¹³ De Kossuth programjával szembeesíthetjük még például Marxot is, a készülő új ideológia, a kommunizmus prófétáját és koronázatlan császárát, akinek megnyilatkozásaiból a gyűlölködés és az ízléstelenség egy-egy kis antológiáját is össze lehetne állítani; nem is beszélve arról, hogy XX. századi borzalmak előfutáraként a modern antiszemita mitológia kialakításához azzal járult hozzá, hogy „a zsidót” szimbólummá tette, minden rossz: a pénz okozta elidegenedés szimbólumává, hogy aztán később a burzsoát ültesse a helyébe, és utódai az osztályellenséget,¹⁴ így aztán a munkásosztály „nagy tanítója” az anti-filoszemitizmus képviselője is lett.¹⁵ A megmegújuló Kossuth-kritika ellenében okkal hangsúlyozták a századfordulón:

„A közkeletű felfogás Kossuthról az, hogy nem volt zsidóbarát. Nem is volt az a szónak banális, vállveregető értelmében. Több annál: emberbarát volt.”¹⁶

Valóban, Kossuth kisebb-nagyobb megjegyzései a zsidók iránti tiszteletről tesznek tanúságot. Igaz, az univerzális – napoleóni vagy marxi – törekvésekkel szemben a partikuláris nemzet jegyében tevékenykedett, és

így a zsidó partikularizmust is jobban megértette, miközben a nemzet univerzalizmusa szempontjából minden partikularizmust elítélt. Később, amikor nem hatott béklyózóan a napi politika kényszere, még határozottabban igenelte az emancipációt, és kérlelhetetlenül lépett fel az antiszemitizmus ellen.¹⁷

Kérdés azonban, hogy milyen hatása lehetett annak, hogy ekkor, 1844-ben beleavatkozott a zsidó hitéletbe? Érthető, hogy a mérsékelt reform hangadója: Löw Lipót érzékenyen reagált, hiszen úgy érezhette, a zsidó felekezet kossuthi megítélése a reform híveit hozhatja nehéz helyzetbe, és még a zsidóellenes törekvések hivatkozási alapjaként is szolgálhat. Ezért határozottan szegezte le ellenvetését: „Elfogulatlan keresztény és zsidó írók által már ezerszer bebizonyított, hogy a mostani zsidók nem különös *nép* (politikai értelemben) hanem csupán *vallásos felekezet*”. Hiszen:

„A zsidóknak nincs külön országuk, hanem elszórvák minden népek között. A zsidóknak nincs különös nyelvök; a héber nyelv azok közt is meghalt, s egész mívelt Európában alig van egy nyelv, melyet a zsidók, mint anyanyelvöket nem beszélnek; a zsidóknak nincs különös polgári törvényök, hanem hazájok törvényei nekik is szentek és sérthetetlenek; a zsidóknak nincs különös politikai életök s önállásuk, és szándékuk sincs, azt valaha elérni.” Ennek megfelelően utasította vissza Löw Lipót a zsidó teokrácia állítását:

„Valóban igaz s tagadhatatlan, hogy Mózes tanítónk tanitmányának két momentuma van: vallási s politikai. Az egyik a másikkal összefüggött, az igaz; de úgy függött össze, mikint a lélek összefüggésben van a testtel. Mózes polgári organismusa tanitmányának teste, annak lelke pedig a vallás, azaz: a hit- s erkölcsstan. A test már régóta halva s eltemetve van; s őszintén vallom meg, hogy nem hiszem e' testnek valahai feltámadását; de a lélek, mint testtől független, a testet túlélő lény, mai napig él, és – meggyőződésünk szerint – halhatatlanul él. Ha tehát kegyed folytatván azt állítja, hogy Mózes vallása statusalkotmány, valóságos országglási rendszer, még pedig theocratiai országglási rendszer; nekem az előadottak szerint, ezen állításnak ellen kell mondanom.”

A vita tartalmilag itt durvult el, bár formailag sem volt szerencsés, hogy Kossuth kisebb-nagyobb észrevételeket fűzött a bíráló okfejtéshez, és nem önálló cikkben válaszolt. Így például szórszálhasogatásnak nevezte azt, ahogy Löw az ő okfejtésében ellentmondást látott abban, hogy:

„1) Mózes vallása *nemcsak* vallás, hanem *egyszersmind* politikai organismus is.”

„2) Mózes vallása statusalkotmány – –” «

Ugyanakkor úgy tűnik, ezen kérdésben, a zsidó társadalom- és vallási szerveződés teokratikus jellegének megítélésében Kossuth Lajos paradox módon közelebb járt az igazsághoz, mint Löw Lipót. Általános európai jelenségnek bizonyult az, hogy a társadalom peremén meghúzódó zsidó közösségekben „a világi és vallási hatalom majdnem azonosak”.¹⁸ Viszont Kossuth és Löw ugyanazt akarták: olyan modern nemzeti közösséget, amelyben egyház és állam elválnak egymástól, amelyben a vallásszabadság egyenlő lelkiismereti szabadsággal. Kossuth a felvilágosodás és a liberalizmus kérlelhetetlenségével lépett fel minden ellen, amiben teokráciát látott, és az erdélyi alkotmányt is teokratikusnak minősítette. Löw viszont alighanem érezte, hogy a zsidó teokrácia hangsúlyozása az ortodoxiát támogatja, mert – ha jól értjük gondolkodásának logikáját – óhatatlanul az általános zsidóellenesség malmára hajtja a vizet, olyan külső nyomást erősít, ami a belső reform ügyét nehezíti. Kossuth és Löw alapvetően egyet akartak, a történelem fejlődési iránya is ebbe az irányba mutatott, mégis a politikus és a rabbi már-már meghasonlottak, mert máshonnan indultak és más eszközökkel törekedtek a közös cél felé. A magyar liberális politika egyébként minden felekezeti életét szabályozni akarta. A zsidókkal szemben viszont hosszú ideig óhatatlanul, akarva-akaratlan a kereszténység nyomását is kifejezésre juttatta. A többség olykor organikus vaksága és önzése érvényesült, miközben ezt igyekeztek az élet igényeihez igazodva kiigazítani is, tanulva az eszmék sűrűlődséből – hogy megintcsak korabeli kifejezéssel éljünk. Csakhogy kimondatlanul úgy tűnt, a többség sértő módon kemény feltételeket akar szabni, és nem egy megye követutasítása azt is tette.

Löw kifigurázta azt is, ahogy Kossuth – hallgatólagosan – a zsidó étkezési szokások megváltoztatását követelte: „tökéletesen közömbös lehet a statusnak, ha valljon a zsidó eszik e disznóhúst vagy sem? Vagy gondolná-e ön, hogy p.o. Mendelssohn nem volt méltó a polgári jogra, mivel disznóhúst soha sem evett, s hogy az aljas pesti hajhász e' jogra méltóbb, mivel sódart eszik?” Mire Kossuth, bár félig-meddig vegetáriánus lévén, a disznóhúsra nem tért vissza, annál inkább a kérdés általa fontosnak ítélt társadalmi vetületére:

„Ez tökéletesen igaz. De már az, hogy a zsidó vallás szoros követői vallásuk tanaihoz tartozónak vélik ama hajdan politikai, most pedig – mint

minap mondók – a socialis térre átvitt institutiót, hogy más vallású polgártársaikkal egy söt, egy kenyeret nem ehetnek, egy bort nem ihatnak, egy asztalnál nem ülhetnek, egy edényt nem használhatnak, – hogy ez s ehhez hasonló a különböző vallásfelekezetek socialis egybeforradását gátolják, s hogy addig, míg ezeket s ezekhez hasonlókat nem csak a műveltebbek gyakorlata (kiket azért hitsorsosaik rossz zsidóknak tartanak), hanem ünnepélyes egyházi hitvallomás a zsidó vallás lényegéhez nem tartozóknak ki nem jelent, a zsidók socialiter emancipálva nem lesznek, ha mindjárt politicalag százszor emancipáltak is; azt tagadni csakugyan bajos, – valamint azt is, hogy a *socialis* (jól megértsük: socialis, s nem politicai) emancipationak ezen s hasonló gátjait nem a törvényhozás, nem a kormány, hanem csak magok a zsidók háríthatják el.”

Ezek után már az egyetértés is sértő lehetett, és az érvek egymás elleni kijátszásához vezetett: „És mivel én hibáinkat korántsem akarom titkolni, nyílt szívüleg meg kell vallanom, hogy a magyarországi rabbik nagyobb része – nem rossz akaratból, hanem csupán tudatlanságból – a tespedés iskolájához tartozik” – írta Löw. Mire Kossuth: „És ebben van, uram! az emancipationak legnagyobb akadálya”. A vitában alighanem a lényeg sikkadt el, az hogy Löw maga is szorgalmazta a zsidó kongresszus összehívását, amivel Kossuth is csak egyetértett, akár a zsidó rabbiképző felállításával, a nagy kérdésről azonban hallgatott, és pedíg arról, hogy Löw szerint „az emancipatio után pedíg a zsidó papok a vegyesházasságokat korántsem akadályozandják”¹⁹ – tehát a kossuthi program csak a feltétel nélküli emancipáció révén valósítható meg. Löw Lipót feltétel nélkül azonosult a magyar nemzeti ügygel, miként a XVI. századi magyar prédikátorok a zsidókhöz hasonlították népüket, a tudós rabbi a középkori Európában élt „izraelitának állapotjá”-t a *Himnusz*ból idézve jellemezte: „Bújt az üldözött”...²⁰

Sok keserű igazságot – sok keserű tapasztalat nyomán – foglal magába az nézet, mely szerint „Kossuth nyilatkozata sokat ártott az emancipáció ügyének, de hatását gyengítette Löw kimerítő válasza”.²¹ A mából visszatekintve, van aki szerint „nem a sokat emlegetett és sokak által kárhoztott asszimilációról van itt szó. De arról igen, amit szocializációnak szokás nevezni, vagyis közösségvállalás a társadalommal.”²² A franciaországi zsidóemancipációtól annyiban tért el a magyar politika, hogy az előbb biztosította az egyenjogúságot, és aztán követelte a feltételek teljesítését; jellemző, hogy Napóleon még az emancipáció visszavonásával is fenyege-

tett. Ezek után Jacob Katz okkal hangsúlyozta: „Az emancipáció és a [zsidó valláséleti belső] reform közötti közvetlen kapcsolat azonban a magyar forradalmat jellemző egyedi vonás, és világosan jelzi Kossuth radikális és végül is önmagát kudarcra ítéelő nézeteit”.²³ Éspedig azért, mert nem tudott hatni a vallási reformra, amit sokan zsidó reformációnak neveztek.

Ez az ítélet, már a XX. század második felének tudása és tapasztalatai birtokában született. Viszont kérdés, hogy Kossuth nem ismerte-e fel, hogy a zsidóellenességet mennyire ki lehet aknázni. A zsidó reform hívei felvilágosult racionalisták voltak, tapasztalták, de nem igazán érzékelték, hogy az ösztönéletből feltörő szenvedélyek téveszmékkel együtt milyen erőt, politikailag – pusztításra és aztán önpusztításra – hasznosítható erőt jelenthetnek. Kossuth talán ennek veszélyére érzett rá. Ezért sürgette az egybeolvadást. (A kérdés másik oldala, hogy nemcsak a zsidó vallási szokásokat bírálta, hanem a keresztényeket is, például a katolikus-szentáldozásra tett állítólag az 1847-i korteshadjárat során megbotránkoztató kijelentést, vagy a görögkeleti ortodoxia teokratikus jellegét bírálta többször.)

Konkrét kérdés, hogy akkor a politikai világban mire miként hatott és hathatott ez a Löw – Kossuth vita? A zsidóemancipáció híveit csak megerősíthette nézeteikben. A zsidóellenességet komolyan aligha befolyásolhatta. Úgy tűnik, Kossuth, miután pontosan érzékelte a légkör változását, ebből a kedvezőtlen helyzetből úgy kereste a kiutat, hogy valamiféleképpen egyeztetni akarta a feltétlen emancipáció követelményét az emancipációt halogatni akaró megyei közvélemény igényeivel, egyben ez utóbbit kedvezőbb irányba próbálva befolyásolni. És talán elsősorban azért szólt hozzá Fábián Gábor cikkéhez, hogy a kérdést vegyék le egyelőre a napirendről, amíg a zsidóellenesség árhulláma le nem vonul, és a megyei közhangulat nem változik ismét olyanná, mint volt 1840-ben.

A liberális ellenzék körében az érveknél erősebben hatott egyesek féltelme az eladósodástól. Kossuth közeli barátja, Lónyay Gábor, zempléni követ négy hónappal e vita után az emancipáció ellen nyilatkozott az országgyűlésen, és immár újszerű mozzanatként – mint a kérdés legalaposabb elemzése jelezte – „demokratikus nyelvre fordítja le a történelmi antiszemitizmust, s ennyiben a modern antiszemitizmus egyik változatát vetíti előre”, mert az emancipációval – mint hangoztatta – „a pénzaristocrazia” uralmát utasította el.²⁴ A barátság egyébként nem jelent nézetazonosságot, hiszen Kazinczy Gábor is az idézett Lónyay Gábor barátja volt, és nem is tagadta, hogy nem ért vele egyet. (1847-ben viszont

a következőképpen hangzott a zempléni követutasítás: „A zsidók polgárosítása keresztyénekkeli összeházasulhatás megengedésével pártoltasék”.²⁵ A vegyesházasságból születő gyermekeknek nyilván keresztyének kellett volna lennie, ami viszont nemcsak a keresztyén hegemonia igényét fejezi ki, hanem jelzi, hogy ebből a zsidóellenességből hiányzik a modern antiszemitizmus faji vonásokra hivatkozó zsidógyűlölete.)

Az emancipáció elnapolása jó eszköznek kínálkozott arra, hogy a veszélyesnek tűnő gazdasági elitet politikai eszközökkel, társadalomkivüliségben tartva kézben tartsák. Ez a lehetőség az ellenzéki politika vezérkarát is talán némileg megkísértette. Még a Kossuth-Löw vita előtt Batthyány Lajos is – állítólag – bizalmas körben a „zsidófilantrópia” ellen nyilatkozott, hosszan ecsetelve, hogy a zsidók miként próbálják a nemesi javakat megszerezni. Eötvös József pedig ugyancsak bizalmas körben a zsidók „morális és vallási emancipációját” tartotta elsődlegesnek, kritikusan ítélve meg apja zsidóbarárságát.²⁶ A *falu jegyzőjében* is ütköztette az emancipációellenes szorongásokból fakadó nézeteket, ugyanakkor érzékeltette az emancipáció követelményét. Kétségtelen, sok mindent összevissza beszélhettek. Széchenyi Istvánnak is nem egy megnyilatkozása megdöbbenő félelmekről és szorongásokról tanúskodik: „a legnagyobb magyar” ebben a vonatkozásban is – Schaffer Károly kifejezésével élve – „fantáziájának labdája” volt.²⁷

A kossuthi program ilyen viszonyok között – még azt lehet mondani – mentette, ami menthető, továbbéltetve valamit 1840 szelleméből. Csak-hogy ez a szellem gyengült. 1847-ben célszerűbbnek látszott, ha az antiszemita démonológiának nem adva tápot, Pest megye követutasításába sem veszik fel az emancipációt, bár gazdag zsidó polgárok anyagilag is támogatták a liberálisokat.

A zsidóságra a magyar szabadelvűség egésze hatott. Löw Lipót 1840-ben a lipcsei német zsidó lapban arról értekezett, hogy „a magyar zsidó csak a magyar nemzetiséggel való egybekeléssel (Vermählung) lehet valóban emancipált”.²⁸ Daniel Ehrmann pedig az 1840-i zsidóemancipációs szándék hatásáról a következőket írta: „Elektromos szikraként járta át az elismerés Magyarország zsidó lakosait. A legnagyobb élénkség fogta el a tömeget. A beilleszkedés a nemzetbe, amely őt ilyen nagylelkűen a szeretet kötelékével kapcsolta magához, mindenütt látható.”²⁹ Az udvar elutasító politikája is megtette a magáét. Ez Löw Lipót 1870-es években írt összefoglaló műve szerint „lényegesen hozzájárult a honvédek létszámának növeléséhez”.³⁰

Löv Lipót hallgatólagosan Kossuth szerepét akarta csökkenteni, ugyanakkor hallgatólagosan ki is emelte, hiszen ő volt az önvédelmi háború lelke, a honvédek létszámát az ő politikájával lehetett növelni.

De mielőtt ezekre térnénk, lássuk, milyen visszhangot válthatott ki hosszabb távon magának a zsidóságnak a körében a Kossuth–Löv vita, a feltételes – hitéleti reformot sürgető – emancipáció ígérete. Az 1977-i Kossuth-monográfia szerint „a zsidóság polgárosult elemeire egyértelműbben, elmaradott rétegeire ellentmondásosabban, de lényegét tekintve vonzóan hatott Kossuth jogegyenlősítő és beolvasztó ajánlata”.³¹ A hangulat és a program, amelyet a Kossuth-cikk közvetített, valóban ellentmondásosan hatott. A társadalmi asszimilációt célzó tanácsait egyesek politikai feltételeknek tekintették.³² Erősítette az amúgy is formálódó részleges asszimilációra való törekvést, azt, hogy a zsidóságnak a „polgári lét” kritériumainak eleget tevő részét emancipálják. A „Magyarországi és kapcsolt részekbeli Izraeliták nevében” a pesti hitközség világi elnöke, Kunewalder Jónás és egy 22 tagból országos választmány 1847-re ki is dolgozta ennek részletes tervezetét, amelyet óvatos formában az országgyűlés elé is felterjesztettek,³³ de előtte körlevélként megküldték a megyéknek és nagyobb tekintélynek örvendő közíróknak, tisztségviselőknek, pártfogásukat kérve.³⁴ (A választmány egyik tagja volt az a – egyébként tarnopoli születésű – Holländer Leó, akivel Pulszky Ferenc is jó barátságot ápolt, és az 1830-as években együtt járták be Itáliát,³⁵ később 1848-ban a magyar kormány szabadságharcát csak az emancipáció fejében akarta támogatni, aztán a honvédseregben őrnagyi rangig vitte, méghozzá Komáromban.)³⁶

A kossuthi javaslat és a részleges asszimiláció programja a radikális reform híveit még nagyobb aktivitásra ösztönözte. Annál is inkább, mert maga Löw Lipót a Kossuthal való vitájából valamit megszívlelt, amikor 1847 júniusában a sajtóban programot hirdetett, és – talán Kossuthra való neheztelése jeleként – Deák Ferenc 1840-i biztató szavait idézte: »idővel kedvezőbb körülmények s az izraeliták polgári s erkölcsi kifejlődése ki fogják azt – az izraeliták polgárisodását – lépcsőnként eszközölni.« Az időközben már Pápán működő rabbi „neutrális” azaz: semleges teret keresett, „melyen mindazok találkozhatnak, kik e kérdést részvétük – s figyelmükre méltatják. E tér neve: belső nemesbülés, nevelési javulás, erkölcsi kifejlődés, társadalmi átalakulás.” Ezen átalakulás kieszközölésére pedig a törvényhozást és az izraelitákat cselekvésre szólította fel. Az or-

szágyűlés törvényben mondja ki: „Hogy egy egy esztendő múlva csak az vétethessék fel rabbinak, ki legalább egy élő nyelven folyvást és helyesen olvasni s írni tud; három év múlva csak olyan választathassék, ki a honi nyelvben tökéletesen jártas; hat év múlva csak az tétethessék e hivatalba, ki nyilvános intézetben a philosophiai tudományokat végezte”. Továbbá törvény írja elő, hogy minden hitközség tartson fenn rendezett iskolát, három éven belül alapítsanak tanítóképzőt, hat év múlva pedig rabbiképzőt. „A magyar rabbik pedig ünnepélyesen nyilatkozzanak, hogy:

„1. Minden felebaráti kötelességek, melyek szent irományainkban tanítatnak, nemcsak izraeliták, hanem egyenlőképpen minden nem izraelita iránt is szentül teljesítendő; mert mi minden embert, akármilyen vallást kövessen, valódi felebarátunknak tartunk.

2. Magyarországot valóságos és egyedüli hazánknak elismervén, azon leszünk, hogy irántai szeretetet s nemzetiségéérti buzgalmat becsepegtessük híveink szívébe.

3. A népmívelődés becsét méltányolván, minden lelkeszi befolyásunkat arra fordítandjuk, hogy községeink kebelében jó és célszerű népiskolák alakuljanak.

4. Mindent, ami casuisticai munkáinkban a mondottakkal meg nem egyezik, elavultnak s érvénytelennek nyilatkoztatván, minden kitelhető módon törekednünk, hogy előadott elveink mind élő szó, mind irandó s általunk helybenhagyandó tankönyvek által terjesztessenek népünk között. «

E javaslatok valósulása nyomán mindenki nyer. Nyer a kormány – értelmes s mívelt alattvalókat, nyer a haza – becsületes fiait; nyer a nemzetiség – lelkes s buzgó ápolókat; s nyerjük mi magunk – lelkiismeretünk békéjét, istenünk tetszését s azon méltányolást, minél fogva a zsidókérdés nem lesz többé hasonló Penelope ruhájához, mely ma szövetik, hogy holnap felbontassék!”³⁷

Nem tudjuk, milyen hatást váltott ki Löw Lipót programja zsidó és nem zsidó körökben. Úgy tűnik, hogy erről a részleges asszimiláció napi-rendre kerülése elterelhette a figyelmet. A radikális reformot valló fiatal zsidó értelmiségiek valóságos árulást láttak a részleges asszimiláció igényében. Löw Lipót is feltehetően a Kunewalder féle tervezetet akarta el-lensúlyozni, amikor az általános vallásszabadság felé akart előre lépni, paradox módon – mint fentebb láthattuk – a Kossuth-féle egybeolvadási ajánlatban foglaltakkal sokban egybehangzó javaslatot tett. Ezzel a fiatal

reformerek is egyetérthettek, miközben bennük is dolgozhatott valami rossz érzés, hogy mintegy három éve Kossuth nem önálló cikkben válaszolt Löw Lipótnak, hanem csak – szerintük – kioktató megjegyzésekben. Tartalmilag viszont éppen a reformra hajló fiatal radikális zsidó értelmiségiek vették át a kossuthi diskurzus egyes fordulatait, évről évről próbáltak válaszolni. Párbeszédet folytattak. Ebben az ún. asszimilációs diskurzusban kétségtelenül benne rejtett az alku mozzanata, de olyformán, miként a nemzet-építő politika egészében. Zsidó részről, pontosabban zsidó világi alapon ezt „programot” éppen az említett évkönyvben Diósy Márton – író, 1849-ben rövid időre Kossuth Lajos kormányzó titkára – foglalta össze az elsők között – „Vezérszózat”-ként.

„Magyarosodjunk és magyarosítsunk, polgárosodjunk, hogy polgárosítsassunk!” – hangzik az írói hitvallás végszava, valójában vezérlő gondolata. „Messiás és emancipáció egy és ugyanaz” – hangzik a nemzeti reform – a racionalista életfilozófiává szekularizált judaizmus – fő tétele. Magyar zsidó hitvallás ez. A modern – mérsékelt – reform nagy hangadójának, Löw Lipótnak a pápai zsinagóga felszentelésekor előadott zsidó magyar hitvallásától csak annyiban tér el, amennyiben a világi író és a hitéletet megújító rabbi látószöge el is kell, hogy térjen egymástól; ez utóbbi így látta a Messiás eljövételét: „Igazán és szilárdul hisszük, hogy a Messiás boldog kora el fog jöni Izraelnek, minden elnyomott népnek, az egész emberi nemnek”.³⁸ Diósy messianizmusa szekularizált messianizmus.

De addig is a kossuthi irányadás érvényesült. 1848-ban Róth Herman rabbijelölt miután jelezte, hogy „minden álladalom maga iránti kötelességei legfőbbike a bevett idegen anyagot assimilálni”, és „a zsidó-emancipáció hévmérője a nemzetek míveltségének”, azt fejtegette, hogy a kereskedésről „még fogalma sincs a magyarnak,” viszont a zsidó „úgyiszólván a puszták hajója levén, a nyers anyagot a kézműves házához, a fel dolgozottat pedig házából elviszi”, a követelmény nem valami – a mai szóhasználatban divatos: – szimbiózis, hanem a „felolvasztás”: „S ti hazám nagy törvényhozói! egy eszme áll előttetek, mely nem esedezik, nem könyörög, nem kér, hanem igényel, követel s parancsol, parancsol pedig a haza, az álladalom szent érdekében, s ezen eszme egy szóba foglalva – mert ezer szónak egy a vége: felolvasztás!”³⁹

Úgy tűnt a forradalommal ütött az óra. Március 15-én a pest-budai utcán mintha az emancipáció vágya beteljesült volna. A 12 pontból a negyedik egyértelműen hangozott: „Törvényelőtti egyenlőség polgári és vallási

tekintetben”. Csakhogy négy nap múlva Pozsonyban már sor került egy újabb zsidókrawallra.

A magyar politikusok 1848 tavaszán kerültek először szembe városi tömegekkel. A magyar liberálisok és a zsidóellenes tömegek konfrontációja már 1847-ben előrevetette árnyékát. 1847 decemberében – a honosítási törvényjavaslat tárgyalásakor – Kossuth határozottan ellenezte, hogy csak a bevett vallásokhoz tartozók lehessenek „honpolgárok”, azaz: állampolgárok, és óvatosan jelezte, hogy eleget kellene tenni a – zsidó részről is megfogalmazott – részleges asszimiláció igényének. „Midőn” – idézzük Kossuth Lajost a Pesti Hírlap tudósítása nyomán – „alkalmat veszek itten kijelenteni, hogy általában véve a politikai jogoknak gyakorolhatását valástól föltételezni nem akarom, megvallom, hogy különösen a zsidó vallást követő hazai lakosokra nézve sajnálom, hogy a közvélemény legújabb időben olyan irányt vett, miszerint az e vallást követő népfaj számos söpredékének vétke miatt a méltányosság megtagadatik azoktól is, kik ezen ellenszenvre nem érdemesek, és ez ellenszenv annyira vitetik, hogy p. o. Pesten Kunewalder méltatlannak találtatik politikai jogokra csak azért, mert Máramarosban vagy Pozsonyban söpredék zsidótömeg van.”

Ez a „söpredék” – bár nem fejtegette Kossuth, de feltehetően: – az uzsorásoké, kocsmárosoké, kereskedőké – akik a vidéki és városi zsidóellenesség céltáblái lettek; főleg gazdaságilag nehéz időkben, mint 1828-ban Kossuth érkekezésében is. Ami pedig a „söpredéket” illeti, a kifejezés használata általában egyrészt a pauperizációtól, a szegény tömegek léte miatti aggodalmat tükrözi, másrészt jellegzetes európai elhárítási reflex: a gazdag zsidótól féltek, a szegényen bosszút álltak. Vajon 1848 februárjában az egykori torzkép árnya vetült fel Kossuthban? – miközben már-már a zsidó körökben is kísértő szelektív antiszemitizmust elfogadja. Kossuthnál a „söpredék” nem annyira visszatérés a torzképek világába, hanem inkább politikai taktikai fogás a részleges asszimiláció érdekében – a hasznossági elv jegyében.⁴⁰ Mert:

„Egyhamar” – folytatta Kossuth – „nem fogjuk megóvni a hazát ezen söpredék-nép bűneitől, de ennek súlyát nem akarom éreztetni azon műveltebbekkel, kik között és mi köztünk más különbséget nem ismerek, mint hogy más templomban imádjuk a mindenhatót.”⁴¹ Más alkalommal ugyancsak ebben a vitában – korabeli sajtótudósítás szerint – Kossuth „figyelmezteti a rendeket, hogy a külföldi zsidókról [...] külön törvény fog rendelkezni; ő ezeknek beköltözését idejében ellenezni fogja, de a már

házánkban levőkről, kik jogok élvezésére műveltségök s jellemök által képesítve vannak, gondoskodást kíván”.⁴² Nem sok sikerrel járhatott el. Amikor viszont – 1848. február 19-én a kerületi ülésben Arad megye követe, Bohus János azt javasolta, hogy a városokban ne csak a bevett vallások hívei élvezhessenek polgárjogot, akkor – ugyancsak a *Pesti Hírlap* szerint – „ezen indítványt, mely ily alakban sikerre nem számíthatott a tábla mostani iránya mellett, Kossuth Lajos úgy módosította, hogy a városi képviselő testületnek legyen joga egyes izraelitákat, kiket erre érdemeseknek talál, választói joggal felruházni”. Javaslatát csak 19 megye pártolta, és így megbukott.⁴³ Viszont már a javaslat hírére Pozsony városában háromnapos zsidóellenes tüntetés vette kezdetét, míg aztán a katonaság rendre nem bírta az erejét próbálgató csőcseléket.⁴⁴ Ennek az első kravallnak az ódiума még a régi feudális kormányzatra hárult. Március derekától viszont már egyre inkább a magyar liberálisoknak, aztán a forradalmi kormányoknak kellett szembe nézni a zsidóellenes megmozdulásokkal. Paradox módon a polgári átalakulás törvényhozásának városa, Pozsony járt elől a zsidóüldözésben. Mintha a város nyárs- és lumpenpolgársága bosszút akart volna állni a történelmen, hiszen amikor Pest-Buda válik az ország fővárosává, és így anyagiakban és presztízsből jelentős veszteséget szenvedett, a kudarcot pedig csak fokozta volna a zsidók emelkedése és jogi egyenjogúsága. Csak olaj lehetett a tűzre, hogy március 18-án a bécsi forradalom hangadója, Adolf Fischhof tizenkét izraelitából álló küldöttséggel jelent meg.⁴⁵

Március 19-én azon zúdultak fel a polgárok, hogy néhány zsidó jelentkezett a nemzetőrségbe, és aztán hiába léptek vissza, a tömegeket már nem lehetett megállítani: loptak, raboltak és bántalmazták, aki a kezükbe került. Követeléseik – március 23-án a nádornak „a pozsonyi fegyveres polgárság közgyülekezete nevében” felterjesztett „kérelmeik” – is jellemzők, mert jelzik, hogy újságolvasó alsó és középrétegekhez tartozók igényeit tükrözik: Neustadt Adolf lapszerkesztő eltávolítása, a városi serház zsidó bérlője, (mindketten adják át tisztjüket egy-egy kereszténynek), bármiféle házalás – zsidó vagy keresztény részről egyaránt – legyen tilos, végül „minden zsidó családok, kik városunk kebelében laknak, a lehető legrövidebb idő alatt, abból kiköltözni tartozzanak, – valamint boltjaikat, raktáraikat, pincéiket és magtáraikat, szóval minden bármi néven nevezett localitásait, melyeket a város határán belül bírnak elhagyni és bezárni köteleztessenek, úgyannyira, hogy az úgynevezett Várhegy

(Schloßberg) kapui mögé visszavonulva, ott magokban élvén és kereskedésüket üzvéni, – lakásaikra nézve rövid határidő múlva, boltjaikra nézve pedig azonnal az előbbi határok közé visszaszorítottassanak.”⁴⁶ A csőcselék fellépése klasszikus városi polgári követelésekkel párosult. Részeses suszterinasok aligha olvasták a pozsonyi német sajtót. A lapszerkesztő eltávolítását újságolvasók kezdeményezhették. A sajtószabadság számukra annak a szabadságnak a szimbóluma lehetett, amelyből nem kértek.

Kossuth a halogatás és a megbékítés taktikáját választotta. Március 21-én, amikor az országgyűlési többség a városi törvényjavaslatban olyan módosítást eszközölt, amely a városi szavazati jogot nem „valláskülönbség nélkül”, hanem „törvényesen bevett valláskülönbség nélkül” biztosítja, azaz a zsidók további kizárásával, úgy határolta el magát a zsidóellenes zavargásoktól, hogy – mint a *Pesti Hirlap*ból tudjuk – hangsúlyozta: ezekben „Pozsony értelmes polgárságának része nincs”, és különben is beszélt a város „több érdemes polgárával, kik úgy nyilatkoztak, hogy a tegnapi jelenetek forrása nem a gyűlölet, hanem a félelem, s a félelem eloszlásával a gyűlölet is eloszlik; a lakosság nem mint egyéneket gyűlöli a zsidókat, s nem azért, mert más templomban járnak, hanem, mert magukat az életben elkülönözik, p. o. ünnepeikre, szokásaikra, ételeikre sat. nézve. Tagadhatlan, hogy mind Pozsonyban, mind másutt szomorító jelenetek történtek, s fáj az ember lelke, ha mindenütt látja a szabadság országának terjedését, s abból csak a zsidó népet látja kizárva. De az előítélet megvan, s annak vakságával, a költő szerint, istenek is hiába küzdenek.”⁴⁷ Hiába is fejtegette Bónis Sámuel, Szabolcs megye követe, hogy elv és az igazság a mérvadó, hiába hivatkozott Bécs példájára, arra, hogy ott a zsidók is elől jártak a forradalomban. Hiába ítélte el a pozsonyi zsidóellenes kilengéseket: „Ily jelenettől a törvényhozásnak vezetnie nem szabad, különben hivatásának meg nem felel. Az ily hősöket meg kell büntetni, kezünkben a hatalom” – fejezte be figyelmeztetését, amelyet helyeslés követett.⁴⁸ De ennek ellenére Kossuth kiegyenlítő javaslata sem ért célt. Ő ugyanis szükségesnek látta, „hogy külön törvénycikk alkottassék, melyben ki legyen mondva az elv, hogy jogok és kötelességekre nézve a vallás különbséget nem tesz, s a ministerium megbizassék, hogy a kiegyenlítés módjait illetőleg törvényjavaslatot készítsen.”⁴⁹ De ezt már a következő országgyűlésre halasztotta volna, és nem sok jót ígért, hogy a programszerűen emlegetett „egybeolvadás” érdekében „zsidó községek” eltörlését is felvetette.⁵⁰

Tíz nap múlva, amikor Schnée László, Heves megye képviselője „megpendíté” a zsidóemancipációt, Kossuth „megjegyzé, hogy a jelen körülmények közt éppen azoknak, kik baráti az emancipációnak, kívánni kell, hogy e percben ne történjék semmi e részben; mert vannak akadályok, mikkel bizonyos percekben” – mint Schiller írta hajdan – „istenek sem küzdhetnek meg; most a zsidókra nézve rendelkezni annyi volna, mint e népfaj közül tömérdekét áldozatul vetni ellenségeik dühének”.⁵¹ Április 2-án is úgy érezte – a Nemzeti Újság szerint – „ha a zsidókra nézve a tökéletes vallás egyenlőséget kimondjuk, az annyit tenne mint vagy 20 000 zsidót a mészárszékre hurcolni”.⁵²

Nehéz eldönteni, hogy ez a politika az engedmények – oly negatív fejleményekhez vezető – politikája, vagy egyszerűen a tehetetlenség megvallása és hangzatos kijelentéssel való álcázása – az impotencia átpoetizálása? Nehéz azt is mérlegelni, hogy ezt a politikát milyen mértékben határozta meg a polgárháborútól való félelem. Hiszen húszezres emberáldozat hatalmas tömeg. De ha túlzott is Kossuth, már pár száz halott is csak közelebb hozhatta volna a polgárháború rémét, amely állandóan ott kísértett. Mert Pozsonyban ugyan sikerült megfékezni egy ideig a csőcseléket, az országgyűlési ifjúság is fegyvert fogott és – mint az események egyik részese később emlékezett – „gróf Batthyány Lajos (későbbi miniszterelnök) által vezényelve, karddal kezünkben futásra kényszerítették” egy kisebb hordát,⁵³ viszont az ország északi és nyugati részeiből újabb és újabb nyugtalanító hírek jöttek kisebb-nagyobb arányú zsidóellenes megmozdulásokról. És ezzel Magyarországon is kibontakozóban volt a zsidóüldözési hullám, amely Franciaország elzászi megyéiben, Németország, valamint Ausztria és Csehország egyes részein végigvonult, „Amszterdántól Rómáig, Lombardiától Galiciáig és Franciaországtól Szerbiáig”.⁵⁴

Ma diadalmenetnek, hatalmas ünnepnek látjuk a forradalmat. A fejleményeket irányító személyiségek elszántsága feledteti a sok félelmet, a szorongást és bizonytalanságot, amivel a jövőnek néztek elébe, nem is beszélve a keserűségről, amely a nemesség zömét vagyoni helyzetének rosszabbra fordulása miatt töltötte el. Kétségtelen, Kossuth nagysága éppen abban rejlett, hogy ha kellett, Isten nevében szembeszállt az istenekkel. A nemesség lemészárlását – mitől az 1846-i galíciai fejlemények után még jobban tartottak, mint korábban – az érdekegyesítő politikával hátrították el. Igaz, a nemesi nagylelkűség mítoszára is rácsáfolt a történelem, amennyi-

ben a paraszti hála mértéke is elmaradt a várt mögött.⁵⁵ Az emberi emancipáció eszményének térhódítását viszont erősen korlátozta az antiszemita újmitológia. Kérdés: miért nem próbált ezzel Kossuth szembefordulni olyformán, hogy tételesen cáfolja kitételeit? Mint láttuk, korábban megpróbálta. A *Pesti Hírlap* már említett apró megjegyzései tanúsítják. Feltehetően azért nem írt hosszabb értekezéseket, mert a rövid és kis állásfoglalások felsorakoztatását tartotta hatékonyabbnak. Úgy tűnik, nem akart elveszni a részletekben, hiszen maga a zsidóemancipáció valóban a szabadság és jogállamiság térhódításának függvénye volt, és egyben csatatre, ahol viszont csak kisebb csatát lehetett volna nyerni, nagy kockázattal. Olyan alakokkal, mint a rendiséget visszasíró feudális lumpenpolgár, John Lajos, melyik szabadelvű államférfi bocsátkozott volna vitába? Zagyva antiszemita irományokkal vitázni azt jelentette volna, hogy egyben azok népszerűsítéséhez is hozzájárulnak. A liberálisok úgy vélték, ha a szabadság nagy háborúját megnyerik, a zsidóemancipáció elől is elhárulnak az akadályok.

Kossuth nemzetépítő stratégiájának lényege: egybeolvadás és egycélúság, az „egyetemült nemzet” megteremtése avagy „a nemzet egyetemülése”.⁵⁶ Úgy vélhette, ez veheti elejét annak, hogy az előítéletek elvonják a figyelmet az átalakulás nagy kérdéseiről; elejét veheti az elégedetlenség, frusztrált elemek pusztító, rabló és gyilkos csöcselékké szerveződésének. Az előítéletek és torzképek mozgosító veszélyét fokozta az, hogy a keresztény egyházak – és különösen a katolikus⁵⁷ – még nem voltak felkészülve arra, hogy a zsidó vallást egyenjogú felekezetnek tekintsék. Így amikor a Népek Tavaszán a lumpenburzsoázia és lumpenproletáriátus közös fellépései a zsidók ellen megbotránkoztatták, dühvel és félelemmel töltötték el a magyar polgári társadalmat, az első felelős magyar kormány kényszerű, felemás politikával próbált kikecmeregni a nehéz és szégyenletes helyzetből. Felkísérthet még a párhuzam az 1848-i politikai megtorpanás és az 1930-40-es évek kormánypolitikája között, hiszen sokan a helyzet kényszerére hivatkoztak ekkor is. Csakhogy a párhuzam kísértését okkal hátrították el, hiszen 1848-ban a jogkiterjesztés volt a cél, és nem a jogkorlátozás vagy jogfosztás.⁵⁸ A zsidók kifosztása sem volt még törvényhozás által szentesített hatalmi eszköz az elégedetlenség csökkentésére, hiszen tisztában voltak azzal, hogy a magántulajdon szenteségének megsértése milyen precedensként szolgálhat. A pozsonyi nemzeti gárda parancsnoka, Zichy Ottó felhívásában hangsúlyozta is, hogy „Sza-

badtság, Egyenlőség és Testvériség az jelszó, amely az emberiség lobogóját megszenteli. [...] A lelkiismereti szabadság üldözöi – a személy- és tulajdonbátorság ellen vétenek – az ellenségeink”.³⁹

A bizonytalanság ezen légkörében Pozsonyban – feltehetően Szentkirályi Móric, Pest megye követe aktív közreműködésével – olyan törvényjavaslatot állítottak össze, amely a zsidóemancipációt célként jelölve ki, elnapolta azt,⁶⁰ így „a maga egészében szöges ellentétben áll az 1848-iki reformtörvények szellemével”⁶¹ – és bár a pesti liberális német lap, amelynek szerkesztőjére, Klein Hermannra majd rátámad a pesti antiszemita csőcselék is, pozitívan értékelte, hogy megengedi a zsidó-keresztény vegyesházasságot⁶² – okkal nem tűzték napirendre. Úgy vélték, az emancipáció elnapolásával meg lehet akadályozni, hogy a zsidókat egyes helyekről elüldözzék a megvadult tömegek. „Mindenkiben tiszteljék az embert, vallás különbség nélkül, és az egyenlőség kivívott diadalát hasonló türelmetlen kitörésekkel beszennyezni tartozkodjanak” – írta március végén a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány – amelynek élén Szemere Bertalan állt – Kassa város polgármesterének.⁶³ Április 3-án a Miniszteri Bizottmány körlevélben utasította a megyék és városok előljáróit, hogy „igyekezzék ön oda munkálni, hogy az izraeliták elleni előítélet, vagy ellenszenv is elenyésztetvén, a törvények megoltalmazó erejének jótékonyágát ők is teljes mértékben érezhessék. Itt nincs szó arról, hogy ők a legközelebbi országgyűlésen hozandó rendeletig új jogokat gyakoroljanak, hanem, hogy megnyert törvényes jogaikban ne háborgassanak.”⁶⁴ Jelentősebb sorkatonaság hiányában azonban nem sikerült elejét venni annak, hogy a pozsonyi példát ne kövessék mintegy – korabeli beclés szerint – 25-30,⁶⁵ vagy talán – mai beclés szerint – félszáz helységben,⁶⁶ miközben Húsvét táján Pesten is randalíroztak, és Pozsonyban elszabadult a pokol.⁶⁷

A magyar kormány kénytelen volt levenni a napirendről az emancipáció kérdését. Kemény megtorlást helyezve kilátásba vizsgálatokat rendelt a zavargások, fosztogatások, verekedések kivizsgálására. Ugyanakkor a zsidókat is igyekeztek rávenni arra, hogy egyelőre várjanak, adandó alkalommal majd tető alá hozzák az emancipációt. Kossuth 1871-ben így emlékezett:

„Annyi s oly nagy érdekek lebegtek a röppenő percnak mérlegében, hogy az emberbaráti érzelmek sugallatait a hazafiúi kötelességnek nem volt szabad fölibe emelnünk. Esdekelve kértük – mi magunk kértük – zsidó vallású honfitársaink pesti küldöttségét, tűrjenek még egy kissé a ha-

za, a népszabadság érdekében; ne kényszerítsenek minket hazánk újjászületésének kedvező percét veszélyeztetni, higgyenek a szabadság világában, mely egyedül képes a szeretetlenség ködét, a türelmetlenség homályát eloszlatni, s bíznanak a közel jövőben, mely nekik az oly rég, oly sokat s oly embertelenül üldözötteknek igazságot fog szolgáltatni.”⁶⁸

Kossuth – anélkül hogy részletekbe merült volna – ezen vallomásával a szemrehányásokra is válaszolt. Éspedig arra a kemény szemrehányásra, mely szerint a magyar kormány a nyárspolgársággal valamiféle alkut kötött volna a zsidóság rovására. És ebben az alkuban elsősorban rossz lelkiismerete vezette volna, az, hogy a városok országgyűlési képviselőinek ügyét korábban nem mozdította elő úgy, ahogy kellett volna. Horn Ede öntötte formába a magyar zsidó közvélemény ezen keserű vélekedését és tapasztalatát az 1851-ben Lipcsében megjelent *A forradalom és a zsidók Magyarországon* című művében. Ez a kis könyv a magyar forradalom és szabadságharc egyik legizgalmasabb dokumentuma, egyszerre vád- és védírat. Hiszen végül is felmenti a magyar liberálisokat annak hangsúlyozásával, hogy „csak a mulasztás bűnével voltak terhelhetőek”.⁶⁹ És végül is 1849. július 28-án meghozták a zsidóemancipációról szóló törvényt, amelyet ellentmondásai ellenére példaszerűnek tartott.⁷⁰

Ennek az emancipációs törvénynek is tulajdonítható, hogy 1867-ben az országgyűlés némi habozás után nagyon gyorsan törvénybe foglalta a zsidók politikai jogegyenlőségét. Kossuth idézett 1871-i „visszapillantásá”-ban hangsúlyozta is: „Ma már a magyar zsidó is egyenjogú magyar polgár; legyen megáldva érte a szabadság nemtője”.⁷¹

Kossuth tehát 1871-ben elismerte az 1867-i törvény jelentőségét, annak ellenére, hogy a polgári vegyesházasság kérdését megkerülte, holott erre az 1849-i törvény lehetőséget kínált. Mégis korábban, 1858-ban, angliai előadásában mintha lekicsinyelte volna az 1849-i törvény jelentőségét: „éppen az képezi az 1848-iki korszak örök dicsőségét, hogy a nemesség önként, letéve a közös haza oltárára minden kiváltságait, jogait és mentességeit, a fajkülönbőség nélkül jobbágy népet fajkülönbőség nélkül szabad földbirtokossá, szabad polgárokká tette, s önként szabad akaratból proklamálta s gyakorlatilag megvalósította az »egyenlő szabadság, egyenlő jog, egyenlő kötelesség« nagy elvét a magyar korona területének összes keresztény lakossága számára faj-, nyelv-, valláskülönbőségre való tekintet nélkül. Csak azt az egyet sajnálom is, szégyenlem is, hogy az akkor még uralgott előítélet miatt az örök igazság e szent elvét az ország zsidó lako-

saira ekkor még nem lehetett kiterjesztenünk; de vigasztalt azon gondolat, hogy ez elv törvénybe lévén iktatva, a szabadság napjának melege az előítélet ködét is mihamar eloszlatandja, s csak kis idő kérdése lehet, hogy a magyar nemzeti becsület pajzsáról ez az utolsó folt is eltűnjék.”⁷²

Többféleképpen is értelmezhető ez a kemény önkritika, pontosabban az elv törvénybe iktatására vonatkozó kitétel. Nem derül ki egyértelműen, hogy az 1848-i törvényekre vonatkozik vagy az 1849-i emancipációs törvényre. Némileg kísért az a feltételezés, hogy Kossuth szándékosan becsülte le az 1849-i törvényt, és ennek két oka lehet. Valamiféle ellenérzés Szemere Bertalannal szemben, hiszen a törvényt ő, a miniszterelnök öntötte formába Vukovics Sebővel és Horváth Mihállyal, Kemény Zsigmond és Kuthy Lajos munkálataira támaszkodva, ugyanakkor az 1850-es években az egykori miniszterelnök azt terjesztette, hogy Kossuth „késleltette a zsidóemancipációt, mert látta, hogy a nemzet egy részében ez ellen ellenszenv van”; sőt: bár – írja ugyancsak Szemere – „nem volt népfaj, mely harcunkban a zsidóságnál több erélyt és hűséget fejtett volna ki ... az emancipációt mégsem mondta ki, mert szerinte ez a kereszténységet megbotránkoztatva volna”.⁷³ Szemere-ellenes indulatainak engedett volna Kossuth? Nemcsak. Kossuth tehát mintha érezte volna, hogy az 1849-i törvény szövevényes jellege ellentmondásos érzelmekre adhat alkalmat, ami 1848-49 nagy közös élményei után nem szolgálhatja a kívánatos célt. Az elvkimondásban látta ő is a törvény jelentőségét, akár Szemere Bertalan. Ugyanakkor nem azért nem dicsőítette a törvényt, mert az Szemere műve volt, hanem azért, mert ő maga szíve szerint azt tarthatta volna eszményinek, ha kimondják a zsidó felekezet bevett jellegét, ahogy ezt maguk a zsidóemancipáció zsidó hívei is szerették volna. Igaz, Kossuth ilyesmit nem mondott, mert tudta, hogy ez „sok” lett volna, 1895-ben is csak kormányválság nyomán sikerült átvinni a recepciót, pedig még Őfelsége is támogatta. 1871-ben viszont nem akart ünneprontónak bizonyulni, és nem tette szóvá azt, hogy a zsidó nem bevett felekezet. Kossuth viszont azt nem tagadta, hogy mennyire helyteleníti egyes vallások és egyházak hierarchiáját, azt, hogy a katolikus vallás valamiféle államvallás, és ezzel szemben a teljes vallási egyenjogúság hívének vallotta magát. A vallásszabadság számára a lelkiismereti szabadság kérdése volt. Állam és egyház teljes elválasztásának volt a híve, és ezért sürgette a felekezeti és az egyházi élet reformját, a zsidóság életének reformját is.⁷⁴

Alighanem Kossuth Lajos volt a leginkább tisztában saját politikai magatartásának ellentmondásos mivoltával. Mert ellentmondás alatt értjük azt, hogy ő, aki a szabadelvűség eszméihez való követelményt vallotta célként, az egy és oszthatatlan szabadságot az egy és oszthatatlan Magyarországon, úgy érezhette, hogy kerülőútra kényszerül, taktikázásra, kivárára, olykor hallgatásra, olykor mellébeszélésre. Kossuth útja a zsidóemancipáció eszméjéhez a kor előítéletein keresztül vezetett. Talán ezért is érezte, hogy az előítéletek milyen erőt jelenthetnek, és azt is, hogy megváltoznak, ha a szabadelvűség és demokrácia jegyében győz a népfeltség elve: „Mi akként valánk meggyőződve, hogy ha a hon, mint joga hozza magával, függetlenné, s a független hazánkban a nép saját sorsának szabad urává léssen, a további kifejlődés magától elkövetkezik”.⁷⁵ És mivel valóban a zsidóemancipáció a szabadelvűség térhódításának függvénye volt, és mivel mindenekelőtt Kossuth volt az, aki a szabadelvűséget hatékony politikává tette, ő tett a legtöbbet a magyar zsidóemancipáció érdekében is. Nem rajta múltott, ami utána következett.

Jegyzetek

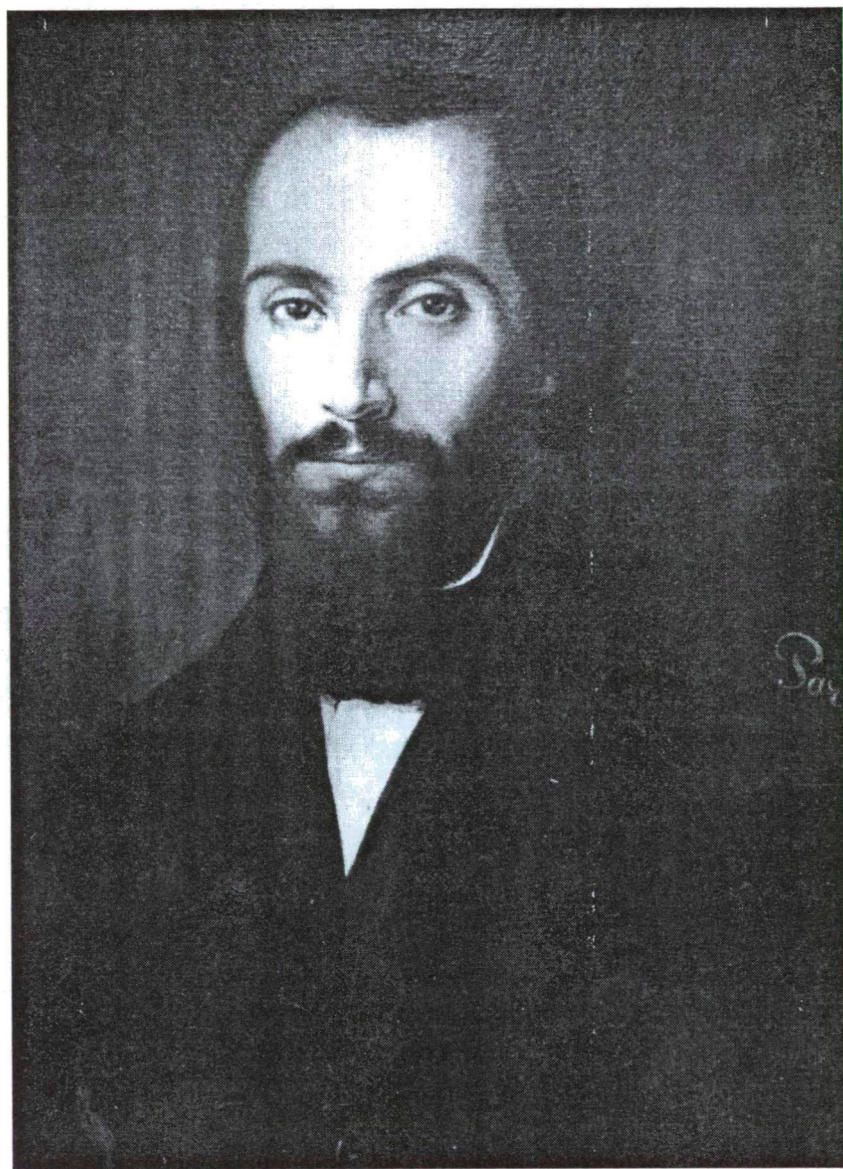
- [1] A jelen tanulmány a Széchenyi-tervben elnyert tanszéki pályázat („Kép, önkép és másíkról alkotott kép”, ELTE, BTK, Román Filológiai Tanszék), valamint korábbi OTKA pályázatunk keretében végzett kutatásaink eredményeire is épül.
- [2] KECSKEMÉTI KÁROLY: A liberalizmus és a zsidók emancipációja. *Történelmi Szemle*, 1982. 2.sz. 194–195.; KÁROLY KECSKEMÉTI: *La Hongrie et reformisme libéral. Problèmes politiques et sociaux (1790–1848)*. Roma, 1989. 181–182.
- [3] STEFAN ROHRBACHER: *Gewalt im Biedermeier*. Frankfurt – New York, 1993. 293.
- [4] BÜCHLER SÁNDOR: *A zsidók története Budapesten*. Budapest, 1901. 431.
- [5] BARTA ISTVÁN (szerk.): *Kossuth Lajos összes munkái*. VI., Budapest, 1966. (továbbiakban: KLÖM) 179.
- [6] BARTA ISTVÁN: *A fiatal Kossuth*. Budapest, 1966. 51.
- [7] LEOPOLD LÖW: *Der jüdische Kongress in Ungarn, historisch beleuchtet*. Pest, 1871. 155.
- [8] Kecskeméti: A liberalizmus, 196–198.
- [9] *Pesti Hirlap*, 1844. május 5. 349.sz. 299–300.

- [10] W. T. KRUG: *Die Politik der Christen und die Politik der Juden in mehr als tausendjährigen Kämpfen*. Leipzig, 1832.; REINHARD RÜRUP: *Emanzipation und Antisemitismus*. Göttingen, 1975. 35., 61.
- [11] KLAUS SCHICKERT: *Die Judenfrage in Ungarn*. Berlin, 1942, 65–68.
- [12] LEOPOLD LÖW: *Geschichte der Juden in Ungarn*. Budapest, 1874. 194.
- [13] JACOB KATZ: *Kifelé a gettóból*. Budapest, 1995. 177.; ESTHER BENBASSA: *Histoire des Juifs en France*. Paris, 2000. 143–144.
- [14] NATHAN ROTENSTREICH: *Jews and German Philosophy. The Polemics of Emancipation*. New York, 1984. 38–39.; DENNIS PRAGER – JOSEPH TELUSHKIN: *Why the Jews? The Reason for Antisemitism*. New York, 1985. 138–140.; ROBERT WISTRICH: *Between Redemption and Perdition. Modern antisemitism and Jewish identity*. Routledge, London, New York, 1990. 9–16.; FRANCIS KAPLAN: *Marx antisémite?* Paris, 1990.; SALCIA LANDMANN: *Die Juden als Rasse*. Frankfurt am Main, 1992. 343–344.; JOSEPH GABEL: *Jobboldali és baloldali zsidóellenesség*. Budapest, 1995. 52–55.
- [15] JOHN MURRAY CUDDIHY: *The Ordeal of Civility. Freud, Marx, Lévi-Strauss, and the Jewish Struggle with Modernity*. Boston, 1987. 119–150.
- [16] EISLER MÁTYÁS: Egy babérlevél Kossuth koszorújára. *Évkönyv*, IMIT, 1903. 15.
- [17] SZABAD GYÖRGY: A polgári jogegyenlőség elleni támadás és kudarca a század végi Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 1982. 8–9.sz. 68–78.
- [18] JACOB KATZ: *Exclusiveness and Tolerance*. Oxford, 1961. 179., 182.
- [19] LÖW LEOPOLD: Nyílt levél a zsidó-emancipatio ügyében. *Pesti Hirlap*, 1844. jún.2. 357.sz. 375-376.
- [21] VENETIANER LAJOS: *A magyar zsidóság története*. Budapest, [1922] 1986. 152.
- [22] ZÁLA TAMÁS: Zsidók. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Budapest, 1994. 231.
- [23] JACOB KATZ: *From Prejudice to Destruction. Anti-Semitism, 1700–1933*. Cambridge, Mass. 1980. 236.
- [24] Kecskeméti: A liberalizmus, 197.
- [25] Zemplén, követutasítások. Jelenkor, 1847. szept.26. 77.sz. 460.
- [26] Schickert: *Die Judenfrage*, 79–81.
- [27] SCHAFFER KÁROLY: *A lángész*. Budapest 1938. 50.
- [28] Idézi: WOLFGANG HÄUSLER: Assimilation und Emanzipation des ungarischen Judentums um die Mitte des 19. Jahrhunderts. *Studia Judaica Austriaca* III. Eisenstadt, 1976. 33.
- [29] DANIEL EHRLMANN: *Betrachtungen über jüdische Verhältnisse*. Pesth, 1841. 20.
- [30] LEOPOLD LÖW: *Geschichte der Juden in Ungarn*. Budapest, 1874. 194.

- [31] SZABAD GYÖRGY: *Kossuth politikai pályája*. Budapest, 1977. 68.
- [32] SZABAD GYÖRGY: *Kossuth irányadása*. Budapest, 2002. 58.
- [33] Venetianer: *A magyar zsidóság*. 158–162.
- [34] Tolna Megye Levéltára, Szekszárd, Megyegyűlési jegyzőkönyv, 1848:2466.; Kazinczy Gábornak küldött példány: MTAKK, Tört. 2–86.
- [35] PULSZKY FERENC: *Életem és korom. I.* Szerk.: Oltványi Ambrus. Budapest, 1958. 83., 80., 85.
- [36] BONA GÁBOR: Az 1848–49-es honvédsereg zsidó születésű tisztjei. *Múlt és Jövő*, 1998. 1.sz. 61–62.
- [37] LÖW LIPÓT: Javaslat a zsidóügy iránt. *Pesti Hírlap*, 1847. jún.22. 901.sz.
- [38] LÖW LIPÓT: Hitvallás letétele. *A magyar zsinagóga*. Pápa, 1847. 42–43.
- [39] RÓTH HERMAN: A zsidók polgárosítása ok- s célszerű, vagyis vázlat a zsidók közép- és jelenkori helyzete, jelleme s viszonyairól. Pest, 1848. 5., 44., 49–50., 58.
- [40] ISIDOR KAIM: *Ein Jahrhundert der Judenemanzipation und deren christliche Vertheidiger*. Leipzig, 1869. 66.
- [41] Barta István (szerk.): *Kossuth Lajos összes művei. XI.* (Továbbiakban: KLÖM) Budapest, 1951. 383.
- [42] KLÖM, XI. 387.
- [43] KLÖM, XI. 551.
- [44] HARASZTI GYÖRGY: *Két világ határán*. Budapest, 1999. 190.
- [45] Preßburg, 19 März. *Pressburger Zeitung*, 1848.márc.19. 38.sz.
- [46] MOL, H12, Belügyminisztérium, 1848:3269.
- [47] KLÖM, XI. 685.
- [48] *Budapesti Híradó*, 1848. márc.22. 792.sz. 278.
- [49] KLÖM, XI. 685.
- [50] *Budapesti Híradó*, 1848. márc. 22. 792.sz. 278.
- [51] KLÖM, XI. 706.
- [52] KLÖM, XI. 718.
- [53] PASKAY GYULA: *A jurátus-élet 1847/48-ban*. Budapest, 1885. 85.
- [54] Rohrbacher: *Gewalt*, 182.
- [55] VARGA JÁNOS: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Budapest ,1971.
- [56] Szabad: *Kossuth irányadása*, 32–33.
- [57] REINHARDT KOSELLECK: The European Revolutions of 1848 and Jewish Emancipation – A Comment. In: Werner E. Mosse – Arnold Paucker – Reinhard Rürup (ed.): *Revolution and Evolution. 1848 in German-Jewish History*. Tübingen, 1981. 59.

- [58] CSORBA LÁSZLÓ: Zsidó ezüst Kossuth „oltárán”. *Remény*, 1998. 3.sz. 37-40.
- [59] Preßburg, 21. März. *Der Ungar*, 1848. márc. 25. 72.sz.
- [60] MOL, Archivum Regnicolare, Diaeta Anni 1847/48. N 69 Lad. XX.21. C. 96.
Közlő: MISKOLCZY AMBRUS: *A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben*. Budapest, 1999. 58–59.
- [61] BERNSTEIN BÉLA: *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest, 1939. 30–31.
- [62] *Der Ungar*, 1848. márc. 26. 73.sz.
- [63] Urbán Aladár (szerk.): *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I.* (továbbiakban: *Batthyány ... iratai*) Budapest, 1999. 199.
- [64] *Batthyány ... iratai*, 237.
- [65] Die Konskription der ungarischen Israeliten. *Der ungarische Israelit*, 1848. jún. 3. 8.sz.
- [66] Haraszi György szíves szóbeli közlése.
- [67] MISKOLCZY AMBRUS: Zsidóüldözés Pozsonyban 1848. április 23-24-én. *Magyarhontól az Újvilágig*. In: Erdődy Gábor – Hermann Róbert (szerk.): *Emlékkönyv Urbán Aldár ötvenéves tanári jubileumára*. Budapest, 2002. 227–248.
- [68] Kossuth Ferencz (szerk.): *Kossuth Lajos iratai VIII*. Budapest, 1900. 343.
- [69] EINHORN IGNÁC (Horn Ede): *Á forradalom és a zsidók Magyarországon*. Ford.: Fenyő István. Budapest, 2000. 136.; IGNAZ EINHORN (Eduard Horn): *Die Revolution und die Juden*. Budapest, 2001. 126.
- [70] MISKOLCZY AMBRUS: *A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben*. Budapest, 1999.; Uő.: Mítosz és valóság. Az 1849. évi magyar zsidóemancipációs törvény. *Tiszatáj*, 1998. 12.sz. 70–78.
- [71] *Kossuth Lajos iratai VIII*. 344.
- [72] KOSSUTH LAJOS: *Irataim az emigrációból. II*. Budapest, 1881. 143.
- [73] SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*. Szerk.: Hermann Róbert – Pelyach István. Budapest, 1990. 235., 243.
- [74] Szabad: *Kossuth irányadása*, 204.
- [75] Kossuth Lajos iratai VIII. 336.

Nikolae Bălcescu, a havaselvei román mozgalom legjelentősebb vezetője

Az erdélyi unió allegóriája

PETRUSÁNY GYÖRGY

Kossuth és Bălcescu

„A nemzetiség és a nyelv drágább a szabadságnál,
mert az elveszített szabadságot vissza lehet szerezni,
a nemzetiséget azonban soha.”

(G. Bariş)

Kossuth Lajos és Nicolae Bălcescu nevének párhuzamba állításakor nemcsak a hagyományos összehasonlítás lehet a cél, illetve annak megállapítása, hogy nézeteik miben hasonlítanak és miben térnek el egymástól, hanem szimbolikus, a konkrét tényeken túlmutató jelentősége is lehet, hiszen két jelentős történelmi szereplővel, emblematikus, történelemformáló személyiséggel van dolgunk, akik sorsdöntő pillanatban játszottak kiemelkedő szerepet nemzetük életében. A két név egymás mellé állítása persze magyarázható saját politikai szocializáció körülményeivel is, mert az általuk képviselt nézetekkel egy olyan korszakban ismerkedtem meg (ötvenes évek vége, hatvanas évek eleje), amikor a szakmai diskurzusban nagyobb hangsúlyt kapott az, ami a magyar és román népet összeköti, s nem az, ami elválasztja. Azóta nagyot változott a világ, s vele együtt a mi gondolkodás módunk is, a kérdés megközelítésének szempontrendszere, de az is kétségtelen, hogy a magyar-román együttműködés, ezúttal és konkrétan Kossuth és Bălcescu történelmi szerepe, a nemzeti kérdésben vallott felfogása még sokáig fogja a történészeket foglalkoztatni s egyben arra ösztönözi, hogy egyre árnyaltabb képet formáljanak nézeteikről, helyállásukról. Annál is inkább, mivel a hasonló nézetek mellett nyilvánvaló, hogy a román-magyar megbékélést hirdető és szorgalmazó két politikai gondolkodásban, a történelem által rájuk ruházott szerep tekintetében, ideológiai felfogásban, a konfliktus-feloldás mikéntjében, s végül a két nemzet társadalmi és politikai helyzetében számos eltérő törekvés található. Az említett kérdések interpretációjában ezért gyakran igen nagy az eltérés, az egymásnak ellentmondó nézet. A szoros tényanyag eltérő értékelése nem mindig elfogultságot, szubjektív megközelítést vagy politikai szándékot, törekvést kifejező historizmus eredménye, hanem a döntésre érett kérdések megoldásának képtelensége az adott korszak gondolkodási korlátai közé szorított eszmerendszer, felfogás alapján.

Mindkét politikus gondolkodásának meghatározó eleme az **etnocentrizmus**, pontosabban annak különböző lépcsőfokai, változatai, egyes esetekben csupán árnyalatai. Az etnocentrizmus csak a szükséges kiindulópontja a nemzetben való gondolkodásnak, a nemzeti érdekek adekvát érvényesítéséhez azonban e fogalomkörbe tartozó elvek számos elemére, mindenek előtt az eltérő érdekek konszenzuális egyeztetésére, világos jövőképre és az annak megvalósításához szükséges feltételekre van szükség. Ha ezeket a közismert elveket az 1848-1849-es forradalom román és magyar politikai törekvéseire alkalmazzuk, akkor azt kell mondanunk, hogy sem a politikai, ideológiai alapvetés, az egységes szemléletmód, sem az európai politikai helyzet, és főleg az erőviszonyok nem voltak adottak, ahogy ma mondanánk, a kudarc minkét nép-nemzet esetében előre várható volt. Ez utólagos eszmeifuttatásnak vagy szimplifikált verdiktnek tűnik. Az igazság azonban mégiscsak az lehet, hogy a nemzeti érdekérvényesítés végül is nem a nemzeti érdekek kölcsönös tiszteletén, hanem az „ököljog”, az „aki bírja, marja” elvére épült. Az azóta felhalmozódott tapasztalat, ismeret birtokában az 1848-as politikai garnitúra nemzetfelfogása roppant naivnak, romantikus álmodozásnak tűnhet. Bebizonyosodott a nemzeti függetlenség viszonylagossága, a nemzeti állam alkalmatlansága a nemzeti-nemzetiségi kérdés megoldására. Ezt Kossuth csak a forradalom leverése előtti napokban, igazán csak az emigrációban ismerte fel, s kezdett el föderatív államokban gondolkodni (dunai konföderáció), de gondolkodása mindvégig hungarocentrikus maradt (szerintem, az elkövetett súlyos hibák ellenére, ez képezte és képezi mind a mai napig a Kossuth-mítosz alapját).

Kossuth Lajos felfogása a nemzeti-nemzetiségi kérdésben a feudális, rendi nemzetfelfogás „modern” változata. Meghatározó eleme az állam-nemzet-fogalom. A magyar liberálisok, az 1848-1849-es forradalom hangadói lényegében ennek alapján kívánták rendezni a nemzetiségi kérdést. Abból a tételből indultak ki, hogy a Magyarországon élő polgárok az anyanyelvtől függetlenül mindnyájan az egy és oszthatatlan magyar nemzet tagjai. Tehát a nyelvi, kulturális tényezők mellett a **területnek** igen fontos szerepe volt a nemzetfogalom definiálásában. Később, a nemzeti öntudatra ébredés korában nagyon fontos szerepet játszik majd a gazdasági élet, annak szervezése, a közigazgatás irányítása, amelyhez egységes nyelvre volt szükség. Mivel Európa fejlettebb részén a nemzetvé válás folyamata egybeesett a központi államhatalmak kialakulásával, itt **nemzeti államok** keletkeztek. Kelet-Európában viszont a központosított államha-

talom korábban alakult ki, mint a nemzet, mert a török és a tatár betörések már a feudalizmus idején szükségessé tették. Ezekben az országokban nem nemzeti, hanem soknemzetiségű államok alakultak (Oroszország, Ausztria, Magyarország) az erősebb, a fejlettebb, az uralkodó nemzet vezetésével. Az egy és oszthatatlan nemzet elméletéből, amely 1848-ra anakronisztikussá vált, de amelyet olyan személyiségek is magukévá tettek, mint Széchenyi István vagy Jókai Mór, akik megengedőbb magatartást tanúsítottak a nemzetiségekkel szemben – lehetetlen levezetni a nemzeti öntudatra ébredt, együttélő népek együttműködését, egyenjogúságát.

1848. április 8-án a pozsonyi diétán a délvidéki szerbek küldöttsége azért jelent meg, hogy a magyar forradalom iránti bizalmát juttassa kifejezésre. Alekszander Kostić, Újvidék aljegyzője díszmagyarban s magyar nyelven mondta el együttműködési készségről tanúskodó beszédét, amelyből egy mondatot idézünk: „Méltóztassanak minket testvéri karjaik közé, mint ugyanegy hon fiait fogadni; mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk”. Válaszában Kossuth a következőket hangsúlyozza: „a magyar nemzet... a magyar szabadságot minden polgáira, különbség nélkül kiterjeszti”, „tiszteli a külön nyelveknek tökéletes szabad kifejeződését és maga körében használatát, az államegység megköveteli, hogy a haza közéletének diplomatikai nyelve a magyar legyen”. A petíciónak azon pontjára, amely a szerb nemzetnek önálló nemzetként történő elismerését kérte, mert számára elfogadhatatlan volt, Kossuth nem reagált. Hazatérése előtt, amikor a küldöttségben helyet foglaló Djordje Stratomirowić, magyarországi szerb földbirtokos, a császári hadsereg tábornoka, később a szerb felkelés vezetője Kossuth szállásán megegyeszer hangsúlyozta, hogy a szerbek ragaszkodnak nemzetként való elismerésükhöz, a magyar forradalom vezéralakja elismételte, amit egy korábbi országgyűlési beszédében már mondott: „Én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, kik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itten nincsen.” A nagyobb nyomtérkedvéért hozzáfűzte, hogy nemzetként való elismerésük minden bizonynyal maga után vonná a saját kormányalakítás igényét. A párbeszéd végén Kossuth arra a Stratomirowić által tett megjegyzésre, hogy jogos követelésük nem teljesítése esetén elismertetésüket a szerbek „másutt fogják keresni”, a következőképpen válaszolt: „Ez esetben dönt majd a kard”. Így jutottak el a nemzetiségek arra a meggyőződésre, hogy „nemzeti törekvé-

seiknek a magyar forradalom táborán belül nem, csak a magyar forradalom ellenében szerezhetnek érvényt”.¹

Erről az alapállásról a románsággal való megegyezés még bonyolultabb kérdésnek bizonyult. Ennek okát a románok jelentős létszámában, a forradalmi események megítélésében, értelmezésében mutatkozó megosztottság és Erdélynek Magyarországhoz történő csatolásában, az „Unió”-ban kell keresni.

A létszámarányokról elég megbízható adataink vannak 1846-ból. A nemzetiségi tagozódást tükröző kimutatásból tudjuk, hogy a 14.429.108 magyarországi és erdélyi lakosból csupán 5.380.827 fő volt magyar: Magyarországon 4.774.801, Erdélyben 606.026 fő magyar élt. A magyarok után a románság képezte a legnagyobb populációt, Magyarországon 1.270.824, Erdélyben 1.206.787, összesen 2.477.611 fő román élt a magyar korona országaiban. A szlovákok, a németek, a horvátok és a szerbek létszáma együttvéve meghaladta a magyarokét, akik az összlakosság egyharmadát adták. Nem volt megalapozatlan Széchenyiék, a toleránsabb nemzetiségi politika híveinek aggodalma a magyarság létszámának alakulása miatt. A legtöbb magyar politikus legfeljebb abban bízhatott, hogy a forradalom társadalmi vívmányai ellensúlyozni fogják a nemzetiségi követeléseket, hiszen egy magyar és nem-magyar nemzetiségek közötti konszenzus esetén „a magyar forradalom jótéteményeiben a magyaroknál lényegében több nem-magyar részesülne”.²

A teljes nemzetiségi összetételt tartalmazó kimutatás

Az országalakók közül	Magyarországon		Erdélyben		Együttvéve	
	Összesen	Minden ezerből	Összesen	Minden ezerből	Összesen	Minden ezerből
<i>Magyar</i>	4 774 801	389	606 026	284	5 380 827	373
<i>Román</i>	1 270 824	103	1 206 787	564	2 477 611	172
<i>Szlovák</i>	1 842 320	150	-	-	1 842 320	128
<i>Német</i>	1 237 737	101	205 000	117	1 487 737	103
<i>Horvát</i>	1 236 308	100	-	-	1 236 308	86
<i>Szerb</i>	1 055 416	86	-	-	1 055 416	73
<i>Ukrán</i>	478 310	39	-	-	478 310	33
<i>Zsidó</i>	270 166	22	5 991	3	276 157	19
<i>Egyéb (cigány, szlovén, bolgár, örmény stb.)</i>	125 222	10	69 200	32	194 422	13
Összesen	12 291 104	1000	2 138 004	1000	14 429 108	1000

(Lásd: SPIRA GYÖRGY: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest, 1980, Kossuth Kiadó. 12.)

A nemzetiségek jórésze, különösen az erdélyi román értelmiség radikális része a vélt vagy valós nemzeti érdekeket fontosabbnak tartotta a polgárosodásból származó társadalmi előnyöknél. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy az erdélyi románság, a nem kevés pálforduláson keresztülment Andrei Şagunával az élen, vajon tényleges román érdekeket szolgált-e a Bécshez való csatlakozással, vagy csak a Kárpátokon túli románságot sanyargató, megszálló orosz csapatok bevonulásához nyújtott segítséget. Persze tény az is, hogy ebben legalább annyira vétkesek a magyar liberálisok, s maga Kossuth is, hiszen a forradalom semmilyen jogvédelmet, külön nemzetiségi jogokat nem biztosított a nemzetiségeknek. Az egyéni szabadság- és nyelvhasználati jogok ígérete távol sem helyettesíthette az önálló nemzetként történő elismerés iránti igény kielégítését, az erdélyi románok esetében pedig Erdély autonómiájának további biztosítását.

A románság nehéz helyzetben volt, tárgyalási pozícióit gyengítette megosztottsága. Az erdélyinél valamivel nagyobb létszámú magyarországi románság polgársága, vezető személyiségei (Emanuil Gojdu, Eftimie Murgu, Ioan Dragoş és mások) teljes mértékben azonosultak a reformkori magyar politika célkitűzéseivel, s elfogadták az Erdéllyel való uniót, ha egyesek sérelmezték is, hogy a románság képviselőit kihagyták a döntéshozatalból.

Míg a magyarországi románok az 1848. május 21-i pesti gyűlés határozatának megfelelően készek harcolni és áldozatot hozni „a magyar korona dicsőségéért és a császári egységért”, megelégedve a szerbektől való egyházi és iskolai függetlenség biztosításával, széleskörű anyanyelvhasználat, önálló vallási és oktatási minisztériumi osztállyal, az addig negligált románság érdekeinek hathatósabb felkarolásával és román tisztek kinevezésével a honvédelmi alakulatoknál, majd a június 25-i temesvári gyűlés értelmében „a honban lakó románok román nemzetiségük törvény általi elismerésével”, arányos foglalkoztatással a közhivatalokban, addig Balázsfalván az 1848. május 15-17. közötti gyűlésen az erdélyi román forradalom vezérkara jóval radikálisabb, a magyarság által teljesíthetetlen követeléseket fogalmazott meg Simion Bărnuţiuval az élen, akinek kérlelhetetlen hangja, azon követelése, hogy „ismertessék és biztosítsák nemzeti létünk”, mivel „nemzetiség nélkül nem létezik szabadság”, „nemzet nélkül a köztársaság is csak átkozott zsarnokság”; ha a románok „elvesztik nemzetiségüket... mindent elveszítenek”³ elnyomja azoknak

az erdélyi román értelmiségieknek mérsékelt hangját (Timotei Cipariu), akik úgy látták, hogy a forradalommal „Magyarország egycsapásra szétzúzta, a föld színéig lerombolta az összes kiváltságokat”, megvalósítva a „jogokban és kötelességekben való egyenlőséget”. De háttérbe szorította George Bariț, az erdélyi román sajtó megteremtőjének véleményét is, aki a 12 pontról úgy nyilatkozott, hogy „e pontok által minden barbár, zsarnoki és elnyomó kiváltság megsemmisült”.⁴

A balázsfalvi román nemzeti gyűlésen megfogalmazott követelések között szerepel a románság önálló nemzetként történő elismerése mellett az arányos képviselet az országgyűlésben, a helyi közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a hadseregben, a szabad anyanyelv használata az összes őt érintő ügyekben, évenkénti országos gyűlés, a románokat a jövőben nem oláhoknak, hanem románoknak nevezzék, a román egyház autonómiája, a magyaréval azonos bánásmód, a jobbágyság eltörlése, a cenzúra megszüntetése, nemzeti gárda felállítása, államilag finanszírozott román egyetem, Erdély számára új alkotmány, amely a teljes jogegyenlőségen alapszik, s végül ne szülessen döntés Erdély és Magyarország egyesítéséről, amíg a románságot nem ismerik el önálló nemzetnek, s nem rendelkezik országos képviselettel az erdélyi országgyűlésben, ellenkező esetben a román nemzet „ünnepélyesen” tiltakozni fog.⁵ Ezeket a követeléseket a magyar forradalom vezetői nem vették figyelembe.

Az 1847-1848. évi pozsonyi országgyűlésen hozott törvények, a 12 pont, az áprilisi törvények, a május 29-én kimondott Magyarország és Erdély uniója, lényegében a románok összes követelésének elutasítása, Andrei Șagunának a magyarokkal (István főherceggel, Széchenyivel és Eötvössel) való tárgyalásainak eredménytelensége a balázsfalvi követelések elfogadásáról, mindenekelőtt a románok önálló nemzetként történő elismeréséről, amely 1848 júniusában már a magyar kormánytól függött, logikusan vezetett a magyar-román ellentétek kiéleződéséhez, majd az Avram Iancu vezette román felkeléshez, amit George Bariț *Părți alese din istoria Transilvaniei* (I-III, Brassó, 1993-1995) c. hatalmas munkájában következetesen „polgárháború”-ként említi. Bariț szerint a románok 1848 októberéig „nem ontottak magyar vért”⁶, csak azt követően, hogy magyar csapatok megtámadták Abrudbányát (Abrud), Mihályfalvát (Mihalt), Aranyoslónát (Luna), Topaszentmihályt (Sinceraiu Almașului) és más településeket, s Puchner generális elrendelte a magyar csapatok lefegyverzését.

Ebben a kritikus helyzetben kapnak fontos szerepet Nicolae Bălcescu tárgyalásai, békítési kísérlete. A magyar-román párbeszéd a nézeteltérések feloldására korábbi keletűek, hiszen már említettük Andrei Șaguna ortodox püspök, a Román Nemzeti Bizottmány elnökeként tett próbálkozásait, aki miután teljesen kiábrándult a magyar kormány politikájából, még arra is vállalkozott, hogy részt vegyen a Havasalföldön állomásozó orosz csapatok behívásában, akit Kossuth e cselekedetéért egy 1849. április 26-án kelt levelében közönséges hazaárulónak nevezett.⁷ De idesorolhatjuk Eftimie Murgu 1848 júniusától tett erőfeszítéseit a havasalföldi és magyarországi forradalmi erők együttműködése érdekében. Pestről írja a Bukarestben tartózkodó Bălcescunak még a havasalföldi forradalom leverése előtt, 1848. július 20-án, hogy „mindenesetre jó volna, ha valamilyen kapcsolatba lépnének a magyar kormánnyal, mert az is felismerte: a pánszlavizmussal szemben csak a románok lehetnek szövetségesei”, ő mint a magyar országgyűlés képviselője, mindent megtesz azért, hogy a két ország között szövetség jöjjön létre.⁸

Bălcescu és Kossuth tárgyalásainak három szakasza közül a szegedi a legismertebb, az végződött kézzelfogható eredménnyel, még ha a „kibékülés” későn is jött. Mielőtt a három szakaszcsoportról, a budapestiről, a debreceniről és a szegediről szólnánk, annyit mindenképpen mondanunk kell, hogy Bălcescu egyrészt olyan, a Kárpátokon túli román vidékről, pontosabban a Havasalföldről jött, ahol a politikai nemzet kialakulását az idegen elnyomás erősen visszatartotta. A nemzeti függetlenség, a polgári fejlődés, az emberi szabadságjogok tekintetében közte és Kossuth között aligha volt különbség. Bălcescu azonban sok időt töltött Párizsban, az ott szerzett tapasztalatot próbálta érvényesíteni mint a havasalföldi forradalom egyik vezetője, majd a magyar kormány és az erdélyi románok, elsősorban Avram Iancu között folytatott közvetítés során. Bălcescu abból indult ki, hogy harcba kell szállni a zsarnokság, az abszolutizmus ellen, amitől a Habsburg Birodalom népei is szenvedtek. Az egymással harcba álló magyarok és románok kibékítését célzó erőfeszítések előzményeihez tartozik, hogy 1848. augusztusában Párizsba érkező A.G. Golescu, akinek nem volt bizodalma a magyarokban, felhívta Iules Bastide külügyminiszter figyelmét a magyarországi és az erdélyi románok helyzetére. Ebben az időben a román forradalmárok még hittek az erdélyi románok politikai mozgalmában, innen, s elsősorban a győztes magyar forradalomtól remélték a román fejedelemségek függetlensége győzelmének kivívását. Úton Párizs

felé Bălcescu azt írta Golescunak Hermanstadtból 1848. november 22-én, hogy alakítsanak közös képviselőcsoportot, szerveződjének, s kérjék a császártól, a román nemzetiséget helyezze azonos közigazgatás alá.⁹ Bălcescu szerint a magyarok „örültsége” vizállyt keltett a románok, a szlávok és a magyarok között, ezzel az Osztrák Birodalom megmenekült attól a krízistől, amibe került, és amely létét fenyegette. Arra kéri Golescut, hogy próbálja meg az európai országok sajtóján keresztül elérni, hogy a románokra ragasztott haladásellenes bélyeget lemossák, azt kell hangoztatni, az Ausztriában élő nemzetiségeknek konföderációt kell létesíteniük, ha Oroszországnak ellen akarnak állni, a bécsi udvart pedig azért támogatják, mert a nemzetiségek egyenjogúságán alapuló konföderáció-tervezetet Magyarország nem akarta elfogadni. Bălcescu egyébként alaposan tájékozódott az erdélyi helyzetről, erről tanúskodik 1848. december 28-án Ion Ghicának Konstantinápolyba küldött levele. Ebben is visszatér az előbbi gondolatra, nevezetesen, hogy a románok politikai mozgalmát, mely jogos, mert a magyarok nem ismerték el a nemzeti identitásukat, a bécsi udvar ki tudja használni, ráadásul az erdélyi nemzeti tanács az ottani katonai parancsnokság befolyása alá került, s saját érdekében használja fel. Azt tanácsolta a Román Nemzeti Bizottmánynak, hogy szervezzen országos nemzetgyűlést, amely felhatalmazást adna arra, hogy Erdélyt román államként rendezzék be, s nyilvánítsák annak.¹⁰ Ennek megakadályozására rendelte el Ausztria katonai parancsnoka, hogy a románok, sorai megbontására, két országos gyűlést tartsanak, külön az unitusoknak és külön az ortodoxoknak. Éppen ezért – írja Ghicának – a bánági románokat is figyelmeztette az egység megteremtésének szükségességére, annál inkább, mert az erdélyi románok, miután úgy érezték, hogy megszabadultak a magyaroktól, a szászok ellen akarnak fordulni, akiket ugyanúgy nem kedvelnek, mint a magyarokat, a bánági románok pedig a szerbek ellen, mivel elnyomják őket és a pánszlávizmust erőltetik rájuk. Bălcescu az erdélyi román-magyar harcokkal kapcsolatban csalódással ír a magyarokról, azt várta tőlük, hogy jobban bánnak a románokkal, szövetségre lépnek velük. Meggyőződése, hogy ebben az esetben az események másképp alakultak volna, az Osztrák Birodalom pedig szétesett volna.¹¹ Ez lényegében közel áll Teleki László, a kormány párizsi megbízottjának felfogásához, aki azt írja Kossuthnak, hogy „nem annyira az osztrákokkal, mint a szerbekkel, horvátokkal s románokkal kellene egyességre lépni, mi szerintem nem igen nehéz dolog volna, mert volt alkalom több ily fajú emberekkel

találkozni és mind sokkal inkább kívánnak velünk egyezkedni, mintsem Ausztriával... Csak az Istenért egy szép proklamációt hozzájok, adjatok nekik mindent, amit csak lehet.” Ha másképpen nem lehet Ausztriát megbuktatni, Magyarhont konföderáció alapján kell átalakítani.¹² A konstantinápolyi román emigráció is mindent elkövetett a magyar kormány szándékának kipuhatolására, ehhez Teleki szolgálatait, közvetítő szerepét használták fel. Azért fordultak hozzá bizalommal, mert Teleki a nemzeti-ségeknél is tetsző konföderáció híve, amit – I. Tóth Zoltán szerint – Kossuth tudta nélkül ajánlott fel nekik.¹³

Bălcescu ennek reményében kezdte meg tárgyalásait Kossuth-tal az erdélyi románok és magyarok kibékítése érdekében, s a közös harchoz román légi felállításával kívántak hozzájárulni, melynek vezetésével Magherut kívánták megbízni. Levelet írtak Avram Iancunak, hogy próbáljon kibékülni a magyarokkal, mert ha a magyarok a románok segítségével győznek, akkor nem tagadhatják meg a románok jogainak elismerését. A magyar-román együttműködés odaadó híve volt többek között Cezar Boliac is, aki a Brassóban megjelentetett *Espatriatul* (A száműzött) c. lapjában azt írta: „a magyar ügyet szolgáltam, mert abban a román ügyét láttam”.¹⁴ C. Boliac később Szegeden csatlakozik Bălcescu békítő akcióihoz.

A debreceni országgyűlés román képviselőinek egy csoportja is megpróbálkozott közvetítéssel 1849. április első felében Kossuth megbízásából, ennek esett áldozatul Ioan Dragoș bihari román képviselő, aki természetesen nem volt áruló, ugyanazon cél vezette, mint Bălcescuékat, biztosítani a románság érdekeit a szerintük küszöbön álló magyar győzelem esetére.¹⁵ Hogy bátorságáért mégis életével kellett fizetnie, jelzi a két fél közötti bizalmatlanság mélységét, a harci cselekmények konfúz helyzetét. Bălcescu és Dragoș, s általában a magyarországi román politikusok közötti egyetértés abból a meggyőződésből táplálkozik, hogy az erdélyi románok áldozatai Bécs hitegető, megosztó politikájának. Bălcescu világosan látta, amit egyébként az emigrációban 1851-ben papírra is vetett: „bennünket összes románokat a magyarokkal, tegnapi ellenségeinkkel és Európa összes népeivel együtt ugyanaz a zsarnok nyom el”.¹⁶ Bălcescu békítő akciójának alapját tehát a kétféle politikai felfogást valló és gyakorlatot folytató románok – magyarországiak és erdélyiek – összefogásából, a magyarok és románok megbékélése képezte.

Bălcescu 1848. május 9-én érkezett meg Konstantinápolyból a bánásgi Pancsovába, amelyet a magyar csapatok épp’ akkor foglaltak el. Perczel

tábornok szívélyesen fogadta, Bălcescu pedig nagy elismeréssel szolt a magyar csapatok hősiességéról: „... meghasad a szívem, ha látom, hogy milyen gyönyörű szerepet játszanak most a magyarok, azt a szerepet, amelyet mi románok akartunk és reméltünk”.¹⁷

Bălcescu először Bemhez ment, Médián találkozik vele május 18-án, de rideg fogadtatásban részesül, aminek oka minden bizonnyal az a lengyel Ilinski, aki a felállítandó román légió parancsnoka lett volna, mivel Magheru nem tartott Bălcescúval, aminek az lehetett az oka, hogy a Kossuthnak írt levélben részletesen ecsetelte a románságot ért sérelmeket.¹⁸ Bem, a szakirodalom szerint, idegenkedetett ismeretlen honfitársaitól. Bem tartózkodásának fő oka azonban az volt, hogy ő politikai kérdésekkel nem szeretett foglalkozni, a magyar-román politikai konfliktusba pedig végképp nem akart beavatkozni.

Bălcescu 1849. május 27-én érkezik Debrecenbe, másnap már fogadja Kossuth. A tárgyalásokat sikeresnek tartotta, annak ellenére, hogy akkor érkezett a hír Dragoş tragikus haláláról. Kossuth meglepedéssel szolt a tárgyalás két fő témájáról: a légió felállításáról és a románokkal kötendő megállapodásról. A május 29-i Batthyány Kázmér külügyminiszterrel folytatott megbeszéléseken arról biztosították Bălcescut, hogy a magyar kormány jelentős engedményeket tesz a románságnak, de ragaszkodik a magyar államnyelvhez és az ország területi integritásához.¹⁹

A tárgyalások során gyakran kerül szóba a konföderáció létrehozása, mint a népek együttélésének legalkalmasabb államformája. Szóba került egy magyar-román-szerb szövetség, Kossuth, Batthyány és időnként Szemere említést tesz egy Magyarországból, a két román fejedelemségből és Szerbiából álló konföderációról, amelynek keretében megoldódik a magyarországi és az erdélyi románok kérdése is. Egy esetleges szövetség elsődleges feltétele a román fegyveres felkelés felszámolása, az Avram Iancuékkel való megegyezés. A légió felállításával kapcsolatos elképzelések és a nemzetiségi törvény tervezett véglegesítése késik, mert a kormány átköltözik a visszafoglalt Pestre. Bălcescu és kísérete július 5-én teszi át székhelyét a fővárosba, ahol megvonja eddigi tárgyalásainak mérlegét. A két nemzetet megosztó türelmetlenség és elfogultság mellett, a történelmi jogra való hivatkozás, a kollektív nemzeti szabadságjogok megtagadása, felcserélése az egyéni szabadságjoggal akadályozza a megegyezést. Érdekes, mit mond Bălcescu a románok, elsősorban az erdélyi románok politikájáról: „A románoknak megmondtam – írja visszaemléke-

zéiseiben –, gondolják meg, rabok voltunk eddig s nem lehetnek egyszerre urak. A magyarok oldalán kell tehát maradniok még kissé alárendelt helyzetben is, de a jövő az övék, hiszen nemzetiségük alapvető biztosítéka Havaselve, Olténia és Moldva szabadsága. Ezt pedig csak a magyarok segítségével lehet megszerezni. Vállalni kell az áldozatot a jelenben a jövő előnyeiért... Szeretem a románokat s fájna, ha elpusztulnának. De érzem, hogy mindazoknak, akik szeretik a szabadságot, szükségszerűen támogatniok kell a magyarokat, akik az egyetlen felfegyverzett nép s akik... harcolnak a zsarnokság ellen. Így aztán az óhajtott béke mind nejezebben jön létre.”²⁰

A régi államnemzet koncepcióból azonban a magyar politikai elit, Teleki László kivételével, nem volt képes engedni. Teleki nem kevesebbet állít 1849. májusában Kossuthnak küldött levelében, mint hogy „nemcsak Ausztria halt meg, hanem Szent István Magyarországa is”.²¹ A magyarországi központtal létesítendő konföderációval kapcsolatos tervet Teleki a március 4-i oktrojált császári alkotmány kihirdetése után fogalmazza meg. Ehhez akkor nagyon nagy bátorság kellett! Pedig ez volt az a koncepció, amely, ha a magyar kormány elfogadja, a magyarok és más nemzetiségek kapcsolatát új alapokra helyezte volna, igazi áttörést hozott volna a magyar-román kapcsolatokban is, hiszen Ion Ghicának, aki értesült a párizsi megbeszélésekről, sikerült rávennie Bălcescut a terv elfogadására, aki régi nézeteket vallott a konföderációs törekvések kérdésében. A tervről az osztrákok tudomást szereztek, ami felgyorsította Ausztria és Oroszország közeledését, pontosabban siettetette az orosz beavatkozást. Bár a párizsi jegyzőkönyvet a magyar kormány nem fogadta el, a „cári intervenció hatására, valamint a párizsi jegyzőkönyv és Bălcescu jelenlétének befolyására a minisztertanács június 6-án tartott ülésén behatóan foglalkozott a nemzetiségek kibékítésének kérdésével. Döntése nem szólott Magyarország konföderációs átalakulásáról, és a kibékülés feltételül amnesztiát, a polgári jogok biztosítását, a nemzeti nyelvek szabadságát, az állam egységének, területi integritásának megőrzését jelölte meg, s a magyar nyelv diplomatikai szerepét oly széleskörűen értelmezte, hogy az sem Bălcescut, sem a nemzetiségeket nem elégíthette ki, Telekit pedig egyenesen kétségbe ejtette. Batthyány a döntést június 10-én körlevélben tudatta a külföldi képviselőkkel.”²² Batthyány csak június 25-én tájékoztatta Bălcescut a magyar kormány álláspontjáról, a 12 pontból álló kibékülési tervezet azonban kevés többletjogot tartalmazott, amit

Bălcescu időhúzásnak tartott, s melyre ingerülten válaszolt: „Ha Magyarország elbukik, akkor mi is mindenestül hosszú időre elbukunk”²³, s ropant szkeptikus a kibékülést illetően.

Bălcescu 1849. július 8-án, a magyar kormánnyal együtt Szegedre teszi át székhelyét. Július 13-án éjfélkor született meg a megegyezés a megbékélési tervezet és a román légió felállításáról, amelyet másnap, július 14-én írt alá Kossuth és Bălcescu. Aznap délután írta Bălcescu Ghica barátjának az elhíresült sorokat: „Ghica, drága Ghica, térdelj le és adj hálát az Istennek, hazánk megmenekül”. Bălcescu szerint Kossuth „valóban nagy ember. Most hiszem, hogy a szabadság ügye győzni fog. Sohasem voltam olyan boldog, mint ebben a percben.”²⁴ Három hét múlva a magyarok Világosnál letették a fegyvert...

A Békülési Tervezet (egyések megbékülési, mások kibékülési tervezetként említik) Bălcescu legjelentősebb diplomáciai sikere. A dokumentum első pontja elismeri az erdélyi románságot, mint „külön népiséget”, az eredeti francia szöveg szerint „une nationalité à part” (különálló nemzetiség), az azt követő 17 pont és 3 alpont számos kulturális és gazdasági jogot biztosít a románságnak, de az erdélyi autonómia biztosításáról, amiért lényegében a háború kitört a két nép között, Kossuthék hallani sem akartak.

Összegzőképpen: Bukovszki György nagyszőlősi „ruthén” (ruszin) esperes 1867-ben a következőket mondta: „A nemzetiségi eszmék olyanok, mint a tavaszi növény, mely ha egyszer a föld gyomrából kibujt, kalapáccsal sem lehet többé visszaverni a földbe”. Mi az üzenete és a következménye ennek a találó, szép hasonlatnak? Nyilvánvalóan az, hogy a népek öntudatra ébredése, nemzetté válása és a nemzeti érdekek érvényre juttatásáért folytatott harcnak számos pozitív eleme van; színesebbé s változatosabbá, egyben gazdagabbá tette életünket. Sajnos van egy másik üzenete is: a másság iránti intolerancia, a többség vagy az erősebb akaratának érvényesítése a kisebbség, illetve a gyengébb felett. Amióta a népek öntudatra ébredtek, azt keresik, mi választja el őket egymástól, s nem azt, ami összeköti őket, miben mások, és nem azt, ami a közös érdekük, hogyan tudna a másik felett uralkodni, és nem azt, hogyan lehetne békében együtt élni; az előítélet dominál, nem a kölcsönös tisztelet, megbecsülés. Pedig elődeink régen, nagyon régen figyelmeztettek a ránk leselkedő veszélyekre. Nem fogadtuk meg és nem alkalmaztuk Szent István királyunk intelmeit. Az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti gyű-

lés országgyűlési elterjesztésében ugyanis a következőket olvassuk: „Már Szent István királyunk maga végrendeletében figyelmezteti Imre fiát arra, hogy regnum linguae inbecille et fragile est (az egynyelvű ország gyenge és törékeny); már ő azon atyai tanácsot adja neki, hogy az országban lakó különféle népek szokásait és erkölceit tiszteletben tartsa; már őalatta e honnak egysége, integritása az abban lakott népek egymás közti jogegyenlőség elvére lőn fektetve. Hogy azonban Szent István ideje óta ezen népek saját egyéni öntudattal bíró nemzetekké fejlődtek, s hogy ennek folytán hazánk egységes integritása többé nem a faj, de a nemzeti jogegyenlőségben kénytelenítettik alapjait keresni, az sem a mi hibánk, s nem a mi érdemünk, de okvetlen kifolyása azon haladásnak, amely az Isten törvényeiből eredvén, útjában emberi törvények által fel nem tartóztathatik, se pedig vissza nem utasíthatatik.” Nem kis szkepszissel állapítják meg a honi nemzetiségek a honalapító intelmeinek negligálását: „És mégis ha hazánk az 1848. évi törvényes állapotát felvesszük, azt találjuk, hogy nemcsak régi országgyűléseink, nevezetesen az 1791-ki, 1792-ki, 1805-ki, de újabb törvényeink is, különösen 1832/ 6-tól kezdve 1848-ig egyedül csak a magyarokat ösmerik el nemzetnek, egyedül a magyar nyelvről szólnak, mint nemzetiről, s hazairól, egyedül a magyarok nemzeti fejlődéséről s nyelvöknek kiműveléséről gondoskodnak, mirőlunk ellenben említést sem tesznek, mintha mi, legidősebb örökősei a közös hazának, saját hazánkban nem is léteznénk”.

Íme a magyarsággal együttélő nem-magyarok sérelmei, amelyek 1848-ban elemi erővel törnek a felszínre. Még mielőtt Bălcescutól átvehette volna a Megbékélési Tervezet szövegét, Avram Iancu, a magyarok ellen fellázadt románok vezetője, 1849. július 15-én a következő üzenetet küldi a „Magyar Testvérek”-hez: „Testvérek!” – írta Avram Iancu – „higgyétek el nekünk, hogy mi nagyon világosan látjuk és nagyon határozottan hisszük, hogy e két testvérházában sem a magyar a román nélkül, sem a román a magyar nélkül létről és jövőről nem beszélhet. Hiszük és igen világosan látjuk, hogy mireánk és tireátok ma-holnap egy óriás elem akarja kezét rátenni, mely rövid idő múlva el fog nyelni bennünket és más, mint létezésünk nyomai nem fognak fennmaradni. Mindkét részről látjuk a fenyegető veszélyt... és mégsem tudunk megegyezni. Nem tudom, mi ok, irigység, vagy talán dőlyfősség forgatja a kardot köztünk és köztetek, hogy még a haldoklásban sem tudunk közéről beszélni egymással... A mi felkelésünk nem Ausztria csábítása következtében történt (mint ahogy önök

erről tévesen vannak értesülve), hanem az erdélyi magyar konzervatívok és arisztokraták zsarnokságai... miatt, akiket a nép ebben a korban nem volt képes többé túrni és akiktől az értelmiség egészen elkeseredett, kénytelenek voltunk fegyvert emelni és az ellen fordítani, aki tovább zsarnokoskodott felettünk és láthatóan elnyomja nemzeti létünket.” Be-fejezésül ezt mondja: „...ha hisztek egy Istent az égben és egy hazát a földön, kezeljetek más eszközökkel bennünket, győződjetek meg felőle tökéletesen, hogy köztünk és köztetek a fegyverek sohasem dönthetnek: de ne késlekedjetek...”

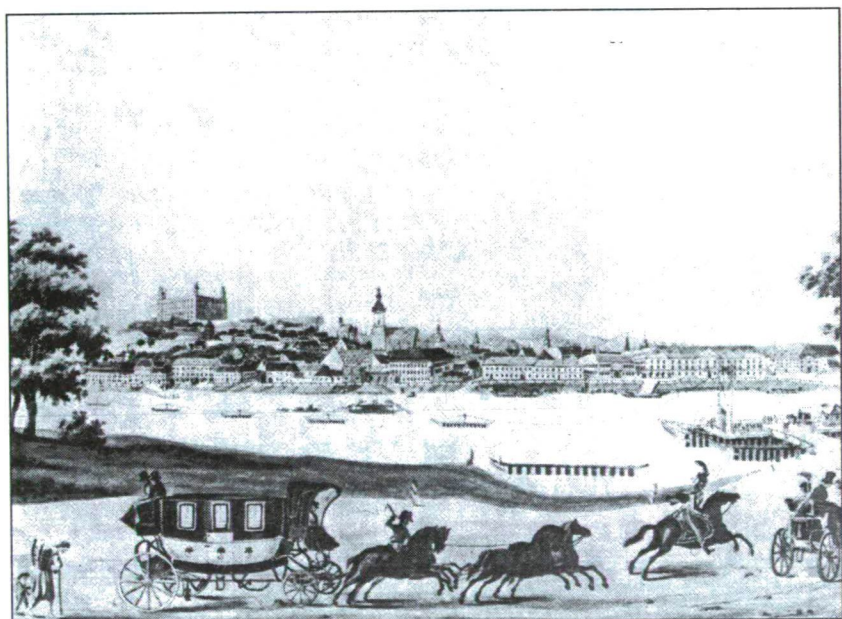
A megegyezés nehezen és későn született meg, hiszen Avram Iancu őszinte és drámai hangvételű sorainak igazságában aligha kételkedhettünk. Kossuth mozgástere is igen szűk volt, a nemzetiségi kérdésben vallott nézetei is akadályozták a gyorsabb cselekvésben. Hiába javasolta Teleki László, a kormány párizsi megbízottja Bălcescuval összhangban, hogy bármi áron egyezzenek ki a románokkal, mert különben mindkét fél áldozatul esik az abszolutista politikának. Bălcescu intelme az erdélyi románokhoz is pusztába kiáltott szónak bizonyult.

Végül a bölcs kompromisszum tette lehetővé, ha későn is, a megegyezést, amely azért született meg olyan nehezen, mert lényegében mindkét félnek át kellett értékelnie a nemzetiségi politikában eddig vallott nézeteit. Ennek jórésze azonban már a forradalom és szabadságharc bukása utáni időre maradt, amikor Avram Iancuék elgondolkozhattak azon, hogy a magyar szabadságharc elleni fellépésért mit kaptak a bécsi udvartól, Kossuth pedig az emigrációban jutott el igazán az egy és oszthatatlan magyar politikai nemzet koncepciójától a Dunai Konföderáció gondolatáig.

Jegyzetek

- [1] SPIRA GYÖRGY: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországn.* Budapest, 1980, Kossuth Könyvkiadó. 25-26.
- [2] Uo. 12.
- [3] CORNELIA BORDEA: *1848 la români* I. București, 1982. 446-484.
- [4] Spira: im. 17.
- [5] SILVIU DRAGOMIR: *Revoluția românilor din Transilvania, anii 1848-1849.* Vol. V., Cluj-Napoca, 1946. 274. și urm.
- [6] G. BARIȚ: *Pagini alese din istoria Transilvaniei.* vol. II. Brașov, 1994. 302 și urm.

- [7] i.m., 411- és 766-796.
[8] Cornelia Bordea, i.m. II., 794.
[9] U.o. 940.
[10] Uo. 950-951.
[11] Uo.
[12] I. TÓTH ZOLTÁN: *Bălcescu Miklós élete* (1819-1852). Budapest, 1958. 120.
[13] I.m. 122.
[14] Uo. 124.
[15] Uo.
[16] N. BĂLCESCU: *Opere I.*, București, 1953. 130.
[17] I. Tóth Zoltán: i.m. 127.
[18] Spira: i.m. 201-204.
[19] I. Tóth Zoltán: i.m. 127.
[20] Uo. 128-129.
[21] Teleki László levele Kossuth Lajoshoz föderációs tervéről: Spira: i.m. 216-217.
[22] I. Tóth Zoltán: i.m. 132.
[23] Uo. 133.
[24] Uo. 134-135.

Pozsony látképe 1848-ban

ZAKAR PÉTER

A pozsonyi Hazafiúi Egylet

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc sokszor elemzett kérdéskörét alkotják a magyarok és a Magyarországon élő más nemzetiségek között ki-robbant fegyveres összeütközések.¹ Viszonylag kevesebb szó esik azokról az időszakokról, illetve azokról a területekről, ahol a forradalom különböző nyelvű és kultúrájú résztvevői megtalálták az együttműködés szűk, mindazonáltal járható útját. Az alábbiakban egy ilyen példát, a pozsonyi Hazafiúi Egylet tevékenységét fogjuk felidézni. Pozsonynak a 19. század közepén több mint negyvenezer lakosa volt, amelyből 22518 németnek, 7518 szlávnak, 4840 izraelitának, 3140 pedig magyarnak vallotta magát.² Így természetesen a helybeli lakosság is érzékenyen reagált a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos fejleményekre.

Pozsony 1848 tavaszán nem csak gazdasága és kereskedelme révén volt Magyarország egyik legfejlettebb városa, de a város falai között zajlottak le a korszakzáró, utolsó rendi országgyűlés ülései is. Az egész ország, sőt a bécsi politikusok is Pozsonyra figyeltek. 1848. április 11-én V. Ferdinánd király szentesítette az országgyűlés által elfogadott törvényt, amelyek a modern, polgári Magyarország alapjainak tekinthetők. A politikai küzdelem azonban ezzel nem ért véget, hiszen mind a kormánnyra jutott magyar liberális, mind pedig az osztrák politikusok igyekeztek a maguk számára kedvező tartalommal megtölteni ezeket a kereteket. Amikor 1848 augusztusában az európai helyzet kedvező fordulatot vett a Habsburgok szempontjából, az udvar elérkezettnek látta az időt a magyar szeparatizmus felszámolására. Ezzel együtt egyre jelentősebb támogatásban részesültek azok a nemzetiségi mozgalmak, amelyek a magyarokkal szemben felhasználhatóak voltak.³

A szlovák nemzeti mozgalom ebből a szempontból nem számíthatott kiemelkedő támogatásra Bécsből. Kezdetben a mozgalom vezetői is a forradalom vívmányainak a továbbvitelét óhajtották. Törekvésüket két fontos tényező határozta be: a magyar liberálisok a polgári szabadságjogok kiterjesztésétől várták a nemzetiségi kérdés megoldását, így elzárkóztak a kollektív nemzetiségi jogok biztosításától. Másrészt a szlovák mozgalom vezetőinek nem volt közvetlen kapcsolata a szlovákok által lakott települések jelentősebb hányadával. S ekkor még a felekezeti-kulturális ellen-

tétekről, amelyek megosztották a szlovákokat, nem is beszélünk. Követeléseiknek először 1848. március 28-án, Liptószentmiklóson adtak hangot Michal Miloslav Hodža evangélikus lelkész elképzelései szerint megszerkesztett petícióval: főként a szlovák nyelv szabad használatát szertették volna elérni. A szlovák nemzeti mozgalom radikalizálódásáról tanúskodott a szintén Liptószentmiklóson, 1848. május 10-11-én megtartott nemzeti gyűlés. Hodža mellett itt már jelentős szerepet játszott L'udovít Štúr, Josef Miloslav Hurban, Ján Kollár és más szlovák politikusok is. „A szlovák nemzet kívánságai”-nak nevezett 14 pont a szlovákság nemzetként való elismerését, minden nemzetiséget nemzetiségenként képviselő országgyűlést, a szlovák vármegyékben szlovák hivatalos nyelvet, a szlovák nemzetőrség szlovák vezetését, a piros-fehér szlovák nemzeti színek használatát követelte. Szintén megfogalmazták a „nemzeti iskola” bevezetésének igényét is. Ezen követelések teljesítése lényegében Magyarország föderatív átszervezéséhez vezetett volna, amitől ekkor a magyar politikusok mereven elzárkóztak. Szemere belügyminiszter körözést adott ki a mozgalom vezetői ellen, 1848 szeptemberében pedig a mozgalom vezetői kísérletet tettek egy szlovák légió megszervezésére is. Ezzel szemben Pozsonyban egészen máshogy alakult az ott élő nemzetiségek egymáshoz való viszonya.⁴

A pozsonyi Hazafiúi Egylet tevékenységére a koronázó-város történetével foglalkozó történészek viszonylag hamar felfigyeltek. Kumlik Emil „A szabadságharc pozsonyi vértanúi” c. művében arra a megállapításra jutott, hogy Pozsonyban 1848. március 15-ét követően egy „Demokrata Egylet” alakult, amelynek elnökét Szerdahelyi Miklósnak hívták⁵ Röviden érinti az egyesület működését – főként Kumlik kutatásai alapján – Emil Portisch is 1933-ban megjelent, Pozsony történetét feldolgozó művében. Az 1966-ban sajtó alá bocsátott „Dejeny Bratislavy” c. kötet Jelačić előrenyomulásával hozta kapcsolatba az egyesület megalakulását, és tevékenységével kapcsolatban egy hurbanisták ellen kiadott kiáltványt, valamint egy ágyúkészítés érdekében indított gyűjtést említ.⁶ Ezek a megállapítások helyes elemeket is tartalmaznak, de csak részben lehet belőlük választ kapni arra a kérdésre, hogy kik és miért alakították az egyesületet, illetve az mikor, milyen érdemi tevékenységet fejtett ki? Az elkövetkezendőkben a pesti Hadtörténelmi Levéltár és a bécsi Kriegersarchiv anyagai segítségével próbálunk meg pontosabb képet rajzolni az egyesület tevékenységéről.

Az egyesület 1848. szeptember 9-én alakult meg Pozsonyban, a poroszországi származású Rudolf Beyer lakásán. Beyer a Berlin melletti Sydowban született 1803-ban porosz, evangélikus nemesi családban. 1832-től 1834-ig a 6. vértesezredben szolgált, majd a Pozsony megyei Mödlingben telepedett le, és Rupertus álnéven irodalmi tevékenységet folytatott.⁷ Ez a titokzatos életű, kilépett cs. kir. hadnagy és egyúttal német költő és író 1848. augusztusában, amikor a vasút felé sétált, a pozsonyi Gesztenyés-kertben egy csoportra lett figyelmes, amelynek tagjai a tavaszi eseményekről, a politikai változásokról és a zsidók elleni pozsonyi kitörésekről beszélgettek. Meghívta őket a lakására, ahol a résztvevők elfogadták az egylet alapszabályát, amelyet 6000 példányban sajtó alá bocsátottak a városban divatozó három nyelven: németül, szlovákul és magyarul.⁸

Az egyesület alapítására – a Pressburger Zeitung 1848. szeptember 26-án kelt tudósítása szerint – a délvidéki kisháború, illetve Jelačić egyre hátrózottabb fegyveres készülődése miatt került sor. Az indokok között szerepelt ugyanakkor az is, hogy sok pozsonyi hidegen és egykedvűen szemlélte a hazát fenyegető veszélyeket.⁹ Az egyesület másik meghatározó alakja Rázga Pál evangélikus lelkész volt. Rázga Pál Bazinban született egyszerű, szlovák gyökerekkel rendelkező német polgári családban 1798. december 10-én. Szülővárosában kezdte tanulmányait, majd Modorban algimnáziumba, Pozsonyban pedig főgimnáziumba, illetve a pozsonyi evangélikus líceumba járt. A Blaskovich János által alapított híres nevelőintézetben, az alsó-ausztriai Blankenbergben néhány évig tanítókodott, majd az ott összeszedett pénzzel, illetve a Szeleczky-ösztöndíjjal Bécsbe ment, hogy teológiai és orvosi ismereteit az ottani egyetemen tökéletesítse. 1823-ban a bécsi lutheránus szuperintendens, Wächter avatta lelkésszé. Először a karintiai Trebesingben, majd a szomszédos Zlámban szolgált, mindkét helységben különös gondot fordított az iskolaügyre és a helybeli templom építésére. Az 1830-as évek közepén a modori evangélikus egyházközség meghívására tért vissza Pozsony megyébe. Maradandó alkotása ebből az időszakból az egyházmegye idős lelkészei, valamint azok özvegyei és árvái számára létrehozott gyámintézet.¹⁰

1839-ben Prágába hívták lelkésznek. Sikeres gyűjtést szervezett a lelkészház és az iskolaépület felépítése költségeinek fedezése érdekében. Egyik prágai utóda, Karl Eckhardt elismerően emlékezett meg Rázgának az építkezéssel kapcsolatos prágai tevékenységéről. Emellett kiemelte ki-

váló szónoki képességét, de említést tett rendkívül szenvedélyes természetéről is, amely hozzájárult ahhoz, hogy 1846-ban elhagyja Prágát. Eckhardt szerint valamennyi szomorú összetűzés legfőbb oka az volt, hogy az evangélikus lelkész nem érzett magában elhivatottságot a lelkészi pályára, amely egy ilyen kiváló szellemi tehetségű és szenvedélyes természetű embernél még sokkal élesebben és kellemetlenebbül jelentkezett.¹¹

Pozsonyba tette át székhelyét, ahol 1846 tavaszán elmondott beköszöntő beszédének néhány sora már előre vetítette későbbi sorsát: „Erőm, tehetségem a tied szeretett gyülekezet; életem a hazáé! Az egyháznak örömmel adom meg, amit adhatok, hazámtól el nem vonom soha, mivel tartozom.”¹²

Rázga örömmel üdvözölte az 1848-as európai forradalmakat. „Három szó járja be a világot...” – hangoztatta egyik prédikációjában – „igen, ismeritek az egyenlőség, testvériség és szabadság ígéinek szent csengését, amelyeknek ítélete oly eldöntő hazánk jelene és jövője, egy új, jobb korszak, a népek és uralkodók jutalma szempontjából.”¹³ Szakított a forradalmakat elítélő konzervatív teológiai állásponttal is, sőt az 1848-as forradalmakban az evangéliumi testvériség leghatékonyabb terjesztőit látta. A konzervatív teológusokkal szemben, akik a forradalmak alatt Isten és ember elleni vétet, lázadást és gyilkolást értettek, Rázga a forradalmat önmagában erkölcsileg semlegesnek látta, amelyet célja, illetve megvalósulásának módja alapján kell megítélni. „Ha a revolutio által egy elnyomott... nép jogait törekszik kivívni, ha jelszava egyenlőség, testvériség, szabadság, ha tiszteli a vagyonbátorságot és a vagyon szentségét, az ily forradalom Isten és ember előtt igazságos, s így tőle félnünk nem lehet, nem kell.”¹⁴

Rázga beszédeiben olyan sok e lázas hónapokban az evilági probléma, hogy azt hívei is kifogásolhatták, de ő erre is válaszolt. „Ne mondjátok” – intette híveit –, „hogy miért a szószékről hangzanak el ezek a szavak! Nem akarok egy olyan vallás szolgája lenni, amelynek tanítása és alapelvei nem valamennyi ember felemelését, nemesebbé tételét, megszentelését, boldogságát... célozzák”.¹⁵ Még a bitófa árnyékában sem tagadta meg liberális elveit. Pozsonyban, 1849. június 13-án tett vallomásának részlete is ezt bizonyítja: „Meggyőződésem, hogy egy lelkésznek azokat, akiket rábíztak, általában a népet nem pusztán a mennyei transzcendentális üdvözülés –, hanem a földi boldogság bizonyos részének élvezete felé is vezetnie kell.”¹⁶

Mondanivalója természetesen nem merült ki az elavultnak ítélt világi intézmények bírálatában. Hasonlóan kritikusan szemlélte saját egyházát is. A *Pressburger Zeitung*-ban hosszasan próbálta 1848 novemberében azt a széles körben elterjedt nézetet cáfolni, hogy az alapos keresztény meggyőződés a politikai liberalizmussal összeegyeztethetetlen. A lelkész – szerinte – annál kevésbé maradhat távol a politikától, mivel a reakció és a haladás kategóriájának szemszögéből vizsgálva a vallási reakció egyúttal mindig politikai reakció is. A teológusok felelősségét is abban látta, hogy a protestáns igazhitűséget ne kössék az önkényuralmi rendszerek támogatásához. A lelkészek feladata – amint azt katolikus és református lelkész-társai is hangsúlyozták – a nép felvilágosítása, méghozzá nem csupán jogairól, hanem kötelességeiről is. „Ezt az áldozatkészséget kell a népben felkelteni és megerősíteni, azért, hogy a szabadság, nemzeti egység és függetlenség igaz ügye győzelmet arasson és nehogy az elvakított nép a nemzeti szeparatizmus, avagy a tulajdonellenes kommunizmus üdvprófétáinak a kezébe kerüljön.”¹⁷

Rázga Pál evangélikus lelkész további adalékokkal szolgált az egyesület megalapítását indokoltá tevő tényezőkről, a *Pressburger Zeitung*-ban publikált cikkében. Számára a szabadságharc nem pusztán a magyar nemzet küzdelme volt, hanem az itt élő népek jogáért, fejlődésért vívott küzdelem, amelyet Isten (aki egyenlőnek teremtett valamennyi embert) is támogatott. Mit kell értenünk e kifejezés, „haza” alatt? – tette fel a kérdést. „Egy országot, amelyben a magyar nemzetiség uralma érvényesül, vagy egy olyan országot, amelyben magyarok, szlovákok [Slave], és németek nemzeti egyenjogúságukra való tekintettel szabadon és boldogan élhetnek.”¹⁸ A szerző számára természetesen csak az utóbbi volt elfogadható, ezért is sürgette külön újságcikkben, Wesselényire hivatkozva, a haza fogalmának a nemzeti egyenjogúság elve alapján történő meghatározását.

„Lelkesedve a hazaszeretet és hazafiság igaz szellemétől, mely a világ minden népeinél a valódi szabadságérzelmek tiszta forrásából ered, Magyarország alólírott honpolgárai összeállottunk, és akarunk nehéz idők nyomulása közben szilárdul egymás mellett állani, egymás mellett állani a veszélyeztetett haza javára és fenntartására a csendnek és a rendnek, nem kevésbé pedig régi jogainknak is s f. 1848-ik évi aprilisben [!] szentesített zsenge kiküzdeményeink épségben tartására” – olvasható a Hazafiúi Egylet programjának bevezetésében. Népgyűléseket akartak tartani a nép felvilágosítására, s fel akartak lépni „a még mindig hatalmas s a sötétben

mászó” reakció ellen. Az egyesület különösen fontosnak tartotta, hogy „minden, az országhoz tartozókban” felébressze a hazaszeretetet, „és az idegeneknél a magyarhonérti rokonszenvet”. A pozsonyi zsidóellenes zavargások tükrében különös jelentősége van a program határozott kiállításának az állampolgárok jogi egyenlősége mellett. „Munkásságában ezen egylet nem teend semmi különbséget a nyelv-, vallás-, születés-, és polgári állásra nézve, emlékezvén azon eldönthetetlen tételről: miszerint mindenki a népből Magyarhonnak fia.” Az egyesület politikai irányvonala jól jellemzi az a törekvés, miszerint céljuk, „hogy minden és kiki, valamint a hatóságok is magokat egyedül a magyar törvényes országkormányhoz tartsák, és semmi parancsokat más felől el ne fogadjanak”. Az egylet tagjai fogadalmat tettek, hogy „szemügyre szigorúan veendő s a sajtó által nyilvánosságra hozandja mindazokat, kik üzletöknek tekintik polgártársaink hazafiúi érzelmeit gyöngíteni, vagy teljesen megrontani”. Az egyesület továbbá fontos feladatának tartotta a nép felvilágosítását és azt, hogy minden törvényes jogaiban megsérült honpolgár érdekvédelmét felvállalja. Jelszavuk németül: „Gesetz, Freiheit und Ehre / Sei uns’res Bundes Wehre.” Szlovákul: „Zákon, sloboda a čest / Bráňú nášho spolku jest.” Magyarul: „Törvény, szabadság s becsület, / Légy védje frigyünknek!”¹⁹

Szintén szeptember 9-én alakult meg az egylet 18 főből álló, ideiglenes választmánya is. Elnöknek Zerdahelyi Miklós egykori cs. kir. főhadnagyot, helyettesének pedig a budai származású Gregor Klemm alapítványi pénztárost választották. Az egyesület nemzetiségi felfogására jellemző, hogy írnokaik közül egy német (Rudolf Beyer), egy szlovák (A. Kosstelny), egy pedig magyar (Fekete A.) anyanyelvű volt. Az egyesület 1848. szeptember 14-i, nyilvános gyűlésén bejelentette megalakulását. Másnapi bizottmányi ülésükön a nemzetőrség ágyúkkal történő ellátása érdekében gyűjtést indítottak, sőt az egyesület öt tagja (Linczboth, Palm, Esztermann, Reischel, és Siegmann) az ágyúk előállításának technikai kivitelezését is vállalták.²⁰ A lakossághoz intézett kiáltvány fogalmazványa szerint az ágyúk előállításának célja, hogy erős fegyvereket bízzanak nemzetőreink hű kezeire. A felhívás felszólította a patrióta érzelmű lakosságot, hogy tanáccsal és tettel segítsék elő a fegyverek előállítását, egyúttal a fenti cél érdekében adakozásra szólította fel a lakosságot.²¹

Beyer báró vezetésével egy tüzéregység szervezése is megkezdődött. Kiáltványt bocsátottak ki „Freiwillige hervor!” címmel a hazáját szerető

ifjúsághoz. A polgárokat aggasztó kérdések tisztázása érdekében (pl. éjszaka a városban erős katonai járőrözés volt, továbbá a szokatlanul nagy mennyiségű lőporszállítással kapcsolatban) küldöttséget menesztettek a polgármesterhez, aki igyekezett megnyugtatni őket. Követelték, hogy a nemzetőrség a városon kívül is viselhessen fegyvert (ez az óhajuk hamarosan teljesült), és támogatták a bécsi önkéntesek felruházása érdekében indított akciókat. Az egykori polgárőrség készleteiből származó frakkok összegyűjtésével és átadásával egy Kasmanhuber nevű tagtársukat bízták meg.²²

Szeptember 15-én megjelentek az egyesület plakátjai, amelyek az egyesületbe történő belépésre szólították fel a hazafias polgárságot, egyúttal tudatták a pozsonyiakkal, hogy (a fentebb idézett) programjuk nyomtatásban is megjelent.²³ Szeptember 17-én tartott egyesületi összejövetelükön javasolta egyik tagtársuk, hogy intézzenek a magyar országgyűléshez egy hűségüket és bizalmukat kifejező nyilatkozatot. A javaslatot nagy lelkesedéssel elfogadták, és kidolgozását egy bizottságra bízták. Közben az egyesület taglétszáma is emelkedett: a szeptember 9-i alapításakor 85 fős tagságuk szeptember 19-re 132 főre növekedett.²⁴

1848. szeptember 21-én délután négy órára az egyesület népgyűlést hívott össze a vigadóba a népképviselőkhöz intézendő kiáltvány elfogadása érdekében.²⁵ A tervezett kiáltvány szövegét Moritz Schiller lakásán vitatták meg. A bizottmány egyik orvos tagja, dr. Nehur olvasta fel a tervezetet, amelyen több ponton változtattak. A kiáltvány szövegét megrövidítették, és kihagyták belőle többek között azt a bevezető gondolatsort, amely arra utalt, hogy a város falai között évszázadok óta kentek fel és koronáztak királyokat.²⁶ A kitűzött időpontban, a címerekkel és zászlókkal feldíszített teremben hatalmas tömeg gyűlt össze. A jóváhagyott feliratot hétszáz polgár látta el kézjegyével. A gyűlésen Rázga és Klemm lelkesítő beszédet intézett az egybegyűltekhez, amit a hallgatóság nagy lelkesedéssel fogadott.²⁷

Viktor Prato gróf, a 23. Ceccopieri serezed hadnagya szerint Rázga a népgyűlés elején rögtön magához ragadta a szót, és kijelentette, hogy gyűlésüket a városi népesség toborzása céljából hívták össze. Megállapította, hogy a haza veszélyben van, és mivel az uralkodó nem védi meg a polgárokat, az Országos Honvédelmi Bizottmány elrendelte az újoncozást. Jelentkezésre buzdította a katonakorú férfiakat, majd így folytatta. „Én magam is – ha szükség lesz rá – tanáccsal és tetteimmel is támogatni foglak titeket.”²⁸

A magyar országgyűlés képviselőihez intézett hűségnyilatkozat végleges, nyomtatásban is megjelent formája emlékeztette a címzetteket, hogy Pozsonyban a régi alkotmány romjain született meg „egy népképviselési alkotmány, arany szabadságunk szilárd biztosítéka”. A szerzők ezt követően megkezdték a „népellenes udvari párt” ostromozását, amelyik visszaél a király gyengeségével, „akinek a szemei előtt rabló hordák pusztítják a hazát; akinek a nevében szerencsétlen családok ezreit űzik el otthonaikból és gazdaságukból, hogy koldusként bolyongjanak körös-körül az országban, akinek a zsoldjában egy átkozott pártnak becsvágyó, fanatikus eszköze máris előrenyomul Magyarország fővárosa ellen.

Ezek a sátánfajzatok azt akarják a királlyal elhitetni, hogy ő áprilisban nem volt király, hogy adományozzon, és most szeptemberben ő eléggé király ahhoz, hogy mindent, amit megadott, visszavegyen.”

Az aláírók végezetül „határtalan bizalmukról” biztosították a népképviselőket, és egyúttal felkérték az országgyűlést, a legrövidebb időn belül hozza meg a szükséges intézkedéseket azért, hogy „az összes isteni és emberi törvényből ne űzhessenek gúnyt, és hogy testvéreink ezrei ne haljanak meg és ne váljanak nyomorulttá egy beteg, félrevezetett király miatt”.²⁹ Az országgyűléshez intézett kiáltványt – amint arra már utaltunk – 700 pozsonyi polgár látta el kézjegyével.³⁰

A Hazafiúi Egylet az 1848. szeptember 26-i Pressburger Zeitungban köszönetet mondott a pozsonyi polgároknak a Bécsi Légiónak tagjainak szívélyes elszállásolásáért. A cikk írója szerint a pozsonyi férfiak példát vehetnek a légión katonáiról, akik egy idegen népért, egy idegen országért ontják vérüket.³¹

1848 októberében változás következett be az egyesület élén. Mivel Zerdahelyi Miklóst hadnagyi rangban a helybeli térparancsnokságon alkalmazták, ezért az egyesület irányítását a korábbi alelnök, Gregor Klemm vette át. A tényleges vezető szerep azonban egyre inkább Rázga Pál evangélikus lelkész kezébe került. Ez a termetes, izmos testalkatú, feltűnően magas homlokú férfi a pozsonyi liberálisok meghatározó alakjává nőtte ki magát. 1848. október 19-én a pozsonyi „Zöldfa” vendéglő 24. sz. szobájának erkélyéről intézett lelkesítő beszédet az egybegyűltekhez.³² Német nyelvű beszédében élesen bírálta az osztrák politikát, és hallgatóságát harcra tüzelte az osztrák hadsereg ellen:

„Ausztria, ez a kicsiny, szálnalmas országocska arra törekszik, hogy uralkodjon Magyarország fölött” – mondta többek között –, „el akarunk vo-

nulni és győzniük kell; mert ha legyőzetünk, akkor... városotok, Pozsony, Bécs nyomorult elővárosa lesz, ti pedig, akik megéritek ezt, koldusok lesztek. Ha azonban a hatalmas magyar nemzet győz, akkor a paraszt az ablakban fog állni és kedélyesen egy hosszú szárú pipát fog szívni, a szatócsból kereskedő lesz, a falvakból városok fognak kinőni. Ezért ragadjatok fegyvert! Fel Bécsbe! Le a Kamarillával, le a gyáva szoldateszkával... !”³³

A katonai események következtében a pozsonyi Hazafiúi Egylet is fokozatosan beszüntette a tevékenységét. Vezetői közül többen a kialakuló magyar katonai, illetve polgári igazgatásban kaptak feladatokat. Rudolf Beyer, aki 1848 nyarán a pozsonyi nemzetőrség tisztje volt, 1848. október 23-án átvette az ún. Frangepán csapat parancsnokságát.³⁴ Klemm és Rázga Pozsonyban részt vett az OHB rendeletének megfelelően felállított vizsgálóbizottmány munkájában, amely kiszűrte a magyar szabadságharc szempontjából politikailag nem kívánatos leveleket a postai forgalomból. Az ellenséges hangvételű leveleket Újházy László Pozsony megyei kormánybiztosnak kellett átadniuk. Munkájuk nem volt eredménytelen, hiszen Csány László fő kormánybiztos 1848. november 19-én arról tájékoztatta az OHB-t, hogy V. Ferdinánd király és Windisch-Grätz herceg proklamációit Pozsonyban letartóztatták.³⁵

Miután a cs. kir. hadsereg 1848. november 18-án bevonult Pozsonyba, a városi előljáráóság listát készített azokról, akik a forradalom alatt kiemelkedő szerepet játszottak. Ezt követően az egyesület több tagját letartóztatták, így többek között Zerdahelyi Miklóst, Rázga Pált és Dressler Dániel színházi sűgót, A. Schaiba könyvkereskedőt és Moritz Schillert. Ugyanakkor a Hazafiúi Egylet ideiglenes választmányának több tagja a város cs. kir. csapatok általi megszállását követően is, igaz csak egy jó hónapig, részt vett a város irányításában. Közéjük tartozott Bittó Károly, Modrovich Károly és Sieber Henrik. 1849. január 22-én azonban őket is leváltották a megszállók.³⁶

Tragikusan alakult Dressler és Rázga sorsa. Dressler (Kurz) Dániel Keresztély Pozsonyban született 1815-ben, evangélikus szülőktől. Szappanfőzőnek tanult, de hamar magával ragadta a színház világa. Mivel nem volt túlságosan tehetséges, csak sűgóként alkalmazták. Dressler szóki-mondó ember volt, akinek a Hazafiúi Egyletben is volt némi tekintélye. Beszédeiben a császár személyét és az osztrák kormányt sem kímélte. Windisch-Grätz bevonulását követően sem változtatott kifejezésmódján, és egy kocsmában nyíltan szidta az osztrák haderő főparancsnokát.

Ez okozta a vesztét. Letartóztatták, és 1849. január 18-án hajnali 4 órakor kivégezték.³⁷

Amikor 1848 december közepén a cs. kir főhadserg támadása megindult, Rázga barátai figyelmeztették a lelkészt, hogy menekülnie kellene. Ő azonban elhárította ezt a lehetőséget: „Ne sértsetek. Gyáva volnék, ha elhagynám polgártársaimat, akik az én tanácsomra siettek a hazát védeni.”³⁸

A letartóztatandók listáján természetesen Rázga neve is szerepelt, így Wrba altábornagy, a cs. kir II. hadtest akkori parancsnokának utasítására a hatóságok megjelentek Apácapálya u. 24. sz. alatti lakásán, és őrizetbe vették az evangélikus lelkészt. Nejének és öt gyermekének siránkozása közepette a városháza börtönébe hurcolták, ahol rövid ideig Zerdahelyi Miklóssal raboskodott együtt. Ezt követően viszont átszállították a Vízikaszárnnyába, amelynek ablakait annyira bedesztkézték, hogy csak minimális fény hatolhatott be a letartóztatottakhoz.³⁹

Windisch-Grätz herceg 1848. december 24-én utasította Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagyot, a pozsonyi katonai kerület parancsnokát, hogy állítson fel egy katonai vizsgáló bizottmányt Pozsonyban. A későbbi átszervezésektől függetlenül ez vizsgálta ki Rázga ügyét is. A vizsgálat politikai befolyásoltsága teljesen nyilvánvaló. A bizottmány már január 10-11-én rendelkezett súlyosan terhelő vallomásokkal. Georg Wilhelm Megerle pozsonyi színházigazgató, Josef Baumann és Moritz Weichelberger színészek már ekkor pontosan felidéztek a „Zöldfa” erkélyéről elmondott beszédet. Ítélet azonban csak azt követően született, hogy Julius Jakob von Haynau tábornagyot 1849. május 31-én a magyarországi cs. kir. hadsereg fővezérévé nevezték ki.⁴⁰

1849. júniusának elején felújították az eljárást. Rázga vallomásában arra hivatkozott, hogy az egyesület nem volt az államra nézve veszélyes. Nem volt demokratikus, hanem mindössze patrióta beállítottságú. Tagadta, hogy részt vett volna az egyesület programjának összeállításában, illetve azt állította, hogy a pesti országgyűlésnek elküldött hódoló nyilatkozat ellen szavazott. A vádpontok között szerepelő törvénytelen toborzást, illetve lázító újságcikkek publikálását sem ismerte el. Szerinte csak a Hurban vezette szlovák felkelők ellen prédikált, és nem volt tudomása a császári házat fenyegető veszélyekről. Arra is hivatkozott, hogy beszédeit Újházi utasítására mondta el, a leveleket pedig pecsétjük feltörését követően rögtön átadta a kormánybiztosnak. „Isten és a lelkiismeretem előtt tiszta vagyok” – fejezte be vallomását.⁴¹

A beidézett tanúk vallomásaiból azonban meglehetősen pontosan rekonstruálni lehetett forradalmi tevékenységét, így tagadásával nem sokra ment. A tárgyi bizonyítékok (újságcikkek, a patrióta egyesület plakátjainak, illetve prédikációinak fogalmazványai, pénzadománya az ágyúöntés érdekében stb.) is alátámasztották a terhelő vallomásokat. A vizsgálatot vezető Schindelar hadbírónak viszont az okozott nehézséget, hogy Magyarországot csak az 1848. október 3-án kelt császári manifesztum helyezte hadi törvények alá, és Rázga kifogásolt tevékenységének egy része még az ezen időpont előtti időszakra esett. Ez sem hozta zavarba az előterjesztés megfogalmazóját, aki a kötél általi halálbüntetést javasló sorait többek között a novemberben (!) kiadott császári manifesztumokkal, valamint „a Pozsonyban uralkodó rossz hangulattal”(!) is alátámasztotta.⁴² A hadbíró terhelő tanúként tekintett olyan beidézett személyekre is, akik nem tettek terhelő vallomást. August Raabe, Rázga lelkésztestvére például vonakodott terhelő vallomást tenni a vádlottra, ennek ellenére a hadbíró őt is felsorolta Rázga előtt a terhelő tanúk között.⁴³ Még súlyosabb formai hiba a hadbírói előterjesztésben Karl Keller vincellér terhelő tanúként történő szerepeltetése, hiszen ő szó szerint azt vallotta, hogy nem hallotta a lelkész köpcsényi beszédét.⁴⁴

A hadbíróság, amely Kempen parancsára ült össze, 1849. június 16-án kötél általi halálra ítélte, és az ítéletet az altábornagy még aznap jóváhagyta. Mikor Haynaut a pozsonyi prímási palotában egy asszonyokból álló küldöttség kereste fel, Magyarország teljhatalmú ura állítólag csak ennyit mondott: „Lógnia kell, elrettentő példa gyanánt valamennyi lázadó számára!”⁴⁵ A császári hatóságok feltehetően még aznap foganatosítani akarták az ítéletet, de erre bizonyos „körülmények” (a pozsonyiak felháborodása) közepette nem volt lehetőségük, így a kivégzést június 18-án hajnalra halasztották el.⁴⁶ Június 17-ről 18-ra virradó éjszaka az öt gyermek evangélikus lelkészt a várba kísérték, majd hajnali négy órakor a Számárhegyen felakasztották. Kempen szerint állhatatosan viselkedett utolsó percében, és néhány szép gondolatot mondott el a jelenlevőknek.⁴⁷

1848. december 18-án a cs. kir. hatóságok letartóztatták Zerdahelyi Miklóst is. Ő vallomásában igyekezett csökkenteni felelősségét az elmúlt hónapok vonatkozásában. A Hazafiúi Egylet alapszabályát törvényesnek minősítette, ráadásul, mint mondta, a térparancsnokságon történt alkalmazása után már nem vett részt az egylet gyűlésein. Zerdahely védekezése – tekintettel Rázga sorsára – mindenképpen sikeresnek mondható:

1849. augusztus 31-én a pozsonyi cs. kir. hadbíróóság megfosztotta főhadnagyi rangjától és a már letöltött nyolc hónapos vizsgálati fogság mellett még további négy hónap fogházbüntetésre ítélte.⁴⁸

Elfogták a császári hatóságok az egyesület alelnökét, a 32 éves, nős, három gyermekes Gregor Klemm fiókpénztári hivatalnokot is. Klemm megpróbálta félrevezetni az osztrák hatóságokat, elutazott szülőhelyére, Budára, és ott 1849. december 6-án egy igazoló iratot nyújtott be a pesti cs. kir. hadbíróósághoz azzal a céllal, hogy purifikálják. Az illetékeseknek azonban feltűnt, hogy a forradalom alatt Klemm Pozsonyban élt, így ügyét áttették a pozsonyi cs. kir. hadbíróósághoz. Itt azután elég rosszul alakultak számára a dolgok, hiszen a Rázgával kapcsolatos vizsgálati anyagok nagy része rá is vonatkozott azzal a különbséggel, hogy ő alelnöke, majd elnöke volt a Hazafiúi Egyletnek.

Újházi László kormánybiztos parancsára Klemm 1848. december 15-én a postával együtt Pestre érkezett, majd Madarász László utasításának megfelelően Szolnokra, illetve Debrecenbe menekült. Az OHB 1849. február 17-én postai főhivatalnokká nevezte ki, s 1849. április 26-án ő maga ajánlkozott egy jövendőbeli pozsonyi kormánybiztos mellé segítségül. Még április végén kinevezték hadi pénztárosnak Bem altábornagy hadseregéhez, de ő kezdetben szívesebben adott volna ki egy német nyelvű kormánylapot, végül azonban Bem mellett szolgált a szabadságharc bukásáig. Mindennek fényében nem meglepő, hogy a hadbíróóság 1852. március 27-én egyhangúan kötél általi halálra ítélte. Klemm szerencséje az volt, hogy ügyében nem 1849-ben született döntés. Az uralkodó rendeletére ugyanis az ítéletet négy év várfogságra mérsékeltek, de vagyonától így is búcsút kellett vennie.⁴⁹

Rudolf Beyer már a pozsonyi nemzetőrségben is tiszt volt, majd – amint arra már utaltunk – 1848. október 23-án átvette a Frangepán csapat parancsnokságát. Betegségére hivatkozva kérte áttételét Lipótvárra, s egyúttal egy „telegráf linea” felállítását is szorgalmazta Kossuthnál.⁵⁰ 1848. november 20-tól Lipótvár parancsnokává nevezték ki, de elődje, Thanhoffer Ferenc ezredes Mészáros Lázár hadügyminiszternél bevádolta mint ármánykodót, s a hadügyminiszter valóban Thanhoffer mellé állt, legalábbis a panaszos levelének hátirata erről tanúskodik: „Nádosy ezredes úrnak azon kérelemmel, az ártatlanságot védeni és Kossuth Lajos elnök úrnak bemutatni, miképp bánnak a honfiakkal a külföldi paraziták.”⁵¹

Rövid várparancsnoki tevékenysége során inkább akadályozta, semmint elősegítette a vár védhető állapotba hozását. Mednyánszky Lászlónak, a vár erődítési igazgatójának a levelezéséből kiderül, hogy Beyer a várerődítési munkák egy részét feleslegesnek tartotta, ráadásul az építés fedezésére küldött utalványokat is önkényesen magánál tartotta. Nem volt Görgei Artúrnak sem jó véleménye felőle. Szerinte ugyanis a várparancsnok „egyedül maga s családja sorsának biztosításával gyötrődik”, s azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy ha az ellenség pénzt ajánl neki, azt esetleg elfogadja.⁵²

Kossuth már december 15-én sürgette Görgei Artúrnál a Mészáros Lázár szóhasználatával élve „külföldi parazita”, azaz Beyer Lipótvárból történő elmozdítását, ami egy nappal később be is következett. December 16-án Kossuth Beyert Pestre rendelte, hogy elszámoljon a Frangepán csapat szervezésére kapott pénzzel. Az őrnagy 1849 januárjában Vácról Németországba menekült, s a későbbiekben együttműködést folytatott Mihail Alekszandrovics Bakunyinnal is. 1849/1850 telén Hamburgban tartózkodott, halálának időpontja viszont bizonytalan.⁵³ Az egyesület meghatározó alakjai közül Reißbachnak volt leginkább szerencséje, őt ugyanis amnesztiában részesítették az osztrák hatóságok.⁵⁴

A pozsonyi Hazafiúi Egylet 1848 őszén, tehát akkor, amikor Magyarországot a polgárháború újabb és újabb hullámai fenyegették, kísérletet tett a Pozsonyban élő különböző nemzetiségek összefogására a magyar kormány támogatása érdekében. Ez az egyesület jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a magyar hatóságoknak 1848 őszén sikerült megszilárdítaniuk ellenőrzésüket a város felett. Az egylet tagsága főként iparosokból és kisemberekből verbuválódott, akik néhány értelmiségi vezetésével következetes harcot folytattak a hagyományos világ értékei, a rang- és osztálykülönbségek, a felekezeti megkülönböztetés stb. ellen.⁵⁵ Erejüket növelte, hogy a városi sajtó, mindenek előtt a Pressburger Zeitung melléjük állt, és rendszeresen tájékoztatta olvasóit az egylet törekvéseiről. Jellemző, hogy 1848 őszén a városban megpróbálták valamiféle „schwarzgelb” érdekeket védő egyesületet is szervezni, de ez nem sikerült, s a kudarc oka ez esetben nem is a magyar hatóságok fellépésében keresendő. Az egylet főként politikai és katonai téren vette ki részét a küzdelemből. Politikailag legjelentősebb sikerük a magyar országgyűléshez intézett hűségnyilatkozat volt, amelyet 700 honfitársuk aláírásával is támogatott. Katonai vonatkozásban a tüzérség megerősítése érdekében

tett erőfeszítéseik, valamint a nemzetőrség megszervezése és kiindítása kapcsán játszott szerepük volt fontos. Ugyancsak fontos összegzésünk során kiemelni, hogy a pozsonyi Hazafiúi Egylet már 1848 őszén egy olyan nemzetiségi politikát szorgalmazott Magyarországon, amelyre a szabadságharcot vezető magyar szabadelvű politikusok csak 1849 júliusában tudták magukat elszánni.

Források és feldolgozások rövidítései

Levéltári források

HL	Hadtörténelmi Levéltár
Absz. ir.	Abszolutizmus kori iratok
Pr. Krg.	Pressburger Kriegsgericht
ÖStA KA AFA	Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Alte Fedakten
Serbisch-Banater- General-Kommando	

Könyvészeti anyagok és folyóiratok

<i>Bona</i> 2000.	BONA GÁBOR: <i>Tábornokok és törzsisztek az 1848/49. évi szabadságharcban</i> . Budapest, 2000.
<i>Czigány</i> 1961.	CZIGÁNY JENŐ: Szemelvények a bécsi és pozsonyi fenyítő börtönökben 1849-ben raboskodott politikai foglyok írásaiból. (Adalékok a soproni Zádor-Stettner Lajos életéhez.) <i>Soproni Szemle</i> 15. (1961/3) 233-242.
<i>Csány</i> 1998.	HERMANN RÓBERT (S. a. r.): <i>Csány László kormánybiztosi iratai. 1848-1849</i> . II. k. (Zalai Gyűjtemény 44.) Zalaegerszeg, 1998. I-II.
<i>Fényes</i> 1851.	FÉNYES ELEK: <i>Magyarország geographiai szótára</i> . Pest, 1851. I-III. k.
<i>Gulyás</i> 1941. III. k.	GULYÁS PÁL: <i>Magyar írók élete és munkái</i> . III. k. Budapest, 1941.
<i>Hermann R.</i> 1999.	HERMANN RÓBERT: <i>Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után</i> . [Budapest, 1999.]

- Kászonyi* 1977. KÁSZONYI DÁNIEL: *Magyarhon négy korszaka*. Budapest, 1977.
- Kempen* 1933. MAYR, JOSEF KARL (Bev. és S.a.r.): *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859*. Bécs-Lipce, 1931.
- KLÖM XIII. BARTA ISTVÁN (S.a.r.): *Kossuth Lajos Összes Munkái XIII*. (Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848 szeptember – december. Budapest, 1952.
- Kászonyi* 1977. KÁSZONYI DÁNIEL: *Magyarhon négy korszaka*. Ford.: Kosáry Domokos, bev. és jegyz.: Márkus László. Budapest, 1977.
- Kosáry* 1990. KOSÁRY DOMOKOS: *Újjáéptítés és polgárosodás 1711-1867*. (Magyarok Európában III.) Budapest, 1990.
- Kumlik* 1905. KUMLIK, EMIL: *Pozsony und der Freiheitskampf 1848/49*. Die dreizehn Pressburger Märtyrer. Aulich, Batthyány, Jeszenák. Andere Urteile. Pozsony - Budapest, 1905.
- Kumlik* 1998. KUMLIK, EMIL: *A szabadságharc pozsonyi vértanúi*. Pozsony, 1982.
- Lehotska – Pleva* 1966. Dejiny Bratislavy. Zostavovatelia publikácie Lehotska, Darina, Pleva, Ján. Bratislava, 1966.
- Portisch* 1933. PORTISCH, EMIL: *Geschichte der Stadt Pressburg | Bratislava*. Volksstümliche darstellung in 2 Bänden. Bratislava, 1933.
- PrZ Pressburger Zeitung
- Rabár* 1998. RABÁR FERENC: Lipótvár ostroma 1848-1849-ben. *Had-történelmi Közlemények* 35. (1998/2.) 362-383.
- Schrödl* 1906. SCHRÖDL JÓZSEF: *A pozsonyi ág. ev. egyházközség története*. I. rész. Az egyházközség külső alakulása. Pozsony, 1906.
- Spira* 1980. SPIRA GYÖRGY: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországnán*. [Budapest,] 1980.
- Szarka* d.n. SZARKA LÁSZLÓ: *A szlovákok története*. Budapest, d.n.
- Waldapfel* 1952/II. V. WALDAPFEL ESZTER (S.a.r. jegyz. és bev.): *A forradalom és a szabadságharc levelestára*. II. k. Budapest, 1952.

Jegyzetek

- [1] Előadásunk írásbeli változatának létrejöttét a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, a Klebelsberg Kuno Ösztöndíj, valamint a MÖB CH Ösztöndíja tette lehetővé.
- [2] *Fényes* III. k. 1851. 255.
- [3] *Kosáry* 1990. 332-354.
- [4] *Szarka* d.n. 97-102.
Spira 1980. 152-153, 163-166.
- [5] *Kumlik* 1998. 31., 37-42., 70-91.
- [6] *Lehotska – Pleva* 1966. 220.
- [7] *Bona* 2000. 250.
- [8] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 59. fol.
- [9] PrZ 73. (1848. szeptember 26.) 486-487.
- [10] *Schrödl* 1906 445.
- [11] *Kumlik* 1905. 67. Feltűnő, hogy Kumlik könyvének magyar változatában Eckhard ezen megállapítását nem idézte fel, lásd: *Kumlik* 1998. 72.
- [12] *Kumlik* 1998. 71-72.
- [13] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 390.
- [14] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 409.
- [15] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 391.
- [16] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 239-240.
- [17] PrZ 122. (1848. november 23.) 797-798., valamint PrZ 126. (1848. november 28.) 825-826.
- [18] PrZ 58. (1848. szeptember 7.) 377.
- [19] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 70. fol. A program egy másik nyomtatott példánya ÖStA KA AFA 1848. Serbisch-Banater-General-Kommando. IX. fasc. Kt. 1903. 1848:9/70.
- [20] PrZ 73. (1848. szeptember 26.) 486-487.
- [21] KA AFA 1848. Serbisch-Banater-General-Kommando. Kt. 1903. 1848:9/81.
- [22] PrZ 73. (1848. szeptember 26.) 486-487.
- [23] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. 400. fol. Nyomtatvány.
- [24] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 70. fol.
PrZ 67. (1848. szeptember 19.) 444.
- [25] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. 400. fol. Nyomtatvány.
- [26] KA AFA 1848. Serbisch-Banater-General-Kommando. Kt. 1903. 1848:9/74.

- [27] PrZ 70. (1848. szeptember 22.) 464.
- [28] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 324-329.
- [29] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 71. fol.
- [30] PrZ 73. (1848. szeptember 26.) 486-487.
- [31] PrZ 74. (1848. szeptember 26.) 494.
- [32] *Kumlik* 1988.. 79.
- [33] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. 262. fol.
- [34] *Bona* 2000. 250.
- [35] *Csány* 1998. II. k. 40-42.
- [36] *Kumlik* 1988. 32.
Czigány 1961. 236.
Az ideiglenes választmány névsora: HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 70. fol.,
illetve: ÖStA KA AFA 1848. Serbisch-Banater-General-Kommando. IX. fasc.
Kt. 1903. 1848:9/70.
- [37] *Kumlik* 1988. 37-42.
- [38] *Kumlik* 1998. 73.
Emil Portisch, aki 1933-ban 2 kötetben a laikus közönség számára összefoglalta a város történetét, nem állta meg, hogy ehhez a jelenethez hozzá ne fűzze. „Ma ilyenfajta vezérek már nincsenek. Mindig ők az elsők, akik elszaladnak.” *Portisch* 1933. II.k. 461.
- [39] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 256.
Kumlik 1998. 74.
Portisch 1933. II. k. 461.
- [40] *Hermann R.* 1999. 24-25, 71-73.
- [41] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 226-255.
- [42] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 256-277.
- [43] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 301-302.
- [44] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 304-305.
- [45] *Portisch* 1933. II. k. 462.
- [46] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/433/b. fol. 220-221.
- [47] *Kempen* 1931. 141.
- [48] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1849-2/222. 56-149. fol.
- [49] HL Absz. ir. Pr. Krg. 180-449. 678-695. fol.
- [50] KLÖM XIII. 347-348.
- [51] *Waldappel* 1952/II. 370-372.
- [52] *Rabár* 1988. 368.

[53] Bona Gábor szerint Beyer Lüttichben vagy Brüsszelben halt meg *Bona* 2000. 250. A Gulyás Pál-féle lexikonban viszont Liege szerepel halálkozásának helyszíneként. *Gulyás* 1941. III. k. 243.

Kászonyi 1977. 282.

KLÖM XIII. 755.

[54] HL Absz. ir. Pr. Krg. 1850-2/449. 694-695. fol.

[55] *Kumlik* 1998. 37-38.

A 17 1 980

Tartalom

SZEGFŰ LÁSZLÓ	
Beköszöntő	5
HERMANN RÓBERT	
Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június	9
MARJANUCZ LÁSZLÓ	
A bánági románok magatartása 1848 tavaszán	51
MISKOLCZY AMBRUS	
Kossuth Lajos és a zsidóemancipáció kérdése	69
PETRUSÁNY GYÖRGY	
Kossuth és Bălcescu	99
ZAKAR PÉTER	
A pozsonyi Hazafiúi Egylet	115

*A borítón Magyarországi nemzetiségek jellegzetes viseletükben
a XIX. század közepén.*

Kiadja a Belvedere Meridionale
www.belvedere.meridionale.hu
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Telefon 62/544-759

Felelős kiadó Szegfű László
Kiadóvezető Jancsák Csaba
Technikai szerkesztő Forró Lajos
Borítóterv Majzik Andrea
Korrektor Domokos Tamás
Nyomdai kivitelezés Bába Nyomda
Felelős vezető Majzik István
Telefon 62/464-015

A Belvedere Meridionale Kiskönyvtár sorozatban eddig megjelent kiadványok

1. Annus Gábor – Szegfű László (szerk.): *Mátyás király emlékére. Halálának 500. évfordulóján.* Szeged, 1990.
2. Annus Gábor – Szegfű László (szerk.): *Széchenyi István. Emlékezés születésének 200. évfordulóján. (1991. október 16.)* Szeged, 1991.
3. Annus Gábor – Szegfű László (szerk.): *Emléklapok történelmünk utolsó fél századáról (1991–1992).* Szeged, 1992.
4. Annus Gábor – Szegfű László (szerk.): *A tatárok kivonulásának 750. évfordulóján (1992. április 27.).* Szeged, 1992.
5. Nagy Tamás (szerk.): *Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója (1992. november 25.).* Szeged, 1995. A Belvedere Meridionale VII. évf. 1–2. sz. mellékleteként.
6. Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Szegfű László (szerk.): *A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember. Emlékezés Eperjessy Kálmán születésének centenáriumán a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén.* Szeged, 1995.
7. Szegfű László – Nagy Tamás (szerk.): „Nem búcsúzom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. Szeged, 1993.
8. Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Zakar Péter (szerk.): *Kossuth Lajos halálának 100. évfordulója. Emlékezés a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1994. március 28.).* Szeged, 1995.
9. Jancsák Csaba – Kósa Kinga – Nagy Tamás – Nyulassy Ágnes (szerk.): *Honfoglalási emléknappok.* Szeged, 1996¹, 1997².
10. Szegfű László: *Ősi szellemi örökségünk I. (Gondolatok az ősi magyar hitvilágról).* Szeged, 1996.
11. Döbör András – Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Nagy Tamás – Szegfű László (szerk.): *Szent Gellért vértanúságának 950. évfordulóján. Konferencia a Szegedi Hittudományi Főiskolán és a JGYTF Történettudományi Tanszékén. (1996. szeptember 19–20.)* Szeged, 1998.
12. Döbör András – Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Nagy Tamás – Zakar Péter (szerk.): *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben. Tudományos konferencia Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén. 1998. szeptember 24.* Szeged, 1999.
13. László Szegfű: *L'eredità spirituale più antica I. (Riflessioni sulle antiche credenze ungheresi).* Szeged, 2001.
14. Döbör András – Kiss Gábor Ferenc: *Magyarország és Európa 1919–1939. Tudományos konferencia Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén.* Szeged, 2001.

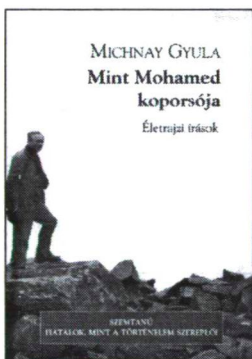

Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000 (tanulmánykötet) Szeged, 2001

A szegedi történész a magyar történelem döntő fontosságú korszakát elemzi. Könyvből megismerhetjük a tizenöt éves háború csatáit, várostromait, emellett a szerző kitér a korabeli Erdély politikai viszonyaira is.

Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956*. Szeged. Szeged, 2002

A szerző, a MEFESZ szervezője, vezetője (később a megtorlás áldozata) tanulmánya mellett első alkalommal kerül publikálásra a szervezet 1956. október 20-i ülésén készült rádiófelvétel szövege. A szerző a kötetben szereplő interjúban az eseményekben résztvevők érzelmi kötődéseiről és saját személyes sorsáról is vall az értő olvasónak. A szakmai közélet szerint is hiánypótló mű értékes dokumentum-melléklettel záródik, amelyben közlése kerülnek az események archív fotói és a megtorlás jegyzőkönyvei is.

Michnay Gyula: *Mint Mohamed koporsója*. Szeged, 2001

A szerző az egyetlen, akinek sikerült megszöknie a recski kényszermunka-táborból. A könyvből megismerhetjük a legendás szökés történetét, és érzékletes képet kapunk a korszakról is.